

Pohjois-Pohjanmaan valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi

Ehdotus valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi 2014

Kannen kuvat

Kalajokilaakson kulttuurimaisema ja Nivalan taajama (Kaisa Mäkineniemi, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2013)

Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono, Ruka (Kaisa Mäkineniemi, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2013)

Muut kuvat

Kaisa Mäkineniemi, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2013 jollei toisin mainita.

Pohjois-Pohjanmaan valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi

Ehdotus valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi 2014

Pohjois-Pohjanmaan liitto, Kaisa Mäkinieniemi

Sisällysluettelo

Johdanto	6
1. Työn tausta ja tavoitteet	7
1.1. Työskentelytapa	7
1.2. Lähtötiedot.....	8
1.2.1. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 1995 periaatepäätöksen mukaan	8
1.2.2. Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 1997 ja 2001 julkaistujen luetteloiden mukaan.....	8
1.2.3. RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatut RKY 1993 -kohteet	9
1.3. Valmisteluvaihe ja inventoitujen kohteiden valinta	10
1.3.1. Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypilliset maisemat	10
1.3.2. Päivitys- ja täydennysinventoinnissa tarkasteltavat maisema-alueet	13
1.4. Inventointi ja käytetyt aineistot	14
1.5. Maastotyöt	14
1.6. Maisema-alueiden arviointi	14
1.7. Maisema-alueiden rajaukset ja rajausten muutokset.....	14
1.8. Pällekkäisyydet RKY 2009 -luettelon kanssa	15
2. Pohjois-Pohjanmaan maisemamaakunnat ja maisemaseudut.....	16
2.1. Suomenselkä	16
2.2. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko	17
2.3. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko.....	17
2.4. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu	17
2.5. Kainuun vaaraseutu.....	18
2.6. Kuusamon vaaraseutu	18
3. Inventoidut kohteet ja arvoluokat	19
4. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet	21
4.1. Suomenselkä	22
Miilurannan asutusmaisema	22
Reisjärven kulttuurimaisemat	25
4.2. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko	28
Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo.....	28
Kalajokilaakson kulttuurimaisema	32
4.3. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko	36
Hailuoto.....	36
Limingan lakeuden kulttuurimaisema	40
Oulujokilaakson kulttuurimaisema	44
4.4. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu	48
Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema.....	48
Olvassuo	51
Rokuanvaara.....	54

4.5.	Kainuun vaaraseutu.....	56
	Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat	56
	Tyräjärven kulttuurimaisema.....	60
4.6.	Kuusamon vaaraseutu	63
	Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat	63
	Määttälänvaaran kulttuurimaisema.....	66
	Virkkulän kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono.....	69
Lähteet		73

Johdanto

Pohjois-Pohjanmaalla maisema-alueiden inventoinnit toteutetaan kokonaisuutena, johon kuuluvat sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventoinnit. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnit valmistuivat Pohjois-Pohjanmaalla marraskuussa 2013. Maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden osalta inventoinnit valmistuvat vuoden 2014 kuluessa.

Pohjois-Pohjanmaalla vuonna 2013 toteutetussa päivitysinventoinnissa on ollut mukana kaikkiaan 80 maisema-

aluetta. Maastotyöt on tehty kaikissa tässä vaiheessa mukana olevissa kohteissa kesän ja syksyn 2013 kuluessa. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden inventoinnit jatkuvat edelleen vuoden 2014 aikana.

Tässä raportissa on esitetty työn tausta ja tavoitteet, luetelo kaikista vuoden 2013 aikana inventoiduista kohteista sekä valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotettujen maisema-alueiden kuvaukset ja kartat.

1. Työn tausta ja tavoitteet

Inventoinnin tavoitteena on arvokkaiden maisema-alueiden päivitystarkastelu Pohjois-Pohjanmaalla. Inventointi on osa ympäristöministeriön käynnistämää valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointia, joka tehdään koko Suomen alueella vuosina 2010–2014. Työn lähtökohtana ovat valtioneuvoston vuonna 1995 tekemän päätöksen mukaiset 156 valtakunnallista maisema-aluetta. Kun kartoitukset on tehty kaikissa maakunnissa, valtioneuvosto tekee valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista uuden päätöksen, joka korvaa päätöksen vuodelta 1995.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin päätavoitteena on tarkistaa aluevalikoima sekä alueiden arvoluokka ja rajaukset vastaamaan uudistuneita maisemanhoidon toteuttamis- ja ohjausjärjestelmiä. Näitä ovat muun muassa maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999) ja siihen sisältyvät valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, luonnonsuojelulaki (1096/1996), maatalouden ympäristötuen järjestelmät sekä eurooppalainen maisemayleissopimus (173/2006). Maisema-alueilla turvataan edustavien ja elinvoimaisten maaseutumaisemien säilyminen. Maankäyttö- ja rakennuslaissa olevat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet edellyttävät, että arvokkaat maisema-alueet otetaan huomioon alueiden käytössä. Ne tulee muun muassa sisällyttää maakuntakaavoihin.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointien yhteydessä inventoidaan myös maakunnallisesti arvokkaat alueet. Niistä päättäminen kuuluu maakuntien liitoille.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinneissa keskitytään ympäristöministeriön toimesta laaditun inventointiohjeen mukaisesti maaseudun kulttuurimaisemiin, erityisesti viljelymaisemiin, niihin liittyvään asutukseen, vanhaan tiestöön ja kulttuuriperintöön sekä mahdollisesti jonkin muun alkutuotantoon liittyvän elinkeinon synnyttämiin maisemiin. Keskeisiä ovat perinteisessä asussa säilyneet, elinvoimaiset, luonnoltaan ja kulttuuriperinnöltään monipuoliset alueet. Maisema-alueet ovat visuaalisesti selvästi hahmottuvia, eheitä kokonaisuuksia. Päivitysinventointiin eivät kuulu alkuperäistä luontoa koskevat kohteet, metsätalouskohteet ja perinnemaisemat. Kohdevalikoimaan mukaan otettavia alueita voivat kuitenkin olla kulttuurihistoriallisesti huomattavat maisemanähtävyydet.

Maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnissa kiinnitetään huomiota paitsi maaseudun kulttuurimaisemiin ja maisemanähtävyyksiin, myös rakennettua maisemaa edustaviin kohteisiin. Ne ovat rakennettua ympäristöä edustavia laajoja kokonaisuuksia.

Valtakunnallisesti maaseutumaisemien selvitystä ohjaa ympäristöministeriön asettama työryhmä, jossa ovat edustettuina ympäristöministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, Suomen ympäristökeskus, Metsähallitus, Museovirasto, ELY-keskukset ja maakuntien liitot. Pohjois-Pohjanmaalla työtä ohjaa Pohjois-Pohjanmaan liiton koordinoima, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen (nykyisin ELY-keskuksen) esityksestä vuonna 2003 perustettu Pohjois-Pohjanmaan maisematoimikunta. Maisematoimikunnassa ovat edustettuina Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus, Pohjois-Pohjanmaan liitto, ProAgraria Oulu, Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto, Oulun yliopiston maantieteen laitos, Metsähallitus, Pohjois-Pohjanmaan metsäkeskus ja Oulun seudun ammattikorkeakoulu. Inventointityöstä vastaa suunnittelija, arkkitehti TkT Kaisa Mäkinen Pohjois-Pohjanmaan liitosta.

1.1. Työskentelytapa

Inventoinnissa on käyty ensisijaisesti läpi Pohjois-Pohjanmaan alueella sijaitsevat valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittäviksi määritellyt maisema-alueet, niiden nykytila, arvoluokat ja rajaukset. Tarkastelussa on kiinnitetty huomiota maisema-alueilla edellisen inventoinnin jälkeen tapahtuneisiin muutoksiin ja niiden vaikutuksiin alueiden rajauksiin ja arvoihin. Lisäksi on käyty läpi valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen päivitysinventoinnissa (RKY 2009) valikoimasta pois jätetyt kulttuurimaisema-alueet ja arvioitu ne osana maisema-alueiden inventointia. Sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi on käynnistetty yhtä aikaa vuoden 2013 alussa.

Inventointityö pohjautuu ympäristöministeriön toimesta valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointia varten laadittuun inventointiohjeeseen, *Inventointiohje – Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit – maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet* (Ympäristöministeriö, MAPIO-työryhmä, 10/2010). Ohjeistuksella pyritään inventointien yhteismitallisuuteen ja vertailtavuuteen.

Inventointiohjeen mukaisesti työ koostuu neljästä vaiheesta:

1. Valmisteluvaihe – valitaan inventoitavat kohteet ja tiedotetaan hankkeesta
2. Inventointi – kerätään tiedot inventoitavista kohteista
3. Maastokäynti – täydennetään ja täsmennetään inventointitietoja visuaalisten havaintojen pohjalta
4. Loppuarvointi – arvioidaan alueet perustuen edellisiin vaiheisiin, ehdotetaan ja perustellaan arvoluokka sekä kirjoitetaan aluekuvaukset ja piirretään aluerajaukset

Inventointityössä toimii ohjausryhmänä Pohjois-Pohjanmaan maisematoimikunta. Maisematoimikunnassa on keskusteltu työstä ja sen sisällöstä inventoinnin eri vaiheissa. Inventoinnin pohjalta laaditut ehdotukset kohdevalikoimaksi, aluekuvauksiksi ja aluerajauksiksi on esitelty maisematoimikunnassa, ja toimikunnassa käydyssä keskustelun pohjalta on määritelty lopullinen ehdotus valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi Pohjois-Pohjanmaalla. Myös ehdotus maakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi tullaan laatimaan maisematoimikunnan ohjauksessa.

1.2. Lähtötiedot

Pohjois-Pohjanmaalla on aiempien inventointien mukaan 11 valtakunnallisesti ja 46 maakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta.

Valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita ovat valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksessä nimetyt 156 aluetta. Nämä alueet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia. Valtakunnallisesti arvokkaiksi määritellyt maisema-alueet edustavat maisemamaakunnalleen tyypillisiä tai muuten edustavia maisemia, joilla on huomattavaa valtakunnallista merkitystä. Ne ilmentävät korkeita luonnon, kulttuurin ja maiseman arvoja. Luettelo valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista on esitetty Valtioneuvoston periaatepäätöksessä valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä (1.5.1995) ja julkaisussa *Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II* (Mietintö 66/1992, ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, 1993).

Maakunnallisesti merkittävät maisema-alueet ovat asian tuntijaviranomaisten määrittelemiä maakunnallista ominaisuutta ja maakunnallisia erityispiirteitä ilmentäviä maisemia. Ne kuvastavat oman maakuntansa identiteettiä ja sisäistä monimuotoisuutta. Luettelot maakunnallisesti merkittävistä kohteista on esitetty julkaisuissa *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997) ja *Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet* (Keski-Pohjanmaan liitto, 2001).

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden luetteloiden ohella päivitysinventoinnin

lähtötietoina on otettu huomioon ne vuoden 1993 inventoinnissa valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 1993) määritellyt kohteet, joiden arvot ovat enemmän kulttuurimaisemaan kuin rakennettuun ympäristöön liittyviä, ja jotka on siksi jätetty pois vuoden 2009 inventoinnissa laaditusta kohdevalikoimasta (RKY 2009). Kohteet on esitetty julkaisussa *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt* (Museovirasto, ympäristöministeriö, 1993) ja sähköisessä muodossa *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY* (http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx).

1.2.1. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 1995 periaatepäätöksen mukaan

- Aittojärvi – Kyngäs (Pudasjärvi)
- Hailuoto (Hailuoto)
- Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema (Pudasjärvi, Taivalkoski)
- Kalajokilaakso (Nivala, Ylivieska, Haapajarvi)
- Kuusamon kosket (Kuusamo)
- Limingan lakeus (Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä)
- Määttälänvaara – Vuotunki (Kuusamo)
- Oulujoen laakso (Muhos, Oulu)
- Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä (Reisjärvi)
- Tyrjärven kulttuurimaisemat (Taivalkoski)
- Virkkula (Kuusamo)

1.2.2. Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 1997 ja 2001 julkaistujen luetteloiden mukaan

- Ahmas – Rokua (Muhos, Utajärvi)
- Alaviirteen saaristo (Kalajoki)
- Heikkilä (Kuusamo)
- Hiekkasärkät – Rahja (Kalajoki)
- Himangankylä (Kalajoki)
- Himangan peltoalue (Kalajoki)
- Iijoen alajuoksu (Oulu)
- Iijoen suu (Ii)
- Iivaara (Kuusamo)
- Joki-Kokko (Oulu)
- Juorkuna (Utajärvi)
- Kalapudas – Vaikkola (Merijärvi, Oulainen)
- Kallat (Kalajoki)
- Kantokylä – Törmäsenvaara (Kuusamo)
- Kiiminkijoen Koiteli (Oulu)
- Kollaja (Pudasjärvi)
- Krunnit (Ii)
- Kuivajoen pohjoisranta (Ii)
- Kurkijärvi (Kuusamo)
- Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio (Kalajoki)
- Malisensuon asutusalue (Pudasjärvi)
- Malisjokivarsi – Erkkilä (Nivala)
- Mankila – Sipola (Siikalatva, Siikajoki)
- Miilurannan asutusalue (Kärsämäki) – on myös RKY 1993-kohde

- Mustikkamäki – Sulkakylä (Haapavesi)
- Oulujoen suisto (Oulu)
- Oulujokivarsi – Lähtevänoja (Utajärvi)
- Pitkäsenkylä – Tynkä (Kalajoki)
- Purnuvaara (Kuusamo)
- Pyhäjoen suu (Pyhäjoki)
- Pyhäjärven alue (Pyhäjärvi)
- Pyhäkoski (Merijärvi, Pyhäjoki)
- Rahjan saaristo (Kalajoki)
- Raumankari – Sautinkari (Kalajoki)
- Revonlahti (Siikajoki)
- Siika- ja Neittävänjokivarsi (Siikalatva)
- Siikajoen suu (Siikajoki)
- Särkijärvi (Utajärvi)
- Taivalkosken kirkonkylä (Taivalkoski)
- Tavastkenkä (Pyhäntä)
- Vaitiniemi (Haapavesi)
- Vanha Meri-Raahe (Raahe)
- Vanhakirkko – Jyrinki (Sievi)
- Vasaraperä (Kuusamo)
- Virkkunen (Taivalkoski)
- Yli-Vuotto (Oulu)

1.2.3. RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatut RKY 1993 -kohteet

Päivytysinventoinnissa huomioon otetut RKY 1993 -kohteet

RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatuista RKY 1993 -kohteista on otettu maisema-alueiden päivytysinventoinnissa huomioon kulttuurimaisemakokonaisuudet. Rakennettua kulttuuriympäristöä edustavat pienialaiset kokonaisuudet on rajattu inventoinnin ulkopuolelle¹. Inventointiin on otettu mukaan seuraavat kohteet²:

- Alpuan kyläraitti ja viljelymaisema (Raahe)
- Kuivaniemen kirkonkylä (Ii)
- Maalimaan rakennusryhmä (Oulu)
- Miilurannan asutustilakylä (Kärsämäki) – on myös maakunnallisesti arvokas maisema-alue
- Olhavan kylä (Ii)
- Olkijoen rauhanpirtti ja jokimaisema (Raahe)
- Salonpään kylä (Oulu)
- Somerovaaran asutustilakylä (Oulu)
- Taipaleenharju (Pudasjärvi)
- Talusperän kulttuurimaisema (Merijärvi)
- Venetpalon kylä (Kärsämäki)
- Viitamäen viljelymaisema (Pyhäntä)
- Ängeslevän Ylipää (Tyrnävä)

Näiden kohteiden ohella päivytysinventoinnissa ovat mukana ne RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatut RKY

1993-kohteet, jotka sijaitsevat joko valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla. Ne on otettu huomioon osana maisema-alueiden inventointia.

Valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla sijaitsevat RKY 1993 -kohteet

- Alatemmeksen kulttuurimaisema (Liminka) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen
- Elkonniemi, Parviainen (Taivalkoski) sisältyy kokonaisuudessaan Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema-alueeseen
- Jurmunkylä (Taivalkoski) sisältyy kokonaisuudessaan Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema-alueeseen
- Kangaskylän viljelymaisema (Reisjärvi) sisältyy Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä -alueeseen
- Keskikylä ja Kantin vallit (Reisjärvi) sisältyy kokonaisuudessaan Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä -alueeseen
- Lapinkylän kulttuurimaisema (Lumijoki) sisältyy Limingan lakeuden alueeseen
- Liminganjokivarren maisemakokonaisuus (Liminka) sisältyy Limingan lakeuden alueeseen
- Lumijoen rantamaisema (Lumijoki) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen
- Määttälänvaara (Kuusamo) sisältyy kokonaisuudessaan Määttälänvaara – Vuotunki -alueeseen
- Oulujoen kulttuurimaisema välillä Laitasaari – Laukka (Muhos) sisältyy Oulujoen laakson alueeseen
- Oulujokivarren maisemakokonaisuus (Oulu) alueen itäosa sisältyy Oulujoen laakson alueeseen
- Pyhäkosken voimalaitos ja Leppiniemen asuntoalue (Muhos) sisältyvät Oulujoen laakson alueeseen
- Riekinrannan kulttuurimaisema (Pudasjärvi) sisältyy kokonaisuudessaan Aittojärvi – Kyngäs -alueeseen
- Tyrnävänjoen viljelymaisema kirkonkylältä Keskikylälle (Tyrnävä) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen
- Tyrämäen kylä (Taivalkoski) sisältyy kokonaisuudessaan Tyrjärven kulttuurimaisemat -alueeseen
- Viljelymaisema välillä Lumijoki – Liminka (Liminka, Lumijoki) sisältyy Limingan lakeuden alueeseen
- Ängeslevän Alakylä (Tyrnävä) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen

Maakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla sijaitsevat RKY 1993 -kohteet

- Iin Hamina ja Iijoen Karhusaari (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu
- Iin rautatieasema ympäristöineen (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu

¹ Osa maisema-alueiden päivytysinventoinnista pois rajatuista kohteista tullaan jatkossa huomioimaan maakunnallisesti arvokaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen päivytysinventoinnin yhteydessä.

² Kohteiden valinnassa on huomioitu Pohjois-Pohjanmaan liitossa laadittu selvitys *Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavan uu-*

distuksen selvityksiä. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokaiden maisemien päivytysinventointi – valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rajamuutosten suhde uudistustyöhön (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2012).

- Jakkukylä ja Jakkuranta Iijoen molemmin puolin (Oulu) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen alajuoksu
- Jokipuojin kalaranta, kirkonkylä (Pyhäjoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjoen suu
- Kalajokilaakson kulttuurimaisema välillä Pitkäsenkylä – Nuoranperä – Hihnanperä (Kalajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pitkäsenkylä – Tynkä
- Kaukon kalalanssi, Pohjankylä (Pyhäjoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjoen suu
- Miilurannan asutustilakylä (Kärsämäki) on kokonaisuutena maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Miilurannan asutusalue
- Mustikkamäen viljelysaukea (Haapavesi) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Mustikkamäki – Sulkakylä
- Nikolan talo ja kulttuurimaisema (Siikajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Siikajoen suu
- Pihkalanrannan kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Siikalatva) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Siika- ja Neittävänjokivarshi
- Pohjoisrannan kylä (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Kuivajoen pohjoisranta
- Pyhäjärven kirkonkylä (Pyhäjärvi) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjärven alue
- Päckilänkankaan kylä (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu
- Raumankarin kulttuuriympäristö ja Lestijokisuus (Kalajoki) on kokonaisuutena valtakunnallisesti arvokas kohde³ Raumankari – Sautinkari
- Revonlahden kirkko (Siikajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Revonlahti
- Siikajokivarren kulttuurimaisema kirkonkylän kohdalla (Siikajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Siikajoen suu
- Tavastkengän kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Pyhäntä) on maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Tavastkenkä
- Vaikkolan kulttuurimaisema Petäjäskoskella (Oulainen) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Kalapudas – Vaikkola
- Vaitinniemen kulttuurimaisema, Ainali (Haapavesi) on maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Vaitiniemi
- Vanhakirkko – Jyrinki kulttuurimaisema Vääräjoen varrella (Sievi) on kokonaisuutena maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Vanhakirkko – Jyrinki

- Vuohtomäki – Vuohtoniemi, vaaraviljelymaisema (Pyhäjärvi) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjärven alue
- Ylirannan kulttuurimaisema Iijokitörmällä (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu

1.3. Valmisteluvaihe ja inventoitujen kohteiden valinta

Vuonna 2013 toteutetussa päivitysinventoinnissa tarkasteltavia kohteita on yhteensä 80. Mukana on 11 valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueita, 46 maakunnallisesti arvokasta maisema-alueita ja 13 RKY 1993-kohdetta.⁴

Kohdevalikoimaa on täydennetty 11 uudella kohteella. Uudet kohteet on valittu siten, että niissä tulevat esiin Pohjois-Pohjanmaan alueen maisemaseuduille ja alueelle tyypillisille maisemille luonteenomaiset piirteet. Uusina kohteina inventointiin on otettu mukaan mm. asutustilakylä sekä suomalaisia, jotka ovat olennainen osa pohjois-pohjalaista kulttuurimaisemaa. Kohteissa on mukana myös rakennettua maisemaa (taajamamaisemia, matkailumaisemia ja tiemaisemia) edustavia maisemakokonaisuuksia.

Inventoinnista on inventointiohjeen mukaisesti rajattu pääsääntöisesti pois ne kohteet, jotka ovat mukana valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen RKY 2009 luettelossa.

1.3.1. Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypilliset maisemat

Maaseudun kulttuurimaisemat

Maaseudun kulttuurimaisemiin kuuluu pääasiassa maatalouden vaikutuksesta syntyneitä viljelymaisemia sekä muiden alkutuotantoon liittyvien elinkeinojen (mm. kalastus, hylkeenpyynti, poronhoito) vaikutuksesta syntyneitä maisemia. Maaseudun kulttuurimaisemissa yhdistyvät toisiinsa vesistöt (meri, joet ja järvet), maatalousalueet (viljely- ja laidunalueet), rakennukset ja rakennelmat ja niiden muodostamat kokonaisuudet (kylät ja taajamat, yksittäiset rakennukset ja pihapiirit, muut rakennelmat) sekä tiestö (tiet ja muut kulkureitit, sillat).

Maaseudun kulttuurimaisemiin sisältyy rakennettua kulttuuriympäristöä edustavia kylä- ja taajama-alueita, valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY) määriteltyjä alueita ja kohteita, muinaisjäänöksiä ja perinnemaisemakohteita.

Pohjois-Pohjanmaalla maatalouden vaikutuksesta syntyneet maisemat sijaitsevat tyypillisesti vesistöjen varsilla,

³ Kohde on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi julkaisussa *Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet* (Keski-Pohjanmaan liitto, 2001). Se ei ole mukana valtakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden luetteloissa (Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä (1.5.1995); *Arvokkaat maisema-*

alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II (Mietintö 66/1992, ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, 1993)).

⁴ Miiluranta on mukana sekä maakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden luettelossa että RKY 1993-kohdeluettelossa.

maaperältään ja olosuhteiltaan viljelykseen parhaiten soveltuvilla alueilla. Maakunnan länsiosissa viljelysalueet ja asutus sijaitsevat jokilaaksoissa yhtenäisinä nauhoina, paikoin kapeina vesistöihin tukeutuvina vyöhykkeinä, paikoin laajoina viljelytasankoina. Maakunnan pohjois- ja itäosissa viljelysalueiden ja asutuksen muodostamat maisemakokonaisuudet ovat usein pienialaisia, asumattomien metsä- ja suoalueiden toisistaan erottamia. Monin paikoin vanhat asuinpaikat ja viljelysalueet sijaitsevat vesistöjen rannoilla edelleen samoilla paikoilla kuin vakinaisen asutuksen muodostumisen aikaan 1400- ja 1500-luvuilla.

Maaseudun kulttuurimaisemiin kuuluvat asutustilakylät. Asutustilakylät ovat ns. hallinnollisia maisematyyppejä, niiden perustamisesta ja sijainnista päätettiin hallinnollisin perustein. Asutustoimintaa ovat 1900-luvun kuluessa ohjanneet mm. laki vuokra-alueiden lunastamisesta eli torpparilaki 1918, laki maan hankkimisesta asutustarkoituksiin eli Lex Kallio 1922, pika-asutuslaki 1940 ja maanhankintalaki 1945.⁵ Niistä jälleerakennuskaudella eli sotien jälkeen 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla raivatut ja rakennetut asutustilakylät ovat olennainen osa pohjoispohjalaista kulttuuriympäristöä. Ne eroavat usein vanhoista maaseutukylistä maisemalliselta sijainniltaan. Ne sijaitsevat harvoin vesistöjen varsilla, ne on usein rakennettu tasaiseen maastoon metsä- ja suovaltaisille alueille. Jälleerakennuskauden rakennukset, joiden rakentamista on ohjattu mallipiirustusten avulla, erottuvat kulttuuriympäristössä omaa aikaansa edustavana kerroksena.

Pohjois-Pohjanmaalle tyypillisiä maaseudun kulttuuri-maisemiin kuuluvia maisemia ovat rannikkoalueiden ja saariston kulttuurimaisemat, jokisuistojen kulttuurimaisemat, jokilaaksojen kulttuurimaisemat, lakeuden kulttuurimaisemat, vaara-asutus, järvenranta-asutus ja asutustilakylät. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi kohteiksi on valittu maisema-alueita, jotka ovat edustavimpia esimerkkejä maakunnalle tyypillisistä maisemista.

Maaseudun kulttuurimaisema-alueiden arvottamisessa on kiinnitetty huomiota toisaalta maiseman historialliseen kerroksellisuuteen, toisaalta maiseman elinvoimaisuuteen. Menneistä ajoista kertovat pitkään, usein satoja vuosia, viljelyskäytössä olleet vanhat peltoalueet sekä vanha tiestö ja talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustava rakennuskanta. Perinteiset julkiset rakennukset, kuten kirkot ja tapulit, erottuvat maisemassa merkkirakennuksina. Tämän päivän elinvoimainen maatalousmaisema ilmentää nykyiselle maataloudelle tyypillisiä piirteitä. Maatalousmaisemaan kuuluvat perinteisen rakennuskannan ohella mm. uudet tuotantorakennukset, kuten navetat, konesuojat, kuivurit ja rehusiilot. Toisaalta monet maatalousmaisemaan perinteisesti kuuluneet rakennukset, kuten ladot, ovat kadonneet tarpeettomina. Arvokkaaksi määritellyssä

maaseudun kulttuurimaisemassa vanha ja uusi rakentaminen muodostavat kerroksellisen, harmonisen ja elinvoimaisen kokonaisuuden.

Ympäristöministeriön inventointiohjeen mukaan valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella pitkät kulttuurivaikutukset ovat yhä näkyvissä. Alueella tai alueen lähellä on mahdollisesti muinaisjäännöksiä. Vanhaa rakennuskantaa on jäljellä ja se on hyvin hoidettua. Uudempi rakennuskanta sijoittuu luonteille vyöhykkeille ja soveltuu hyvin maisemaan noudattaen perinteistä, alueelle tyypillistä sijaintia. Pellot ovat olleet pitkään viljelyssä ja viljely jatkuu yhä aktiivisena. Monipuolinen maaseutuympäristö on leimaa-antava piirre: karjaa laitumilla, metsäsaarekkeita, niittyjä, puukujanteita. Perinteisiin elinkeinoihin liittyviä rakennelmia on näkyvissä: myllyt, kalakopit, laiturit, nuotakodat jne. Alue edustaa elävää maaseutua. Maisemakuva on eheä ja alue visuaalisesti hyvin hahmottuva kokonaisuus.⁶

Maisemanähtävyydet

Ympäristöministeriön inventointiohjeen mukaan valtakunnallisesti arvokkaat maisemanähtävyydet ovat koko maassa hyvin tunnettuja, maisemiltaan ainutkertaisia ja kulttuurihistoriallisesti huomattavia kohteita, joissa erityistä huomiota kiinnitetään maisemakuvaan ja luonnonpiirteisiin. Maisemanähtävyydet ovat usein myös vetovoimaisia matkailukohteita.⁷

Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypillisiä maisemanähtävyyksiä ovat rannikkoalueiden ja saariston maisemanähtävyydet, suomalaisemat ja vaaramaisemat. Maisemanähtävyyksien luonne ja ominaispiirteet vaihtelevat maakunnan eri osissa. Pohjanlahden rannikolla maisemalle ovat ominaisia laakeat ranta-alueet ja maankohoamisen myötä muodostuneet suksessiovyöhykkeet, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueella avoimet suomalaisemat ja Kainuun ja Kuusamon vaaramaan alueella jylhät vaaramaisemat.

Koko maakunnan alueella maisemassa ovat näkyvissä jääkauden vaikutukset. Maisemassa näkyy mannerjäätikön kulutuskorokkuva. Jääkauden muodostumia Pohjois-Pohjanmaalla ovat laajat tasaiset savikkoalueet, soraiset ja hiekkaiset rantakerrostumat, drumliinit ja harjut.

Inventoinnissa on huomioitu suoluonnon ja suomaisemien merkitys olennaisena ja luonteenomaisena osana pohjoispohjalaista maisemaa. Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueella yli puolet maa-alasta on suota. Inventoinnissa on otettu huomioon luontoarvoiltaan merkittävät suoalueet sekä ne suoalueet, joihin liittyy myös kulttuurihistoriaa.

Vaaramaisemiin liittyy usein myös kulttuuripiirteitä, kuten matkailua, retkeilyä ja asutusta. Maisemanähtävyyksinä inventoinnissa on otettu huomioon luontoarvoiltaan

⁵ Esim. *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*, 12.

⁶ *Inventointiohje 2010*, 14.

⁷ *Inventointiohje 2010*, 14.

merkittävät vaaramaisemat. Matkailukäytössä olevat arvokkaat vaaramaisemat on arvioitu rakennettua maisemaa edustavina kohteina.

Rakennetut maisemat

Tässä inventoinnissa kohdevalikoimaa on laajennettu, ja inventointiin on otettu mukaan myös rakennettua maisemaa edustavia kohteita. Rakennettuihin maisemiin kuuluu rakennettua ympäristöä edustavia laajoja maisemakokonaisuuksia. Rakennettua maisemaa edustavina maisemina inventointiin on otettu mukaan taajamamaisemat, matkailumaisemat ja tiemaisemat. Kohteiden valinnassa on kiinnitetty huomiota maakunnalle tyypillisiin piirteisiin sekä rakentamisen merkitykseen osana maisemaa. Tavoitteena on ollut valita mukaan kohteita, jotka ovat edustavimpia esimerkkejä alueelle tyypillisistä rakennetuista maisemista.

Rakennettua maisemaa edustavien kohteiden arvioinnissa on kiinnitetty huomiota ympäristön laatuun, rakentamisen sopeutumiseen maisemaan ja sen ominaispiirteisiin. Arvokkaiksi määritellyille kohteille on ominaista historiallinen kerroksellisuus ja elinvoimaisuus. Rakentaminen sijoittuu maisemaan muodostaen laadukkaan, harmonisen kokonaisuuden. Olennaista on, että rakentaminen vahvistaa ja luo paikan henkeä – rakentaminen ja sen suhde maisemaan luo lisäarvoja ja tekee paikasta paikan.

Taajamamaisemiin kuuluu rakennettua ympäristöä edustavia laajoja kokonaisuuksia. Rajausta maaseudun kulttuurimaisemiksi luokiteltavien kohteiden ja taajamamaisemiksi luokiteltavien kohteiden välillä on osin tulkinnanvarainen ja häilyvä – taajamamaisemiin voi sisältyä myös viljelysalueita, ja moniin maaseudun kulttuurimaisemaa edustaviin maisema-alueisiin sisältyy taajamamaisemiksi luokiteltavia aluekokonaisuuksia. Pieniä taajamamaisemakokonaisuuksia voidaan tarkastella myös RKY-kohteina.

Moniin päivitysinventoinnissa lähtötietoina huomioon otettaviin maaseudun viljelysmaisemiin sisältyy laajoja taajama-alueita. Esimerkiksi valtakunnallisesti arvokkaalla Limingan lakeuden alueella sijaitsevat Limingan, Lumijoen ja Tyrnävän taajamat, ja Oulujoen laakson alueella Muhoksen taajama. Päivitysinventoinnissa maaseudun kulttuurimaisemissa sijaitsevia taajama-alueita tarkastellaan osana laajaa maisemakokonaisuutta. Inventoinnissa kiinnitetään huomiota taajama-alueiden ominaispiirteisiin, niiden historiaan ja merkitykseen osana maisemakokonaisuutta eri aikoina, niiden sijaintiin maisemassa sekä rakennetun ympäristön ja maiseman välisiin suhteisiin. Useimmiten taajama-alueet ovat olennainen osa arvokasta, historiallisesti kerroksellista ja elinvoimaista maisemaa. Arvokkaiksi määritellyillä maisema-alueilla taajamien suunnittelun ja kehittämisen tulisi tapahtua maisema-alueelle tyypilliset ominaispiirteet ja arvot huomioonottavalla ja niitä tukevalla ja vahvistavalla tavalla. Toisaalta maisema-alueelle määritetty status ei saisi liikaa haitata tai estää taajamien kehittämistä.

Arvokkaiksi määritellyt maisema-alueet kuvastavat kulttuurimaisemaa aikojen kuluessa muokanneiden elinkeinon moninaisuutta sekä kertovat maisemien ja elinkeinon keskinäisestä erilaisuudesta eri puolilla maata. Myös pitkään jatkuneen matkailuelinkeinon muokkaamaa maisemaa voidaan pitää arvokkaana, samaan tapaan kuin maatalouden muokkaamaa maisemaa. Matkailumaisemat on otettu inventoinnissa huomioon arvokkaina, paikallisen ja alueellisen identiteetin kannalta merkittävänä kohteina. Useimmissa matkailukohteissa korostuu luonnonympäristön merkitys. Arvokkaiksi määritellyt matkailumaisemat ovat elinvoimaisia kokonaisuuksia, joissa rakentaminen ja maisema muodostavat laadukkaan, omaleimaisen, identiteetiltään vahvan kokonaisuuden.

Tielinjaukset ovat usein vanhimpia kulttuurimaisemassa edelleen olemassa olevia kerroksia. Pohjois-Pohjanmaalla vanhat maantiet on rakennettu 1700- ja 1800-luvuilla. Nykyiset tiet on monin paikoin rakennettu vanhojen tielinjauksen pohjalle. Vanhat tielinjaukset ilmentävät kulttuurimaisemalle ominaista historiallista jatkuvuutta. Tieympäristön ominaispiirteet ovat kuitenkin aikojen kuluessa muuttuneet, teitä on kunnossapito- ja parannustöiden yhteydessä oikaistu, levennetty, tasattu ja korotettu. Tiemaisemakohteissa tie toimii maisema-alueen runkona. Tiemaisemien arvottamisessa on kiinnitetty huomiota tien sijaintiin suhteessa maastoon ja asutukseen sekä tieltä avautuviin näkyymiin. Arvokkaiksi määritellyissä kohteissa tie ja sitä ympäröivä maisema muodostavat sopusointuisen, kerroksellisen kokonaisuuden.

Useilla maaseudun kulttuurimaisemaa edustavilla maisema-alueilla ovat näkyvissä voimatalouden vaikutukset maisemaan. Esimerkiksi Oulujoen varrella voimalaitokset ja voimalinjat ovat nykyään olennainen osa maisemaa. Oulujoen voimalaitokset kuuluvat valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi RKY 2009 määritellyyn kokonaisuuteen Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset. Samaan tapaan kuin voimalaitokset, tuulivoimalat muodostavat näkyvän osan maisemaa. Tulevaisuudessa myös tuulivoiman rakentamisen vaikutukset maisemaan lisääntyvät. Myös tuulivoimarakentaminen voidaan nähdä maiseman elinvoimaisuuden kannalta merkittävänä. Samaan tapaan kuin voimalaitokset, maisemaan onnistuneesti sijoitetut tuulivoimalat ja tuulivoimala-alueet voivat hahmottaa omaleimaisuutta ja paikallista identiteettiä muodostavina kokonaisuuksina.

1.3.2. Päivitys- ja täydennysinventoinnissa tarkasteltavat maisema-alueet

Maaseudun kulttuurimaisemat

- Rannikkoalueiden ja saariston kulttuurimaisemat
 - Alpuan kyläraitti ja viljelymaisema (Raahe)
 - Hailuoto (Hailuoto)
 - Salonpään kylä (Oulu)
- Jokisuistojen kulttuurimaisemat
 - Iijoen suu (Ii)
 - Himankakylä (Kalajoki)
 - Kuivajoen pohjoisranta (Ii)
 - Kuivaniemen kirkonkylä (Ii)
 - Olhavan kylä (Ii)
 - Pyhäjoen suu (Pyhäjoki)
 - Raumankari – Sautinkari (Kalajoki)
 - Siikajoen suu (Siikajoki)
- Jokilaaksojen kulttuurimaisemat
 - Himangan peltoalue (Kalajoki)
 - Iijoen alajuoksu (Oulu)
 - Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema (Pudasjärvi, Taivalkoski)
 - Joki-Kokko (Oulu)
 - Kalajokilaakso (Haapajärvi, Nivala, Ylivieska)
 - Kalapudas – Vaikkola (Merijärvi, Oulainen)
 - Kiiminkijoen Koiteli (Oulu)
 - Kollaja (Pudasjärvi)
 - Maalismaan rakennusryhmä (Oulu)
 - Malisjokivarsi – Erkkilä (Nivala)
 - Mankila – Sipola (Siikalatva, Siikajoki)
 - Mustikkamäki – Sulkakylä (Haapavesi)
 - Olkijoen rauhanpirtti ja jokimaisema (Raahe)
 - Oulujoen laakso (Muhos, Oulu)
 - Oulujokivarsi – Lähtevänoja (Utajärvi)
 - Pitkäsenkylä – Tynkä (Kalajoki)
 - Pyhäkoski (Merijärvi, Pyhäjoki)
 - Revonlahti (Siikajoki)
 - Siika- ja Neittävänjokivarsi (Siikalatva)
 - Talusperän kulttuurimaisema (Merijärvi)
 - Tavastkenkä (Pyhäntä)
 - Vanhakirkko – Jyrinki (Sievi)
 - Venetpalon kylä (Kärsämäki)
 - Viitamäen viljelymaisema (Pyhäntä)
- Lakeuden kulttuurimaisemat
 - Limingan lakeus (Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä)
 - Ängeslevän Ylipää (Tyrnävä)
- Järvenranta-asutus
 - Aittojärvi – Kyngäs (Pudasjärvi)
 - Ahmas – Rokua (Muhos, Utajärvi)
 - Juorkuna (Utajärvi)
 - Kurkijärvi (Kuusamo)
 - Pyhäjärven alue (Pyhäjärvi)
 - Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä (Reisjärvi)
 - Särkijärvi (Utajärvi)
 - Vaitiniemi (Haapavesi)
 - Virkkunen (Taivalkoski)
 - Yli-Vuotto (Oulu)

- Vaara-asutus

- Heikkilä (Kuusamo)
- Kantokylä – Törmäsenvaara (Kuusamo)
- Määttälänvaara (Kuusamo)
- Purnuvaara (Kuusamo)
- Taipaleenharju (Pudasjärvi)
- Tyräjärven kulttuurimaisemat (Taivalkoski)
- Virkkula (Kuusamo)
- Vasaraperä (Kuusamo)

- Asutustilakylät

- Jaalanka (Pudasjärvi)
- Malisensuo (Pudasjärvi)
- Miiluranta (Kärsämäki)
- Pärjänsuo (Pudasjärvi)
- Ruuhensuo (Pudasjärvi)
- Somerovaara (Oulu)
- Tunturikylä (Utajärvi)

Maisemanähtävyydet

- Rannikkoalueiden ja saariston maisemanähtävyydet
 - Krunnit (Ii)
 - Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio (Kalajoki)
 - Rahjan saaristo (Kalajoki)
 - Vanha Meri-Raahe (Raahe)
- Vaaramaisemat
 - Iivaara (Kuusamo)
 - Kuusamon kosket (Kuusamo)
 - Rokua (Muhos, Utajärvi)
- Suomalaiset
 - Hirvisuo (Oulu, Pudasjärvi)
 - Matinsuo – Lääväsuu – Kivisuo (Muhos)
 - Olvassuo (Pudasjärvi, Utajärvi)
 - Soininsuo (Pudasjärvi)

Rakennetut maisemat

- Taajamamaisemat
 - Taivalkosken kirkonkylä (Taivalkoski)
- Matkailumaisemat
 - Hiekkasärkät (Kalajoki)
 - Koiteli (Oulu)
 - Rokua (Muhos, Utajärvi)
 - Ruka (Kuusamo)
 - Syöte (Pudasjärvi)
- Tiemaisemat
 - Liikasenvaarantie (Kuusamo)
 - Pohjantie, Kontinkangas – Laanila (Oulu)

1.4. Inventointi ja käytetyt aineistot

Inventointivaiheessa kohteista on koottu inventointitiedot ympäristöministeriössä päivitysinventointeja varten laadituille inventointilomakkeille. Tietojen keräämisessä on hyödynnetty SYKE:ssä maisema-alueiden päivitysinventointeja varten laadittua MAPA-paikkatietopakettia, aikaisemmin laadittuja luontoa ja kulttuuriympäristöä koskevia inventointeja, alue- ja paikallishistoriikkeja sekä eri-ikäisiä kartta-aineistoja.

Kohteista on laadittu ympäristöministeriön ohjeiden mukaisesti aluekuvaukset. Valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotettavien maisema-alueiden aluekuvaukset on esitetty tämän raportin luvussa 4.

1.5. Maastotyöt

Maastotyöt on tehty kaikissa päivitysinventoinnissa mukana olevissa kohteissa kesän ja syksyn 2013 kuluessa. Maastokäyntien tarkoituksena on ollut inventointitietojen täydentäminen, visuaalisen maisemakuvan hahmottaminen ja kohteiden lopullinen arviointi.

Maastossa otetut valokuvat löytyvät Pohjois-Pohjanmaan liitolta ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukselta sähköisessä muodossa.

1.6. Maisema-alueiden arviointi

Maisema-alueiden arviointi on tehty inventointitietojen ja maastoanalyysien pohjalta. Arvioinnissa on kiinnitetty huomiota inventointiohjeessa esitetyn mukaisesti seuraaviin asioihin:

- luonto, luonnonarvot ja luonnon monimuotoisuus
- maiseman ja maankäytön historiallinen kehitys ja sen jatkuvuus
- kulttuuripiirteiden edustavuus, harvinaisuus, säilyneisyys ja alkuperäisyys
- symboli- ja identiteetti-arvot (tapahtumapaikat, historialliset tapahtumat, alueen väestölle merkittävät piirteet)
- alueen elinvoimaisuus ja nykyinen toimivuus
- maisemakuvan yhtenäisyys, eheys ja vaikuttavuus
- maisemamaakunnan erityispiirteet (maisema-alue alueellisten erityispiirteiden kuvaajana)
- maisemahäiriöt ja luonnonarvoja alentavat vauriot ja uhkatekijät
- päällekkäisyydet RKY 2009 -listauksen kanssa

Valtakunnallisesti arvokkaiksi määritellyt maisema-alueet edustavat maisemamaakunnalleen tyypillisiä maisemia, joilla on huomattavaa valtakunnallista merkitystä. Maakunnallisesti arvokkaat alueet edustavat maisemamaakunnalleen tyypillisiä maisemia sekä maakunnan sisäisiä erityispiirteitä.

Maisema-alueiden arviointi on tehty kokonaisuutena – kohteiden arvioinnissa ja keskinäisessä vertailussa ovat olleet mukana kaikki lähtötietoina huomioitua 80 kohdetta, eli aiempien inventointien perustella valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi määritellyt kohteet, RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatuista RKY 1993 -kohteista päivitysinventoinnissa huomioon otetut kulttuurimaisemakokonaisuudet sekä päivitysinventointiin mukaan otetut uudet kohteet. Tässä raportissa esitellään arvioinnin pohjalta valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotetut kohteet.

1.7. Maisema-alueiden rajaukset ja rajausten muutokset

Maisema-alueiden rajauksissa tavoitteena on ollut yhtenäisten aluekokonaisuuksien hahmottaminen. Rajauksissa on noudatettu maisemarakenteen näkyvissä olevia luontevia rajoja, joita ovat mm. avointa viljelysmaisemaa rajaavat yhtenäiset metsäiset reunavyöhykkeet, selänneiden lakialueet, vesistöt sekä ihmisen luomat rakenteet, kuten tiet tai taajamien reuna-alueet.

Rajaukset on määritelty maastoanalyysin ja kartta-analyysien perusteella: rajaukset on pyritty määrittelemään mahdollisimman tarkasti maastossa, ja maastotietoja on täydennetty ja tarkennettu kartta-analyysillä. Käytännössä maastossa on liikuttu alueilla, joilla on mahdollista kulkea teitä myöten. Tiettömillä metsäalueilla ei ole ollut mahdollista käydä. Esimerkiksi viljelysmaisemaa rajaavien reunavyöhykkeiden ja selännealueiden rajaukset on määritelty maastossa hahmottuvien näkymien sekä karttatarkastelun pohjalta. Maisema-alueita ei ole tarkasteltu vesistöistä käsin.

Päivitysinventoinnin yhteydessä alueiden rajauksiin on tehty pääasiassa tarkennuksia olemassa olevan tilanteen pohjalta, eli rajaukset on päivitetty olemassa olevan tilanteen mukaisiksi. Useimmilla maisema-alueilla rajaukset ovat jossain määrin laajentuneet. Valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotetut maaseudun kulttuurimaisemat ovat elinvoimaisia maatalousalueita, joilla viljelyskäytössä olevat peltoalueet ovat edellisen, 1990-luvulla tehdyn inventoinnin jälkeen laajentuneet, jolloin myös maisema-alueiden rajaukset ovat laajentuneet olemassa olevien viljelysalueiden rajausten mukaisiksi. Monin paikoin rajauksia on myös tarkennettu ja laajennettu siten, että maisema-aluekokonaisuuksiin on otettu mukaan maisema-alueita rajaavat reunavyöhykkeet, kuten esimerkiksi viljelysalueita rajaavien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

Reisjärven kulttuurimaisemien, Kalajokilaakson kulttuurimaiseman, Limingan lakeuden kulttuurimaiseman, Oulujokilaakson kulttuurimaiseman, Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemien, Tyrjärven kulttuurimaiseman ja Määttälänvaaran kulttuurimaiseman maisema-alueiden rajauksia on tarkennettu paikoin siten, että maisema-aluekokonaisuuksiin on otettu mukaan viljelysmaisemaa rajaavia, taustamaisemina merkittäviä selännealueita. Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono -alueen rajausta on muutettu päivitysinventoinnin perusteella siten, että

aluekokonaisuuteen sisältyvät myös Rukatunturi ja Pyhävaara. Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat -maisema-alueeseen on rajattu mukaan jokiympäristö huomattavasti aikaisempaa laajemmalla alueella.

Kartoilla on esitetty maisema-alueiden vanhat ja uudet rajaukset. Rajausten muutokset on perusteltu aluekuvauksissa.

1.8. Päällekkäisyydet RKY 2009 -luettelon kanssa

Pääsääntöisesti inventoinnin ulkopuolelle on rajattu ne kohteet, jotka on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009). Näitä kohteita ovat Kallat (Kalajoki), ja Oulujoen suisto (Oulu). Määttälänvaara – Vuotunki -maisema-alueeseen kuuluva Vuotungin kylä Kuusamossa on kokonaisuudessaan määritelty RKY 2009-kohteeksi, joten se on rajattu pois maisema-alueesta. Poikkeuksena on Hailuoto, joka on kokonaisuudessaan määritelty sekä valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) että valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Useilla maisema-alueilla sijaitsee pienialaisia RKY 2009-luettelossa mukana olevia kohteita. Ne ovat kuitenkin joko

yksittäisiä rakennuksia ja pihapiirejä tai selvästi maisema-alueita pienialaisempia alueita, jotka eivät vaikuta maisema-alueiden rajauksiin. Ne hahmottuvat maisemassa kokonaisuutta elävöittävinä yksityiskohtina. Aittojärvi – Kyngäs -alueella sijaitsee RKY 2009-kohteeseen pyramidikattoiset kesänavetat kuuluva Mannila. Hiekkasärkät – Rahja -alueella on RKY 2009-kokonaisuuteen Pohjanmaan rantatie kuuluva Alajoentie. Kalajokilaakson alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Vähäkankaan kyläraitti, Kyösti ja Kalervo Kallion talot -kokonaisuuteen kuuluvat Heikkilä ja Pajari Nivalan taajamassa sekä Köyhänperän latoalue. Limingan lakeuden alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Kankaanpäätien kylämaisema, Lapinkylän tuulimyllyt -kokonaisuuteen kuuluvat Penttilän, Erkkilän, Granlundin ja Kyrön tuulimyllyt, Pohjanmaan rantatie -kokonaisuuteen kuuluva Äijänseläntie, Limingan kirkko ympäristöineen, Limingan ranta, Ala-Temmeksen jokivarsitalot sekä Tyrnävän meijerikatu. Oulujoen laakson alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Päivärinteen parantola, Muhoksen kirkko, museosiltoihin kuuluva Ponkilan silta sekä kokonaisuuteen Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset kuuluvat Pyhäkoski ja Montta sekä Pikkaralan sähköasema ja muuntamo.

2. Pohjois-Pohjanmaan maisemamaakunnat ja maisemaseudut

Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypillisiin maisemiin kuuluu toisistaan ominaispiirteiltään huomattavasti poikkeavia maisemia: niitä ovat mm. Perämeren laakeat rannikkoalueet, selvärajaiset jokilaaksot, nevalakeuden suoalueet ja Koillismaan jylhät vaaramaisemat. Maakunnan länsiosissa maisemalle ovat luonteenomaisia Perämereen laskevat joet, asutut ja viljellyt jokilaaksot ja niiden väleihin rajautuvat karut ja harvaanasutut selännealueet. Alueellisia erityispiirteinä erottuvat Limingan lakeuden alueen ja Kalajokilaaksoson laajat alavat viljelysalueet. Maakunnan keskiosat ovat suovaltaista vedenjakaja-alueita, harva asutus ja pienialaiset viljelysalueet keskittyvät vesistöjen rannoille. Koillisosat ovat jylhää vaaramaisemaa, asutus on harvaa vaara-asutusta. Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypillisiä arvokkaita luontotyyppisiä ovat Perämeren maankohoamisrannikon luonto, aapasuolo ja vanhat huumetsävyöhykkeen luonnonmetsät.

Valtakunnallisessa maisemamaakuntajaoissa Pohjois-Pohjanmaa sijaitsee kolmen maisemamaakunnan – Suomen, Pohjanmaan sekä Kainuun ja Kuusamon vaaramaan – alueella. Niistä Pohjanmaan maisemamaakunta jakautuu Pohjois-Pohjanmaan maakunnan alueella kolmeen maisemaseutuun: Keskipohjanmaan jokiseutuun ja rannikkoon, Pohjois-Pohjanmaan jokiseutuun ja rannikkoon sekä Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutuun. Kainuun ja Kuusamon vaaramaa jakautuu kahteen maisemaseutuun: Kainuun vaaraseutuun ja Kuusamon vaaraseutuun.⁸

Maisema-aluejärjestelmän mietinnössä (1993) esitetty jako maisemamaakuntiin ja maisemaseutuihin on Pohjois-Pohjanmaan alueella tarkoituksenmukainen ja kuvaa hyvin alueen maisemaseuduille tyypillisiä ominaispiirteitä sekä seutujen keskinäisiä eroavaisuuksia. Tässä päivätysinventoinnissa Pohjois-Pohjanmaan maakunta on jaettu mietinnössä esitetyn jaon mukaisesti kuuteen maisemaseutuun, jotka ovat: Suomenselkä, Keski-Pohjanmaan jo-

kiseutu ja rannikko, Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu, Kainuun vaaraseutu ja Kuusamon vaaraseutu.

2.1. Suomenselkä

Suomenselkä on karu ja laakea vedenjakajaseutu, jolla maasto on joko suhteellisen tasaista tai korkeussuhteiltaan vaihtelevaa ja kumpuilevaa, korkeuserot ovat kuitenkin pieniä. Koko alueella vallitsee mannerjäätikön kulutuskorokuva. Maa on yleensä moreenin peitossa, paikoin alueella on laajoja kumpuilevia drumliinikenttiä. Pohjanlahden rannikolle suuntautuvien jokien latva-alueilla on savi- ja silttikerrostumia.⁹

Kasvillisuudeltaan koko Suomenselkä on ympäristöönsä karumpaa. Metsät ovat tyypiltään karuja puolukkatyyppin mäntykankaita. Alueen pohjoisosissa puustosta suuri osa on lehtipuuta. Soita on huomattavan paljon, keskimäärin puolet alueen maa-alasta. Tyypiltään useimmat niistä ovat Pohjanmaan aapasoita. Alueella on pienehköjä järviä ja suolampareita sekä muutamia isompia järvioltoja. Suomaiden halki luikertelee ruskeavetisiä puroja ja latvajokia.¹⁰

Alueen asutus on harvaa. Viljelyskäytössä olevaa peltoalaa on niukalti, ja suuri osa siitä on keskittynyt jokien latvoille. Kylät ovat pieniä ja sijaitsevat laaksoissa ja vesistöjen tuntumassa tai selännealueiden rinteillä. Perinteinen mäki- ja vaara-asutus ulottuu Suomenselän keskiosiin asti. Alueelle ominaisia takamaiden piirteitä kuvaa myös se, että vanhaa rakennuskantaa on olemassa varsin vähän. Pika-asutuksen aikana seudulle muutti paljon väestöä, ja monet alueen kylät on kokonaan tuolloin rakennettu.¹¹

⁸ Maisemanhoito 1992, 31–38.

⁹ Maisemanhoito 1992, 31.

¹⁰ Maisemanhoito 1992, 31.

¹¹ Maisemanhoito 1992, 31.

Suomenselän alueelle tyypillisiä maisemia ovat järvenrantakylät, mäki- ja vaara-asutus, jokilaaksojen latvoilla sijaitsevat pienet kylät sekä asutustoiminnan seurauksena syntyneet kylät.

2.2. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko

Pohjanmaan alueella vaihtelevat mannerjäätikön muovamat moreenialueet sekä jäätikköjokien sedimentaation tuloksena syntyneet loivapiirteiset alueet. Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan vaihettumisvyöhykkeellä on paljon pieniä kalliokohoumia, kumpumoreeneja ja kumpareisia drumliinikenttiä. Jokilaaksoissa on viljavia savikkoalueita.¹²

Alue kuuluu keskiboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Jokilaaksoissa viljovat savikkoalueet on raivattu pelloiksi. Selännealueilla luonnonkasvillisuuden yleisilme on karu. Alueella on runsaasti soita, niitä on peltoviljelyn ulkopuolelle jäävästä maa-alasta lähes tai selvästi yli puolet. Metsien määrä on soita vähäisempi, ne ovat enimmäkseen kivikkoisten moreenimaiden huonokasvuisia kuivahkoja puolukkatyyppin männikköjä. Rannikkoalueilla on myös kuuksikkoja, ja kasvillisuus on muutenkin rehevämpää ja monipuolisempaa.¹³

Maisemalle tyypillisiä piirteitä ovat suurehkot joet ja selvärajaiset jokilaaksot, ja niiden väliin rajautuvat karut ja soiset selännealueet. Asutus ja viljelysalueet keskittyvät jokien varsille, selännealueilla asutus on harvaa. Asutus on perinteisesti sijoittunut nauhamaisesti jokien ja niitä myötäilevien teiden varsille. Jokilaaksojen kylät ovat pitkiä, tiheydeltään vaihtelevia rivikyliä. Jokien yläjuoksilla asutus sijoittuu yleensä jokilaaksojen reunoilla oleville kumpareille, pellot sijaitsevat asutuksen ja jokien väliin rajautuvilla alavilla alueilla. Jokien keski- ja alajuoksilla rakennukset sijaitsevat jokien töyräillä.¹⁴

Kalajoen kohdalla erityispiirteinä ovat mereen saakka työntyville harjujaksoille muodostuneet laajat sora- ja hiekkaiset rantakerrostumat. Rannikolla näitä hiekkaranta-alueita dyynikenttineen on otettu matkailuelinkeinon käyttöön.¹⁵

Alueelle tyypillisiä maisemia ovat jokien suistoalueiden ja jokilaaksojen asutus ja viljelysmaisemat sekä rannikon hiekkaiset rantakerrostumat ja dyynikentät.

2.3. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko

Pohjanmaan alueella vaihtelevat mannerjäätikön muovamat moreenialueet sekä jäätikköjokien sedimentaation tuloksena syntyneet loivapiirteiset alueet. Maasto on suhteellisen tasaista. Mannerjäätikön kerrostamien moreenialueiden ohella laajoilla alueilla on tasaisia savikkoalueita tai

sora- ja hietikkoalueita, joille ovat tunnusomaisia laajat muinaiset rantavallikentät. Rannikolla ja Hailuodossa on laajoja dyynikenttiä.¹⁶

Alue kuuluu keskiboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Alueella on runsaasti aapasoita. Kasvillisuuden yleisilme on karu, mutta seudulla on paljon erikoisia kasvillisuus-tyyppejä. Metsät ovat enimmäkseen puolukkatyyppin männikköjä, koivun osuus lisääntyy kohti pohjoista. Rannikkoalueella näkyvät maankohoamisen myötä muodostuneet kasvillisuusvyöhykkeet. Alueelle tyypillisiä ovat laidunnetut rantaniityt. Rannikolla kasvillisuus on omaleimaista, ja lajistossa on olosuhteisiin sopeutuneita endemisiä kasvilajeja. Hailuodon rannoilla on laajoja rantaniityjä ja lepikoita.¹⁷

Pohjois-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon alueelle tyypillisiä piirteitä ovat mereen laskevat joet ja jokilaaksoissa sijaitsevat kapeat viljelyn maan vyöhykkeet. Viljelysmaan osuus vähenee kohti pohjoista. Järviä alueella on hyvin vähän. Jokilaaksoissa kylät sijaitsevat usein pienillä kumpareilla. Asutusta on myös jokien rantamilla. Limingan seudulla viljelysalueet muodostavat poikkeuksellisen laajan viljelylakeuden. Laaja Hailuodon saari on omaleimainen maisemallinen kokonaisuus.¹⁸

Alueelle tyypillisiä maisemia ovat jokien suistoalueiden ja jokilaaksojen asutus ja viljelysmaisemat, lakeuden alueen laajat viljelysmaisemat ja rantaniityt sekä rannikkoalueen maankohoamisalueet, rantakerrostumat ja dyynikentät.

2.4. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu

Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudulla maasto on suhteellisen tasaista. Korkeusvaihtelut ovat vähäisiä alueen itärajalle saakka, missä topografia alkaa nopeasti jyrkettä kohti Kainuun vaaramaita. Alueen poikki kulkee muutama harjujakso.¹⁹

Nevalakeuden seudulla on erämaa-alueita ja laajoja vetisiä aapasoita. Reilusti yli puolet alueen maa-alasta on suota, ja loppu on lähes kokonaan metsää. Alueella on jokia ja jonkin verran järviä.²⁰

Asutus on harvaa ja viljelysalueiden osuus maa-alasta on vähäinen. Viljelysalueet keskittyvät jokien varsille ja järvien rannoille. Vesistöjen varsilla on pääasiassa yksittäisasutusta sekä pieniä kyliä ja taajamia. Nevalakeuden alueelle on eri asutuslakien perusteella muodostettu paljon asutus-tiloja.²¹

¹² *Maisemanhoito* 1992, 34.

¹³ *Maisemanhoito* 1992, 34.

¹⁴ *Maisemanhoito* 1992, 34.

¹⁵ *Maisemanhoito* 1992, 34.

¹⁶ *Maisemanhoito* 1992, 35.

¹⁷ *Maisemanhoito* 1992, 35.

¹⁸ *Maisemanhoito* 1992, 35.

¹⁹ *Maisemanhoito* 1992, 35–36.

²⁰ *Maisemanhoito* 1992, 35–36.

²¹ *Maisemanhoito* 1992, 35–36.

Nevalakeuden seudulle tyypillisiä maisemia ovat jokivarsikylät ja järvenrantakylät viljelysalueineen, asutustoiminnan seurauksena syntyneet asutustilakylät sekä laajat avoimet aapasuoalueet.

2.5. Kainuun vaaraseutu

Kainuun vaaraseudulla maisemassa ovat näkyvissä mannerjäätikön aiheuttamat jäljet. Alueen länsipuoliskon kautta pohjoiseen kulkee jylhä vaarajakso, jonka korkeimmat huiput ovat Iso-Syöte ja Iivaara. Alueen länsirajalla maasto laskee jyrkästi Pohjois-Pohjanmaan nevalakeudelle ja Oulujärven seudulle. Alueen itäosassa maasto on varsin alavaa ja korkeussuhteiltaan vaihtelevaa moreenimaata, jossa näkyy mannerjäätikön aiheuttama kasaantumiskorkokuva. Drumliinikentät ja kumpuilevat moreenimaat, kalliomaat, ruhjelaaksot ja harjajaksot vaihtelevat ja juovittavat maiseman luode-kaakko-suuntaiseksi.²²

Seudulla on paljon suuria reittimäisiä järvesistöjä ja pienempiä järviä sekä puroja ja jokia. Soita on paikoin yli puolet maa-alasta, valtaosa niistä on tyypiltään Pohjanmaan aapasoitaa. Seutu kuuluu pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Metsät ovat enimmäkseen melko karuja puolukka-mustikkatyypisiä mäntyvaltaisia kankaita. Laakeassa maastossa on paljon märkiä suometsiä. Vaarojen rinteillä ja niiden juurilla on monin paikoin reheviä kuusimetsiä ja lettosoita.²³

Asutus alueella on harvaa ja pellot ovat pieniä. Asutus ja viljelykset sijaitsevat vaarojen rinteillä ja vesistöjen varsilla. Suuri osa peltoalasta on raivattu varsin myöhään, pika-asutustoiminnan yhteydessä.²⁴

Seudulle tyypillisiä maisemia ovat vaaramaisemat, järvien rannoilla ja vaarojen rinteillä sijaitsevat kylät viljelysalueineen sekä asutustilakylät.

2.6. Kuusamon vaaraseutu

Kuusamon vaaraseudulla maisemat ovat kauttaaltaan jylhiä, maanpinnan muodot ovat jyrkkäpiirteisen vaaramaisia. Samoin kuin Kainuun vaaraseudulla maisemassa ovat selvästi näkyvissä mannerjäätikön vaikutuksesta syntyneet jäljet. Pinnanmuodoille ovat tyypillisiä vaarat, luodekaakko -suuntaiset drumliinikentät sekä luode-kaakko -suuntaiset ja länsi-itä -suuntaiset selväpiirteiset harjajaksot. Seudulla on useita suuria järviä sekä pieniä järviä, jokia ja puroja. Jääkauden jäljet näkyvät selvästi järvien muodoissa. Soita on paljon, ne ovat tyypiltään Peräpohjolan aapasoitaa ja alueellisesti tyypillisiä Kuusamon rinteitä.²⁵

Seutu kuuluu kokonaisuudessaan pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Metsät ovat yleensä karuhkoja variksenmarja-puolukkatyypin tai variksenmarja-mustikkatyypin kuusikoita. Karussa luonnossa on paikoin myös rehevää kasvillisuutta, lehtoja, lettosoita ja niittyjä. Korkeimpien vaarojen laella ja kylmien rotkolaaksojen kallioseinämillä on myös tunturikasvillisuutta.²⁶

Harva asutus sijoittuu vaarojen rinteille sekä järvien niemille ja kannaksille. Seudun eteläosassa on myös vaara-asutusta.²⁷

Alueelle tyypillisiä maisemia ovat vaaramaisemat sekä vaarojen rinteillä ja järvien niemillä ja kannaksilla sijaitsevat kylät viljelysalueineen.

²² Maisemanhoito 1992, 37.

²³ Maisemanhoito 1992, 37.

²⁴ Maisemanhoito 1992, 37.

²⁵ Maisemanhoito 1992, 37–38.

²⁶ Maisemanhoito 1992, 37–38.

²⁷ Maisemanhoito 1992, 37–38.

3. Inventoidut kohteet ja arvoluokat

Tässä luettelossa on esitetty kaikki maisema-alueiden päivitysinventoinnissa huomioon otetut kohteet Pohjois-Pohjanmaalla. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden inventointi on edelleen kesken, joten taulukossa on esitetty uusi arvoluokka vain valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotetuille kohteille.²⁸

Maisema-alueen nimi (vanha nimi sulkeissa)	Kunta	Arvoluokka vanha / uusi V = valtakunnallinen M = maakunnallinen U = uusi kohde RKY 1993 = RKY-pudokas
SUOMENSELKÄ		
Miilurannan asutusmaisema (Miiluranta)	Kärsämäki	M, RKY 1993 / V
Pyhäjärven alue	Pyhäjärvi	M
Reisjärven kulttuurimaisemat (Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä)	Reisjärvi	V / V
Siika- ja Neittävänjokivarsi	Siikalatva	M
Tavastkenkä	Pyhäntä	M
Venetpalon kylä	Kärsämäki	RKY 1993
Viitamäen viljelymaisema	Pyhäntä	RKY 1993
KESKI-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO		
Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo (Hiekkasärkät – Rahja)	Kalajoki	M / V
Himankakylä	Kalajoki	M
Himangan peltoalue	Kalajoki	M
Kalajokilaakson kulttuurimaisema (Kalajokilaakso)	Haapajärvi, Nivala, Ylivieska	V / V
Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio	Kalajoki	M
Malisjokivarsi – Erkkilä	Nivala	M
Pitkäsenkylä – Tynkä	Kalajoki	M
Raumankari – Sautinkari	Kalajoki	M
Vanhakirkko – Jyrinki	Sievi	M
POHJOIS-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO		
Alpuan kyläraitti ja viljelymaisema	Raahe	RKY 1993
Hailuoto (Hailuoto)	Hailuoto	V / V
Iijoen alajuoksu	Oulu	M
Iijoen suu	Ii	M
Kalapudas – Vaikkola	Merijärvi, Oulainen	M
Koiteli	Oulu	M
Krunnit	Ii	M
Kuivajoen pohjoisranta	Ii	M
Kuivaniemen kirkonkylä	Ii	RKY 1993
Limingan lakeuden kulttuurimaisema (Limingan lakeus)	Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä	V / V
Maalismaan rakennusryhmä	Oulu	RKY 1993
Mankila – Sipola	Siikalatva, Siikajoki	M

²⁸ Kaikkien inventoinnissa mukana olevien maisema-alueiden keskinäinen vertailu on tehty valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnin yhteydessä. Maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointi valmistuu vuoden 2014 aikana.

Mustikkamäki – Sulkakylä	Haapavesi	M
Olhavan kylä	Ii	RKY 1993
Olkijoen rauhanpirtti ja jokimaisema	Raahe	RKY 1993
Oulujokilaakson kulttuurimaisema (Oulujoen laakso)	Muhos, Oulu	V / V
Pohjantie, Kontinkangas – Laanila	Oulu	U
Pyhäjoen suu	Pyhäjoki	M
Pyhäkoski	Merijärvi, Pyhäjoki	M
Revonlahti	Siikajoki	M
Salonpään kylä	Oulu	RKY 1993
Siikajoen suu	Siikajoki	M
Somerovaara	Oulu	RKY 1993
Talusperän kulttuurimaisema	Merijärvi	RKY 1993
Vaitiniemi – Ainali	Haapavesi	M
Vanha Meri-Raahe	Raahe	M
Ängeslevän Ylipää	Tyrnävä	RKY 1993

POHJOIS-POHJANMAAN NEVALAKEUDEN SEUTU

Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema (Aittojärvi – Kyngäs)	Pudasjärvi	V / V
Ahmas	Muhos, Utajärvi	M
Hirvisuo	Oulu, Pudasjärvi	U
Joki-Kokko	Oulu	M
Juorkuna	Utajärvi	M
Kollaja	Pudasjärvi	M
Matinsuo – Läävasuo – Kivisuo	Muhos	U
Olvassuo	Pudasjärvi, Utajärvi	U / V
Oulujokivarsi – Lähtevänoja	Utajärvi	M
Pärjänsuo	Pudasjärvi	U
Rokuanvaara (Ahmas – Rokua)	Muhos, Utajärvi	M / V
Soininsuo	Pudasjärvi	U
Särkijärvi	Utajärvi	M
Taipaleenharju	Pudasjärvi	RKY 1993
Tunturikylä	Utajärvi	U
Yli-Vuotto	Oulu	M

KAINUUN VAARASEUTU

Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat (Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema)	Pudasjärvi, Taivalkoski	V / V
Jaalanka	Pudasjärvi	U
Malisensuo	Pudasjärvi	M
Ruuhensuo	Pudasjärvi	U
Syöte	Pudasjärvi	U
Taivalkosken kirkonkylä	Taivalkoski	M
Tyrjärven kulttuurimaisema (Tyrjärven kulttuurimaisemat)	Taivalkoski	V / V
Virkkunen	Taivalkoski	M

KUUSAMON VAARASEUTU

Heikkilä	Kuusamo	M
Iivaara	Kuusamo	M
Kantokylä – Törmäsenvaara	Kuusamo	M
Kurkijärvi	Kuusamo	M
Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat (Kuusamon kosket)	Kuusamo	V / V
Liikasenvaarantie	Kuusamo	U
Määttälänvaaran kulttuurimaisema (Määttälänvaara – Vuotunki)	Kuusamo	V, RKY 1993 / V
Purnuvaara	Kuusamo	M
Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono (Virkkula)	Kuusamo	V / V
Vasaraperä	Kuusamo	M

4. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Päivitysinventoinnin perusteella valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi Pohjois-Pohjanmaalla ehdotetaan seuraavia kohteita:

1. Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema (Pudasjärvi)
Aittojärvi – Kyngäs. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
2. Hailuoto (Hailuoto)
Hailuoto. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
3. Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat (Pudasjärvi, Taivalkoski)
Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
4. Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo (Kalajoki)
Hiekkasärkät – Rahja. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue
5. Kalajokilaakson kulttuurimaisema (Haapajärvi, Nivala, Ylivieska)
Kalajokilaakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
6. Limingan lakeuden kulttuurimaisema (Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä)
Limmingan lakeus. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
7. Miilurannan asutusmaisema (Kärsämäki)
Miilurannan asutustilakylä. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (RKY 1993).
Miilurannan asutusalue. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue
8. Määttälänvaaran kulttuurimaisema (Kuusamo)
Määttälänvaara – Vuotunki. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
9. Olvassuo (Pudasjärvi, Utajärvi, Puolanka)
Uusi kohde
10. Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat (Kuusamo)
Kuusamon kosket. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
11. Oulujokilaakson kulttuurimaisema (Muhos, Oulu)
Oulujoen laakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
12. Reisjärven kulttuurimaisemat (Reisjärvi)
Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
13. Rokuanvaara (Muhos, Utajärvi, Vaala)
Ahmas – Rokua. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue
14. Tyrjärven kulttuurimaisema (Taivalkoski)
Tyrjärven kulttuurimaisemat. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
15. Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono (Kuusamo)
Virkkula. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Luettelossa on esitetty valtakunnallisesti arvokkaiksi esitetävien maisema-alueiden (uudet) nimet ja sijaintikunnat sekä niiden alla kohdekohtaisesti maisema-alueiden aikaisemmat nimet ja arvoluokat. Muutamien maisema-alueiden nimiä on tarkennettu maisema-alueita havainnollisemmin ja tarkemmin kuvaaviksi.

Valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotettavien maisema-alueiden luetteloa on täydennetty, mukaan on otettu neljä uutta kohdetta: Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo, Miilurannan asutusmaisema, Olvassuo ja Rokuanvaara. Valtaosa Rokuanvaaran maisema-alueesta sijaitsee Kainuussa Vaalan kunnassa. Rokuanvaara on Kainuussa tehdyssä päivitysinventoinnissa esitetty valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Kohteista Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema, Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat, Kalajokilaakson kulttuurimaisema, Limingan lakeuden kulttuurimaisema, Miilurannan asutusmaisema, Määttälänvaaran kulttuurimaisema, Oulujokilaakson kulttuurimaisema, Reijjärven kulttuurimaisemat sekä Tyrjärven kulttuurimaisema edustavat pääpiirteiltään maaseudun kulttuurimaisemia, Hailuoto, Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo, Olvassuo, Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat, Rokuanvaara sekä Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono maisemanähtävyyksiä. Useissa kohteissa yhdistyvät ja sulautuvat toisiinsa maaseudun kulttuurimaisemille, maisemanähtävyyksille, luonnonmaisemille ja erämaamaisemille, matkailumaisemille ja taajamamaisemille ominaiset piirteet.

4.1. Suomenselkä

Miilurannan asutusmaisema

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka:

Miilurannan asutustilakylä. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (RKY 1993).

Miilurannan asutusalue. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997).

Kunta: Kärsämäki

Kuvailu

Miilurannan asutustilakylässä asutus ja viljelysalueet sijaitsevat Kärsämäenjoen varressa. Eloisasti mutkitteleva joki virtaa kapeassa uomassa. Maasto on tasaista ja alavaa. Kylää ympäröivät laajat suovaltaiset alueet, Kärsämäenneva,

Karkuneva, Paalinneva ja Kivineva, ja matalat kankaat, Leskisenkangas, Räntälänkangas ja Marjokangas. Kylän pohjois- ja luoteispuolella sijaitsevat Lehtonevan ja Pihlajanevan turvetuotantoalueet, kylän eteläpuolella Kärsämäennevan turvetuotantoalue. Maisema-alueella, sen keskellä, on Lehtoniemen luonnonsuojelualue.

Miilurannan asutustilakylä on Suomen suurimpia sotien jälkeen perustettuja asutusalueita. Se on edustava esimerkki sotien jälkeisestä, vuoden 1945 maanhankintalain pohjalta toteutetusta asutustoiminnasta. Asutustoiminnan myötä Suomeen perustettiin noin 100 000 uutta viljelystilaa, asuntoviljelystilaa, asuntotilaa ja asuntotonttia, joita luovutettiin siirtoväelle, sotainvalideille, sotaesikille ja so-taorvoille sekä perheellisille rintamamiehille. Asutustoiminnan tarkoituksena oli lisätä elintarviketuotantoa ja asuttaa kodittomaksi joutunut väestönosa.²⁹ Kylän syntyhistoriasta kertoo myös paikallinen nimistö, alueella sijaitsee mm. Hauliperä. Enimmillään kylässä oli 77 asuttua taloa, kaksi kauppaa ja koulu, asukkaita oli yli 400.³⁰

Miiluranta sijaitsee maaseudun vanhoille kylille tyypilliseen tapaan joen varrella, mikä poikkeaa asutuskylille useimmiten tyypillisistä ominaispiirteistä. Rakenteeltaan ja suhteeltaan maisemaan kylä muistuttaa vanhoja, vuosisatojen kuluessa syntyneitä maaseutukyläiä, asutus ja viljelysalueet tukeutuvat selvästi jokeen.

Viljelysalueet sijaitsevat Kärsämäenjoen varsilla yhtenäisinä, selkeärajaisina lohkoina. Paikoin peltojen lomassa on laajoja, edelleen käytössä olevia laidunalueita. Viljelyskäytössä olevan peltoalan määrä on 1990-luvulla toteutetun maisemainventoinnin jälkeen lisääntynyt. Jokea myötäilevä viljelysvyöhyke ei ole yhtenäinen vaan paikoin metsien katkoma, maisemakokonaisuudelle ovat tyypillisiä paikoin viljelysalueiden lomaan pääteiden varsille saakka työntyvät metsäalueet.

Jokea reunustavat molemmin puolin tiet, Pohjoispuolentie ja Eteläpuolentie. Keskellä kylää joen yli johtaa Välitie. Tiet myötäilevät jokea, mutta ne ovat linjauksiltaan asutustilakylille tyypilliseen tapaan suoraviivaiset. Teitä myöten avautuu pitkiä, viljelysalueiden ja metsäalueiden rajaamia näkymiä.

Kylä on rakenteeltaan harvempaan rakennettu kuin perinteiset vanhat maaseutukylät, mikä on asutuskylille tyypillinen piirre. Asutus tukeutuu vahvasti jokeen, pihapiirit sijaitsevat jokitormillä. Tyypillisesti ne sijaitsevat joen mutkissa pienillä niemikkeillä. Nykyään pihapiirit ovat rehevän kasvillisuuden ympäröimiä. Omaleimainen erityispiirre kylässä ovat teiltä pihapiireihin avoimien pelto- ja laidunalueiden halki johtavat koivukujat. Pihapiirien muodoissa yhdistyy pohjoispohjalainen rakentamisen perinne sekä asutuskylille tyypilliset piirteet. Useat pihapiireistä ovat kulumista avoimia, muodoiltaan epäsäännöllisiä neliöpihoja, muutamissa pihapiireissä rakennukset sijaitsevat L-muodostelmassa pihapiirin kahdella sivulla. Piha-

piirejä rajaavat asuinrakennusten ohella talousrakennukset. Pääosa kylän rakennuksista on rakennettu 1950-luvun alussa. Jälleenrakennuskaudelle ominaiseen tapaan ne on rakennettu tyyppiipiirustusten mukaisesti, ja ne edustavat kaikki samaa tyyppiä.³¹

Maisemalle on paikoin ominaista pusikoituminen, minkä seurauksena näkymät ovat muuttuneet ja paikoin kadonneet. Pihapiirejä ympäröivän kasvillisuuden rehevyys peittää näkymiä joen yli. Kapea ja runsaan kasvillisuuden reunstama joki erottuu maisemassa polveilevana vehreänä nauhana, mikä voidaan nähdä myös kylämaisemalle nykyään tyypillisenä ominaispiirteenä.

Arviointiteksti

Miilurannassa Kärsämäenjoki, jokea ympäröivät viljelysalueet, jokeen tukeutuva asutus, joen molemmin puolin kulkevat tiet ja teiltä pihapiireihin johtavat puukujanteet muodostavat elinvoimaisen, jälleenrakennuskautta ja asutustoimintaa edustavan maisemallisen kokonaisuuden. Kyläkuva on yhtenäinen ja omaleimainen.

Miiluranta on edustava esimerkki vuoden 1945 maanhankintalain pohjalta perustetusta asutuksesta. Se on esimerkki asutustilakylästä hallinnollisena maisemana ja kertoo sotien jälkeisestä raivaajatyöstä. Toisaalta Miiluranta on asutustilakylänä omaleimainen kokonaisuus, jolla on ainutlaatuisuusarvoa: kokonaisuudessa sulautuvat yhteen jälleenrakennuskauden asutustilakylille yleisesti tyypilliset piirteet, kuten tyyppitalot ja kokonaisrakenne, Pohjois-Pohjanmaan maaseutukylille perinteisesti tyypilliset piirteet, kuten sijainti joen varressa ja pihapiirien muodot, sekä omat erityispiirteet, kuten koivukujat.

Kylä on säilyttänyt elinvoimaisuutensa hyvin, toisin kuin monet asutuskylät. Viljelyksessä olevien peltoalueiden pinta-ala on 1990-luvun jälkeen kasvanut selvästi. Kylä on merkittävältä osin edelleen asuttu. Miilurannassa on runsaasti jälleenrakennuskauden rakennusperintöä, sekä asuinrakennuksia että talousrakennuksia. Rakennukset edustavat oman aikansa rakentamiselle tyypillisiä piirteitä. Ne ovat varsin hyväkuntoisia ja niille alun perin tyypilliset ominaispiirteet ovat hyvin säilyneet.

Rajaus

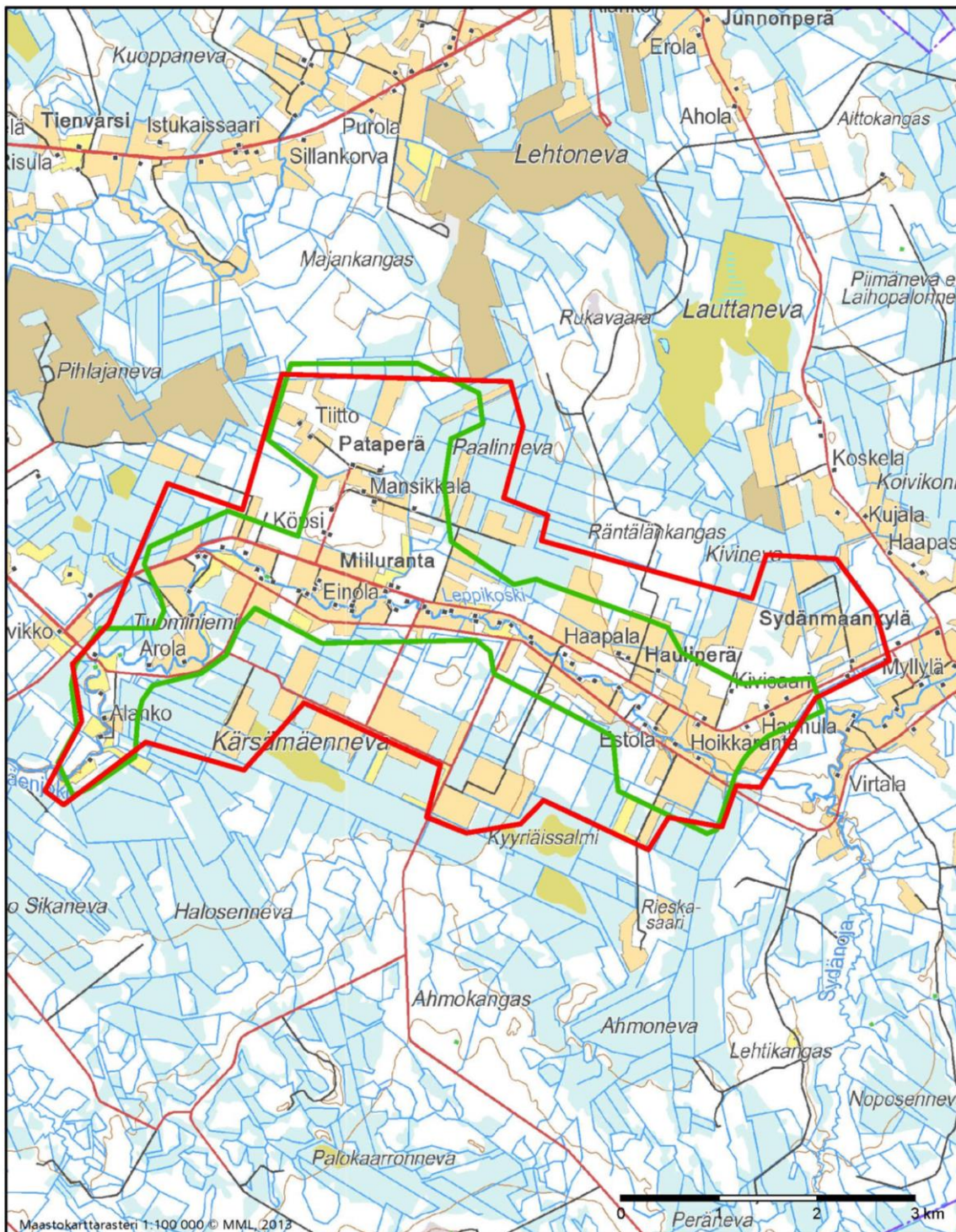
Maisema-aluekokonaisuuteen kuuluvat Miilurannan asutustilakylän Kärsämäenjokeen tukeutuva asutus ja jokea reunustavat, metsäalueiden selkeästi rajaamat viljelysalueet.³² Kyläkokonaisuuteen kuuluvat kylän pohjoispuolella sijaitseva Pataperä ja joen varressa sijaitseva Hauliperä.

²⁹ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 34.

³⁰ Kemi (toim.) 1998, 16.

³¹ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 34.

³² Vertaa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 35.

Miiluranta asutusmaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Reisjärven kulttuurimaisemat

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Reisjärvi

Kuvailu

Maisema-alueella näkyvät Suomenselän maisemaseudulle tyypilliset ominaispiirteet. Maasto on mäkistä, kumpuilevaa ja pienipiirteistä, pienien kumpareiden ja harjanteiden väleissä on laakeita suovaltaisia alueita, pieniä järviä ja lampia. Maastonmuodoissa ja järvien muodoissa näkyy selvästi mannerjäätikön luode-kaakko -suuntainen kulutus-korkokuva. Omaleimaisena piirteenä maisemassa erottuu alueen halki luode-kaakko -suunnassa kulkeva harju. Maisema-alueen pohjoispuolella on maastonmuodoiltaan kumpuilevia lähes asumattomia metsäalueita ja lounaispuolella laajoja suoalueita. Keskikylän koillispuolella Kalajanjoen varrella on laajaa tasaista viljelysmaisemaa – paikalla sijainnut suuri Kalajanjärvi on aikanaan kuivatettu ja otettu viljelyskäyttöön.

Maisema-alue sijaitsee toisiinsa yhdistyvien järvien, Reisjärven, Vuohjärven, Kiljanjärven, Kangaspäänjärven ja Saarisen, ympärillä. Vesistöihin tukeutuvia viljelysalueita ympäröivät laajat harvaanasutut metsä- ja suoalueet.

Viljelysalueet ja asutus keskittyvät järvien ja niitä toisiinsa yhdistävien jokien varsille ja järvien välisille matalille harjanteille ja kannaksille. Viljelysmaisemalle on ominaista pienipiirteisyys. Alueen itäosissa maisemakuvalle luonteenomaisia ovat kumpuilevat peltoalueet ja peltojen väleihin rajautuvat pienet metsäsaarekkeet. Laajimmat yhtenäiset viljelysalueet sijaitsevat Vuohjärven ympärillä ja Kotijoen varsilla. Vuohjärven eteläpuolella viljelysalueet avautuvat tasaiseksi ja avaraksi peltomaisemaksi, jolle tyyppillisiä ovat pitkät näkymät peltojen yli järvelle. Kiljanjärven ja Kangaspäänjärven välisellä alueella viljelysalueet sijaitsevat Vuohjärven ja Kiljanjärven välistä luoteeseen kulkevan harjun rinteillä Kotijoen ympärillä.

Maisema-alueella on ollut esihistoriallisella ajalla runsaasti asutusta. Järvien rannoilla ja järviä toisiinsa yhdistävien jokien varsilla on useita kivikautisia ja pronssikautisia asuinpaikkoja sekä pyyntikuoppia.

Reisjärven seudulle alkoi syntyä vakinaista asutusta 1550-luvulla. Vesiteitä pitkin saapuneet uudisasukkaat perustivat talonsa järvien rannoille, parhaille talonpaikoille. Pellot raivattiin parhaiten viljelykseen soveltuville rantamaille ja vesistöjen varsilla olleilta luonnonniityiltä saatiin heinää karjalle.³³

Asutuskeskittyminä maisema-alueella erottuvat Reisjärven vanha kirkonkylä, nykyinen kunnan keskustaajama, sekä Kangaskylä, Paavolanmäki, Ollikkamäki, Leppälahti, Kellonmäki, Aholanmäki, Kinnulanranta, Savolanniemi, Vasaramäki, Lahdenmäki, Suonperä, Penttimäki, Hylkiranta, Räisälänmäki ja Kalaja. Kylien ominaispiirteisissä yhdistyvät itäsuomalaisen mäki-asutuksen ja länsisuomalaisten rivikyläpiirteet. Maatilojen pihapiirit sijaitsevat tyypillisesti vesistöjen tuntumassa viljelysalueiden ympäröimänä, joko taloryhminä pienillä kumpareilla tai harjanteiden rinteillä maastonmuotoja myötäilevinä nauhoina. Pihapiireissä rakennukset sijaitsevat neliskulmaisen pihamaan ympärillä. Maisemaa elävöittävät rakennusryhmien välissä olevat viljelysalueet ja pienet metsiköt.

Reisjärven kirkonkylä sijaitsee poikkeuksellisen kauniilla paikalla maisemallisessa solmukohdassa Vuohtajärven, Reisjärven ja Kiljanjärven välisellä kannaksella. Sille tyypillinen erityispiirre ovat taajaman keskustan, järvimaisemien ja viljelysalueiden välille avautuvat pitkät näkymät. Maisemallisista lähtökohdista johtuen taajaman keskusta-alue on pienikokoinen ja selkeästi hahmottuva. Tärkeimpänä maamerkinä maisemassa erottuu keskeisellä ja näkyvällä paikalla sijaitsevan kirkon torni. Taajama on osa viljelysmaisemaa, viljelyskäytössä olevat peltoalueet ulottuvat ihan taajaman keskustaan saakka. Taajaman keskustan ympärille rakennetuilla asuinalueilla viljelysalueiden ja rakennettujen alueiden väliset reunapinnat ovat paikoin rikkonaiset.

Maisema-alueella on runsaasti kulttuurihistoriallisesti merkittäviksi kohteiksi määriteltyjä rakennuksia ja niiden muodostamia kokonaisuuksia.³⁴ Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti merkittäviksi kohteiksi (RKY 1993) määritellyt Kangaskylän viljelymaisema sekä Keskikylä ja Kantin vallit.³⁵

Arviointiteksti

Kokonaisuus on edustava esimerkki maaseudun kulttuuri-maisemasta Suomenselän alueella. Maisema-alueen arvot perustuvat sen merkitykseen pitkän ajan kuluessa muo-

dostuneena kerroksellisena, perinteisenä ja edelleen elinvoimaisena maatalousalueena. Maatalouden elinvoimaisuudesta kertoo viljelysalueiden laajentuminen edelleen 1990-luvulla tehdyn inventoinnin jälkeen.

Reisjärvi on ollut pitkään kuuluisa erityisesti kauniista järvimaisemistaan. Maisema-alueella kumpuilevat maastonmuodot, viljelyskäytössä olevat peltoalueet, pienet metsäsaarekkeet, kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset ja viljelysmaiseman halki kulkevat eloisasti kaartuilevat tiet muodostavat yhdessä pienipiirteisen, vaikuttavan kokonaisuuden. Maisemalle ovat tyypillisiä avointen pelto-alueiden yli järville avautuvat vaihtelevat näkymät. Maisema-alueen identiteetin kannalta merkittäviä erityispiirteitä ovat maisemaa hallitsevat kolmen järven – Reisjärven, Vuohtajärven ja Kiljanjärven – muodostama kokonaisuus sekä järvien välistä luoteeseen kulkeva harjuselänne.

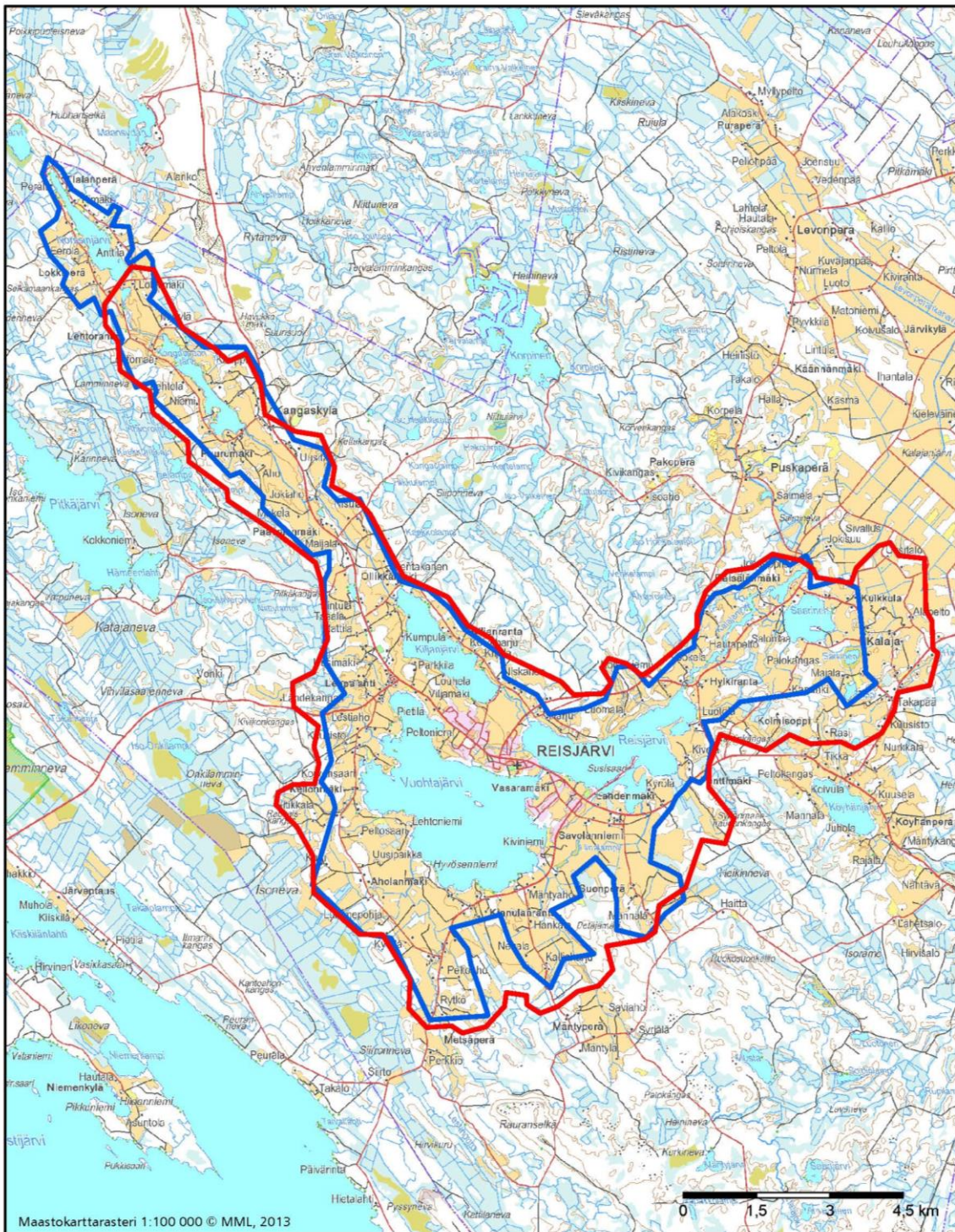
Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Reisjärven, Vuohtajärven, Kiljanjärven, Kangaspäänjärven ja Saarisen ympärillä sijaitseva asutus ja viljelysalueet. Rajauksessa maisema-alueeseen on otettu mukaan viljelysalueita rajaavien, taustamaisemina merkittävien selännealueiden reuna- ja lakialueet. Maisema-alueen luoteisosassa sijaitseva Norssinjärvi ja sitä ympäröivät alueet eivät enää hahmotu valtakunnallisesti arvokkaana maisema-alueena, joten ne on jätetty rajauksen ulkopuolelle.

³³ Majjala (toim.) 1987, 45, 59.

³⁴ *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 3 1993, 143–150. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventointi on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

³⁵ *Rakennettu kulttuuriympäristö* 1993, 250.

Reisjärven kulttuurimaisemat

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.2. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko

Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Hiekkasärkät – Rahja. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Kalajoki

Kuvailu

Kalajoen Hiekkasärkkien alue sijaitsee Pohjanlahden rannikolla, Kalajoen ja Siiponjoen väliin rajautuvalla alueella. Hiekkasärkkien lounaispuolella sijaitseva Rahjan saaristo on ainoa varsinainen saaristo Pohjois-Pohjanmaan Perämeren rannikolla.

Hiekkasärkkien ja Rahjan saariston alueella maisemalle ovat ominaisia maankohoamisen ja eroosion seurauksena syntyneet erityispiirteet. Maisema-alueelle luonteenomainen ja omaleimaisuutta luova piirre on rannikon dyyni-alue, noin kolme kilometriä pitkä ja 300–500 metriä leveä rantahietikko, joka on syntynyt maankohoamisen, aallokon ja tuulen yhteisvaikutuksen tuloksena. Alueella on erilaisia rantamuodostumia, kuten eroosiotörmä, rantavalleja, vedenalaisia särkkiä ja kynnyksiä.

Maisema-alueen pohjoisosassa Leton alueella, Kalajoen suiston länsipuolella, maisema on laakeaa ja alavaa, alueen keski- ja eteläosissa rantavallit ja hiekkatörmät ovat paikoin korkeita. Alueen keskiosassa ranta-alueetta rajaavat

rannikon muotoja myötäilevät rantavallit – Maristonpakat, Tahkokorvanpakat, Herrainpakat, Tuomipakat ja Viitapakat. Maisemalle ovat tyypillisiä korkeilta rantatörmiltä merelle avautuvat laajat avoimet näkymät.

Rahjan saariston alue on tyypillistä maankohoamisalueen saaristorannikko. Alue on kaikki meriluonnon vyöhykkeet sisältävä kokonaisuus, johon kuuluu geologisesti, lintustollisesti ja kasvistollisesti arvokkaita kohteita. Vesiluonnoiltaan alue on monimuotoinen, siihen kuuluu saaristo, jokisuu sekä eri kehitysvaiheissa olevia glo-järviä ja fladoja. Saaristossa on runsaasti laajoja, maisemallisesti häiriöttömiä, lähes luonnontilaisia ranta-alueita. Yksittäisiä, lähimaisemaltaan merkittävimpiä kohteita ovat vesistöön rajautuvat kallioalueet, korkeat lohkareikkorannat, suojaisat jyrkkärantaiset poukamet, saaristokoivikot, laajat rantaniityt sekä perinnemaisemat. Suurimpien saarten siäosissa maisemallisesti merkittäviä ovat etenkin kitukasvuiset kalliomänniköt, laajat avoimet pirunpellot sekä avosuot.³⁶

³⁶ Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 38.

Maisema-alueella on runsaasti suojeltua luontoa edustavia kohteita ja kokonaisuuksia. Hiekkasärkkien alueella sijaitsevat Natura-alueet Kalajoen suisto, Maristonpakat, Vihas-Keihäslahti ja Siiponjoki. Hiekkasärkkien luonaisu puolella sijaitseva Rahjan saaristo on Natura-alue sekä kansainvälisesti arvokas lintualue (IBA). Kalajoen suisto ja Rahjan saaristo kuuluvat rantojensuojeluohjelmaan. Siiponjoen suisto kuuluu lintuvesiensuojeluohjelmaan. Maisema-alueella sijaitsevat luonnonsuojelualueet Kalajoen-Vihaslahden luonnonsuojelualue, Keskuskarin hiekkaranta ja dyyni, Leton dyynit ja merenrantaniitty, Pohjanreian merenrantaniitty, Siiponjoen luonnonsuojelualue sekä Vihaspauhan hiekkaranta ja dyynialue. Hiekkasärkkien alueen etelälaidalla maiseman halki tiukkoina mutkina kiemurteleva Siiponjoki on suojeltu koskiensuojelulain nojalla. Maisema-alueella sijaitsevat arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat Letto, Maristonpakat, Vihaspauha, Hietasärkät, Keskuskari, Viitapakat, Kirkkomaanmetsä ja Hietakaarat.

Alueella on muinaisjäännöksiä historialliselta ajalta Rahjan saaristossa Pappilankarissa, Hevoskarissa, Ryöpäksessä ja Hyönässä sekä mantereella Siiponjoen varrella. Alueella on mm. pyyntitukikohtia, kuoppia, kivirakenteita, röykkiöitä, kaivantoja, puolustusvarustuksia, tervahautaa ja piilopirtti. Vihaslahdessa on vedenalaisena muinaisjäännöksenä aluksen hylky.

Hiekkasärkkien alueella on pitkä historia matkailukohteena. Alun perin Tuomipakkoina tunnettu alue oli tunnettu retkikohde jo 1800-luvun lopulla. Pakoille kokoonnuttiin alkukevästä nauttimaan tuomien kukinnasta ja erityisesti viettämään juhannusta. Hiekkasärkkien merkitys matkailukohteena alkoi lisääntyä 1920-luvulla. Aluetta kutsuttiin nimellä ”Pohjanmaan Riviera”. Se oli suosittu kohde varsinkin kesäisin. Sinne perustettiin myyntikojuja

matkailijoita varten, ja 1930-luvulla avattiin alueen ensimmäinen hotelli, ravintola- ja matkustajakoti Hilman hotelli. Kalajoen kunta alkoi aktiivisesti kehittää Hiekkasärkkien aluetta matkailukohteena 1960-luvun alussa. Kunnan toimesta sinne rakennettiin tiestö sekä palveluita ja leirintäaluetta. Hiekkasärkkille laadittu yleissuunnitelma valmistui vuonna 1970.³⁷ Alueelle on rakennettu lomamökkejä 1970-luvulta lähtien. Nykyään Hiekkasärkkien alueella on mm. majoitus-, ravintola- ja vapaa-ajanviettopalveluita sekä retkeily- ja luontoreittejä.

Hiekkasärkkien alueella eri-ikäiset matkailukäyttöön rakennetut rakennukset ovat olennainen osa maisemaa. Matkailurakentaminen keskittyy dyynialueen ja rannikkoa myötäilevän valtatie 8 väliin rajautuvalle alueelle. Rakennetulle kulttuuriympäristölle on ominaista kerroksellisuus. Alueen keskiosassa hiekkarannan kohdalla, Tuomipakkojen ja Tahkokorvan väliin rajautuvalla alueella, kookkaat hotelli- ja ravintolarakennukset sijaitsevat harjanteen huipulla lähes yhtenäisenä nauhana. Rakennukset erottuvat maisemassa maamerkkirakennuksina. Ne hallitsevat voimakkaasti maisemaa, mutta viestivät osaltaan myös alueen elinvoimaisuudesta matkailukohteena. Rannoilla Leton, Vihaspauhan, Vihasniemen, Tahkokorvan, Sonninnokan, Tiironnokan ja Harjavan alueilla sekä mäntymetsän peittämällä rantavalleilla on eri-ikäisiä loma-asuntoja. Vanhimmat loma-asunnoista ovat peräisin 1900-luvun alusta, uusimmat viime vuosilta.

Rahjan saaristossa maankohoamisilmiö on vuosisatojen kuluessa muuttanut maisemaa huomattavasti ja vaikuttanut elinkeinoihin: kalastus- ja satamapaikat ovat vaihtuneet samalla kun maata on paljastunut lisää maanviljelykselle. Maa kohoaa edelleen lähes metrin sadassa vuodessa.

Rahjan saariston korkeimmat kohdat paljastuivat luodoiksi ja pieniksi saariksi rautakauden loppupuolella noin

³⁷ Kyllönen 1980, 425–426, 488; *Hiekkasärkkien historia*, <http://www.visitikalajoki.fi/fi/meren-kavijoille/kalajoen-meriselitys/hiekkasarkkien-historia#II> (16.10.2013).

700-luvulla. Saaria käytettiin pysyvinä kalastustukikohtina 1200-luvulta alkaen. Keskiajalta aina 1900-luvulle saakka Rahjan saaristo oli merkittävää kalastus- ja hylkeenpyyntialuetta, joista merkkeinä saarissa on vieläkin nähtävillä tomtningeja, muinaisia kalastustukikohtia. Vakituista asutusta, pieniä torppia peltotilkkuineen, muodostui isoimmille saarille 1700-luvulla, jolloin merestä paljastuneet lieju- ja sedimenttipohjaiset lahdet mahdollistivat pienimuotoisen maanviljelyn. Muutoin saaristo oli kalliainen, kivikkoinen ja vaikeakulkuinen. Kalastuksen ohella saaria hyödynnettiin lampaiden ja hevosten laidunnukseen, saarista korjattiin heinää ja hakattiin puuta.³⁸

Perinteisen saaristolaiskulttuurin jäljet näkyvät Rahjan saaristossa perinnebiotoopeina sekä idyllisinä kalastajakylinä, joissa vanhimmat rakennukset ovat yli satavuotiaita.³⁹ Rahjan saaristossa sijaitsevat Rahjan Pappilankarin, Isorannan, Roukalan kylän, Kapellinrannan ja Kapellin-kankaan inventoidut perinnemaisemat.⁴⁰ Alueella on kalastussatamapaikkoja ja kalastajakylä mm. Rahjankylässä Puojinniemessä, Pöllässä, Lepäessä ja Hyönässä.⁴¹

Rahjalla on satamapaikkana pitkä historia. Nykyisen sataman tienoilla sijainneeseen Mansikkaniemeen perustettiin vuonna 1873 Kalajoen Varvi ja Laiva Seura, ja yhtiön toimesta rakennettiin mm. kuuluisa Kalaja-laiva. Kunta ehdotti paikkaa ”syväsatamaksi” jo vuonna 1878. Satamatoiminnan painopiste siirtyi 1800-luvun lopulla vähitellen Jokisuulta Ryöppäeseen, josta tuli keskeinen vientisatama. Nykyisen Kainuun sataman rakennustyöt aloitettiin 1960-luvulla. Rahjan satama on nykyään Pohjois-Suomen tärkein ja Suomen kuudenneksi suurin puutavaran vientisatama.⁴² Rahjan sataman historiasta kertovat nykyään rappeutuneissa olevat kivi- ja hirsirakenteiset möljät.⁴³

Maisema-alueella on sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjä rakennettua kulttuuriympäristöä edustavia kohteita. Alueella on RKY 2009-kokonaisuuteen Pohjanmaan rantatie kuuluva Alajoentie. Rahjan alueella on useita kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia ja niiden muodostamia kokonaisuuksia.⁴⁴ Ulkosaaristossa Hiekkasärkkien ja Rahjan saariston edustalla, parinkymmenen kilometrin etäisyydellä rannikosta, sijaitsevat Maakalla ja Ulkokalla, jotka ovat olleet kalastajien tukikohtana jo 1500-luvun lopulta lähtien. Kallankarien kalastajatukikohta on määritelty valtakunnallisesti

merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009). Vaikka Kallankarit eivät kuulu maisema-alueeseen, ne ovat olennainen osa maisema-alueen edustalla avautuvaa merialuetta.

Arviointiteksti

Kalajoen Hiekkasärkkien alue on huomattava ja tunnettu maisemanähtävyys ja matkailukohde, ja sellaisena valtakunnallisesti merkittävä. Alueen arvot perustuvat luonnonmaisemalle tyypillisiin ainutlaatuisiin erityispiirteisiin sekä alueen pitkään historiaan tunnettuna matkailukohdeena. Arvokas luonnonmaisema ja elinvoimainen matkailumaisema muodostavat omaleimaisen, vaikuttavan ja identiteetiltään vahvan kokonaisuuden. Kerroksellinen rakennettu kulttuuriympäristö kertoo loma- ja matkailurakentamisen historiasta aina 1900-luvun alusta nykypäiviin saakka.

Rahjan saariston alueella yhdistyy monipuolinen saaristoluonto perinteiseen saaristolaiskulttuuriin elinkeinoineen. Rahjan saaristo on yksi edustavimmista ja monipuolisimmista maankohoamisrannikon suojelualueista. Kokonaisuuteen kuuluu geologisesti, linnustollisesti ja kasvistollisesti arvokkaita kohteita. Luonnonympäristölle on ominaista monimuotoisuus. Perinteisestä saaristolaiskulttuurista kertovat kalastussatamat, kalastajakylät ja perinnemaisemat. Niihin liittyy historiallisia ja kulttuurihistoriallisia arvoja. Alue on vanha ja edelleen merkittävä satamapaikka.

Sekä luonnonympäristölle että kulttuuriympäristölle on ominaista historiallinen kerroksellisuus. Alueen luonnonmaisemassa näkyvät hyvin pitkän ajan kuluessa tapahtuneet maankohoamisen ja eroosion vaikutukset. Hiekkasärkkien alueella luonto dominoi maisemakuvaa matkailurakentamisesta huolimatta.

Rajaus

Maisema-aluekokonaisuuteen kuuluvat rannikkoalueet Kalajokisuiston eteläpuolella. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään maakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden Hiekkasärkät – Rahja sekä Rahjan saaristo rajauksia.⁴⁵

³⁸ <http://www.vanhaplasi.fi/index.php/kohteet/kalastusmuseo/4-lisaetietoruudut/lisaetietoja/98-rahjansaaristo> (21.11.2013).

³⁹ Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 38.

⁴⁰ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 44.

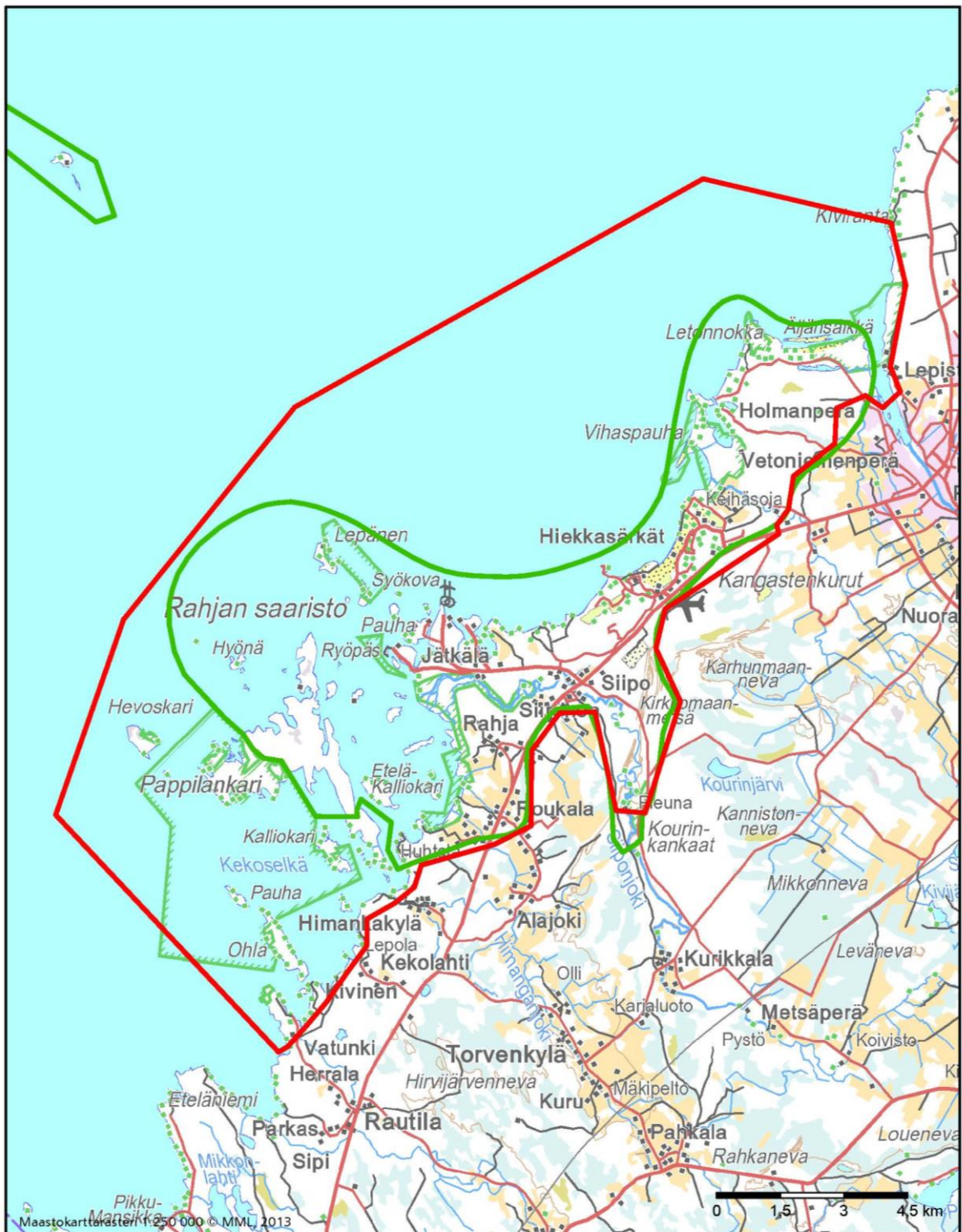
⁴¹ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 44.

⁴² Alajoki & Salo 2005, 84–85.

⁴³ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 44.

⁴⁴ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3 1993, 91–93. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventointi on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

⁴⁵ Vertaa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 1997, 45; Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 44.

Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Kalajokilaakson kulttuurimaisema

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kalajokilaakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Haapajärvi, Nivala, Ylivieska

Kuvailu

Kalajokilaakso on Ylivieskan ja Haapajärven taajamien väliin rajautuvalla alueella laakea ja leveä. Maisema avautuu laajana ja silmänkantamattomiin jatkuvana. Alueen keskellä sijaitsevan Nivalan taajaman länsipuolella jokilaakson leveys on paikoin jopa yhdeksän kilometriä.⁴⁶

Maisema-alue on pääosin hyvin selvärajainen ja hahmotuu yhtenäisenä kokonaisuutena. Jokilaaksoon on kerrostunut laajalle alueelle hienojakoisia maalajeja. Jokilaaksoa rajaavat karut, kiviset moreenimaat, joilla peruskallio on hyvin lähellä maanpintaa. Joen eteläpuolella laaksoa reunustavat selännealueet ovat selvärajaisemmat ja korkeammalle kohoavat kuin joen pohjoispuolella.

Maisema-alueen runkona on kaakosta luoteeseen kohti Pohjanlahtea virtaava Kalajoki, joka Nivalan taajaman

kohdalla avautuu kolmen kilometrin pituiseksi ja kilometrin levyiseksi Pidisjärveksi. Pohjanmaan jokien tavoin Kalajoen veden määrä vaihtelee suuresti: kesäaikana jokiuoma voi olla lähes kuiva, ja keväällä tulva saattaa peittää laajoja alueita. Tulvien rajoittamiseksi joen pääuomaa on perattu ja pengerrytetty. Kalajokeen laskee useita kapeita jokia, kuten Sorvojanoja, Pylväsoja, Ainasoja ja Settijoki. Nivalan taajaman kohdalla Pidisjärveen laskee voimakkaasti mutkittileva Malisjoki.

Maisema on vallitsevalta osaltaan kulttuurivaikutteista, luonnonmaisemaa ei juuri ole nähtävissä. Maisema-alueella sijaitsevat luonnonsuojelualueet Kolmisten luonnonsuojelualueet sekä Virtain palstan iso saari.

Kalajokilaakson valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella on useita kivikautisia asuinpaikkoja. Alueen luoteisosassa ne sijaitsevat hajallaan jokilaakson alueella, osa niistä sijaitsee jokilaakson reunoilla varsinkin etäällä joesta.

⁴⁶ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 38.

Järvikylässä Pidisjärven eteläpuolella on useiden kohteiden muodostama rypäs kivikautisia asuinpaikkoja sekä Mönkönsaaren lapinrauniot, esihistoriallisen ajan hautapaikka. Hemminkankaalla on historiallisen ajan raudanvalmistuspaikka. Maisema-alueen kaakkoispäässä Oksavassa asuinpaikat sijaitsevat Kalajoen ja kapean Kortejärven rannoilla.

Alue on vanhaa viljelysseutua. Kalajokilaaksoon alkoi muodostua pysyvää asutusta 1500-luvun puolivälin jälkeen. Peltoalueet raivattiin viljaville maille jokilaaksoon. Asutus muotoutui pitkiksi rivikyliksi ja harvoiksi nauhoiksi Kalajoen ja sen sivujokien varsille. Aikojen kuluessa viljelysalueet laajentuivat jokivarresta kohti erämaita. Peltopinta-alaa kasvatettiin myös järviä laskemalla ja soita kuivaamalla. Viljelysmaisema kuvasti maataloudessa tapahtuneita muutoksia, ja ihmistyön jäljen merkitys maisemassa lisääntyi maatalouden kehittymisen myötä. Aikanaan alueella harrastettiin kaskiviljelyä, peltoviljelyä ja karjataloutta. Kaskiviljely ja laidunnus lisäsivät luonnon monimuotoisuutta ja synnyttivät uusia maisematyyppejä, kuten ahoja, lehtoja ja lehtipuuvaltaisia metsiköitä. Karjatalouden maisemaan kuuluivat tiheät pystyaidat, joilla karjan pääsy viljelyksille estettiin. Peltoheinän viljelyn myötä maisemaan ilmestyivät heinäladot. Maatalouden teknillinen ja taloudellinen kehitys toi maisemaan omat muutoksensa.⁴⁷

Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet reunustavat Kalajokea yhtenäisenä leveänä nauhana. Viljelysalueiden ominaispiirteet ilmentävät tämän päivän elinvoimaista maataloutta. Peltoalueet ympäröivät jokea laajoina yhtenäisinä lohkoina. Maisemaan kuuluvat mm. maatalojen isokokoiset tuotantorakennukset. Perinteiseen maatalousmaisemaan aikanaan kuuluneet ladot ovat vähitellen katoamassa, ja maisemaa täplittävät muovitetut pyöröpaalit. Vanhastaan maatalousmaisemalle ominaiset sarkaojat, rantalaitumet, hakamaat, luonnonniityt ja metsälaitumet ovat nykyään lähes tyystin kadonneet.

Asutus keskittyy jokilaakson reuna-alueille, joen molemmin puolin viljelylakeuden ja sitä rajaavien metsäalueiden vaihettumisvyöhykkeen tuntumassa kulkevien maanteiden varsille. Myös viljelysalueiden keskellä jokivarressa on yksittäisiä maatalojen pihapiirejä ja muutamien vierekkäisten pihapiirien muodostamia kokonaisuuksia. Nauhamainen asutus muodostaa jokilaaksoon selvästi erillisiä kyliä. Muita suurempina erottuvat Haapajärven luoteispuolella Kalajokeen laskevan Settijoen varrella sijaitseva Oksava, Jokikylä ja Ojakylä, Haapaperä, Pidisjärven lounaispuolella sijaitseva Järvikylä, Ojalanperä ja Paloperä, Ypyä, Kalajoen vastakkaisilla rannoilla sijaitsevat Jaakolanranta ja Padinki sekä Raudaskylä ja Vähäkangas. Kylät ovat rakentuneet

maisemalle ominaisten piirteiden pohjalta keskenään erityyppisiksi. Vähäkangas, Haapaperä ja Järvikylä ovat jokilaakson laidalla sitä rajaavien selänteiden reuna-alueilla sijaitsevia, selkeästi tiestöön tukeutuvia nauhakyliä. Raudaskylä sijaitsee joen eteläpuolella laajalla moreenikumpareella. Ypyän kylä on rakentunut jokilaakson keskellä sijaitseville, laajojen viljelysalueiden ympäröimille pienille kumpareille. Jaakolanrannassa ja Jokikylässä asutus keskittyy Kalajoen varsille.⁴⁸

Maisema-alueen keskuksena erottuu Pidisjärven koillisrannalla matalalla moreeniselänteellä sijaitseva Nivalan taajama. Taajama-alue on edellisen maisemainventoinnin laatimisen jälkeen selvästi laajentunut, keskustan ympärille on rakennettu mm. kaupallisia palveluita ja pienteollisuutta. Taajaman kaakkoispuolelle on rakennettu uusia laajoja asuinalueita. Niiden lomaan rajautuu paikoin edelleen viljelyskäytössä olevia peltolohkoja. Taajama ei ulotu Pidisjärven rantaan saakka, järveä ympäröivät viljelysalueet, mikä korostaa sen merkitystä ja näkyvyyttä maisemassa. Taajaman kasvu ja kehitys kertoo osaltaan alueen elinvoimaisuudesta.

Maisema-alueelle sijoittuu muutamia pienialaisia perinne- maisemia ja perinnebiotoopeja. Vaikka alueet ovat kooltaan suppeita, ne rikastuttavat maisemaa ja alueen luonnon monimuotoisuutta merkittävästi. Maakunnallisesti arvokkaita perinnemaisemia alueella ovat Myllykangas ja Kotilan niityt.⁴⁹

Maisema-alueella sijaitsevat Vähäkankaan kyläraitti, Kyösti ja Kalervo Kallion talot -kokonaisuuteen kuuluvat presidentti Kyösti Kallion isännöimän suurtalon pihapiiri Heikkilä sekä kuvanveistäjä Kalervo Kallion rakennuttama Pajari Nivalan taajamassa sekä Köyhänperän latoalue on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009).⁵⁰ Maisema-alueella on runsaasti maakunnallisesti arvokkaita rakennusperintö- ja kulttuuriympäristökohteita ja -kokonaisuuksia.⁵¹

Arviointiteksti

Kalajokilaakson kulttuurimaisema on edustava esimerkki Keski-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon alueelle tyypillisestä jokilaakson kulttuurimaisemasta. Maisemakuva on yhtenäinen, eheä ja vaikuttava. Maisema-alueen arvot perustuvat alueen omaleimaisiin erityispiirteisiin ja edustavuuteen sekä alueen merkitykseen perinteisenä ja kerroksellisenä, edelleen erittäin elinvoimaisena maatalousmaisemana. Maisema-alueella on runsaasti kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokasta, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa. Alueella ja

⁴⁷ Kalajokilaakson kotiseutulukemisto 2004, 106; Kaukoniemi & Tikkanen 1996, 7–9.

⁴⁸ Vertaa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 38–39.

⁴⁹ Keski-Pohjanmaan perinnebiotoopit 1999, 37–38, 89–90.

⁵⁰ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (7.10.2013).

⁵¹ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3 1993, 67–75, 94–102, 112–122. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivitysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

sen tuntumassa sijaitsevat kasvavat taajamat, Nivala, Ylivieska ja Haapajärvi, kertovat osaltaan alueen elinvoimaisuudesta.

Maisema-alueelle tyypillinen, ainutlaatuinen ja omaleimaisuutta luova erityispiirre on Kalajokea leveänä vyöhykkeenä reunustavan kulttuurimaiseman laajuus ja avoimuus. Maisema-alueelle ovat tyypillisiä pitkät ja laajat, silmäkantamattomat näkymät. Maisema-alueen avoimuus korostaa maamerkeiksi hahmottuvien rakennusten ja rakennelmien merkitystä maisemakuvassa. Kauas näkyvinä, perinteisinä maamerkkeinä maisemassa erottuvat edelleen kirkkojen korkeat torninhuiput.

Pidisjärven koillisrannalla sijaitseva, viljelysmaiseman kolmelta suunnalta ympäröimä Nivalan taajama erottuu maisema-alueen keskuksena. Nivalan taajamalla on pitkä historia merkittävänä osana Kalajokilaakson asutusta ja maisemaa. Kasvavassa taajamassa mm. liikerakentaminen sekä taajamaa ympäröivät asuinalueet ja työpaikka-alueet kertovat osaltaan alueen elinvoimaisuudesta, ja ne ovat olennainen osa muuttuvaa kulttuurimaisemaa. Nivalan taajamassa sijaitsevaan valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) määriteltyyn kohteeseen Kyösti ja Kalervo Kallion talot kuuluvat Heikkilä ja Pajari sijaitsevat keskeisellä ja näkyvällä paikalla taajaman ja sitä ympäröivien viljelysalueiden halki kiemurtelevan Malisjoen varrella. Heikkilän pihapiiriä ympäröivät

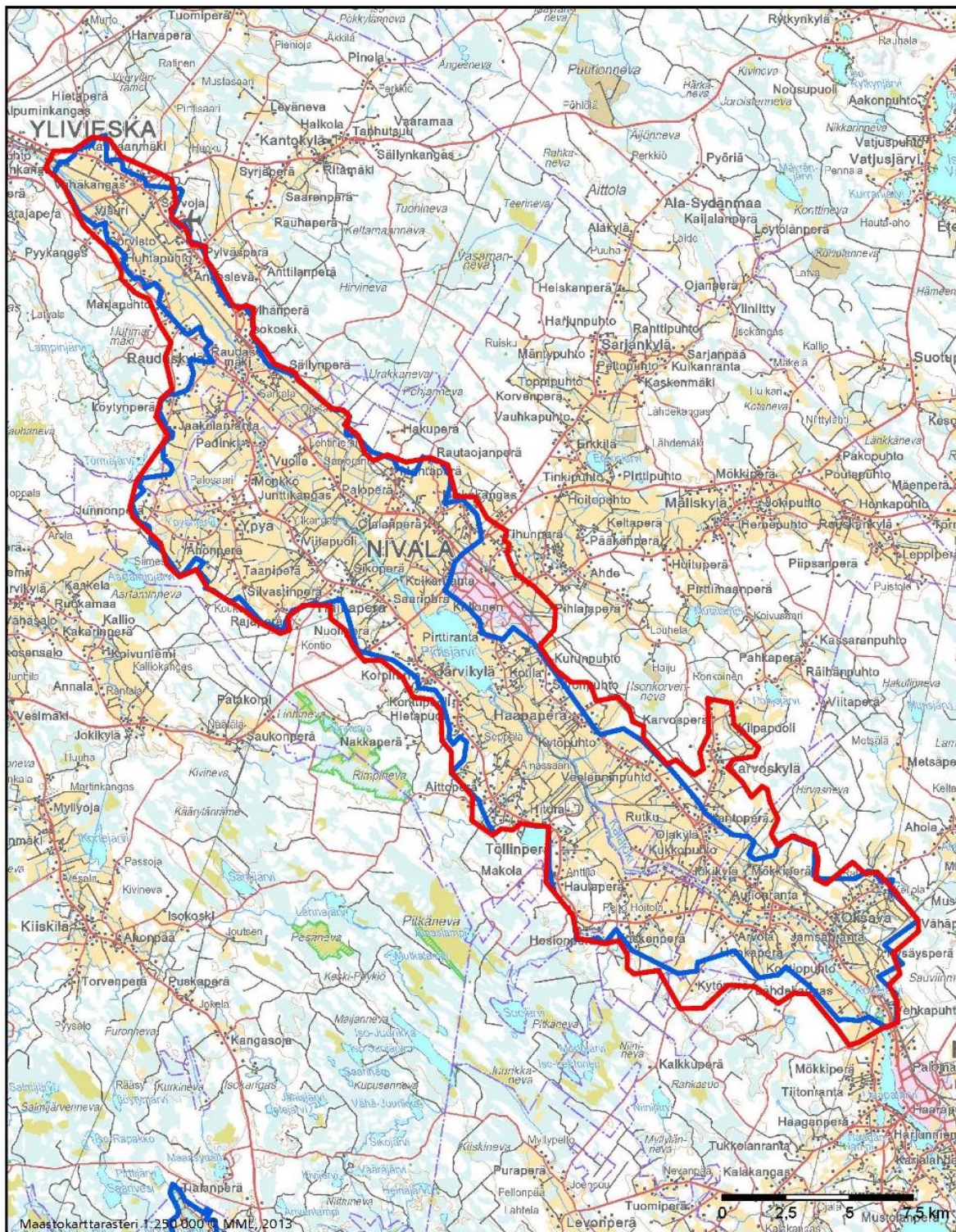
viljelysalueet, jotka taajaman luoteispuolella avautuvat jokilaakson levyiseksi laajaksi viljelytasangoksi.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Kalajokilaakson kulttuurimaisemat Ylivieskan ja Haapajärven taajamien väliin rajautuvalla alueella. Maisema-alueeseen kuuluvat Kalajokea ympäröivät viljelysalueet sekä jokilaaksoja reunustavien selännealueiden reuna-alueet. Rajausta on paikoin laajennettu, maisema-alueeseen on otettu mukaan taustamaisemana merkittävien selännealueiden reuna- ja lakialueet. Karvoskylä hahmottuu osaksi maisemakokonaisuutta, joten se on otettu mukaan maisema-alueeseen.

Maisema-alueen rajausta on inventoinnin yhteydessä muutettu siten, että alueeseen on rajattu kuuluvaksi myös Pidisjärven koillispuolella keskellä maisema-aluetta sijaitseva Nivalan taajama. Taajama on olennainen osa maisema-aluekokonaisuutta. Viljelysalueiden ympäröimänä se näkyy avoimessa maisemassa laajalle ja kauas. Keskellä taajamaa sijaitsevan kirkon torni erottuu pitkän matkan päästä näkyvänä maamerkinä. Taajaman ja sitä ympäröivän viljelysmaiseman väliset reunavyöhykkeet ovat avoimessa maisemassa avautuvien näkymien taustamaisemina merkittäviä.

Kalajokilaakson kulttuurimaisema

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.3. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko

Hailuoto

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Hailuoto. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Hailuoto. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009).

Kunta: Hailuoto

Kuva: Kalle Hellström

Kuvailu

Hailuoto on Perämeren suurin saari. Se on syntynyt maankohoamisen tuloksena: ensimmäiset Hailuodon pohjoisosan harjanteet kohosivat meren pinnalle 1800–1900 vuotta sitten. Aikojen kuluessa merestä kohosi kolme kookasta saarta – Luoto, Hanhinen ja Santonen – sekä useita pieniä saaria, jotka yhdistyivät yhdeksi kookkaaksi saareksi, Hailuodoksi. Nykyään Hailuodon korkein kohta, Hyypänmäki, on 32 metriä korkea. Saaren halki Hyypänmäeltä Marjaniemeen kulkee 15 km pitkä harjuselänne. Maankohoamisen ohella maaperän muotoihin ovat vaikuttaneet veden virtailujen liikuttama hiekka ja kuivuvan hiekan siirtyilyt tuulesa.⁵²

Maisemassa ja kasvillisuudessa näkyvät epäsäännöllisen meriveden korkeusvaihtelun ja maankohoamisilmiön vaikutukset. Kasvillisuudelle ovat ominaisia rantaviivan siirtymisen seurauksena syntyneet sukkessiovyöhykkeet. Saarella on runsaasti kotoperäisiä kasvilajeja ja uhanalaisia lajeja.⁵³

Hailuodon pohjoisosassa on kuivia, jäkäläpohjaisia, hiekkalla kasvavia männiköitä. Tuulen vaikutus näkyy saaren länsi- ja pohjoisrannoilla paikoin kilometrien mittaisina harjanteina ja hiekkakinoksina. Saaren eteläosissa on laajoja niittyjä ja vehmaita lehtimetsiä. Saaren kaakkoisosissa Syökärin alueella on hieskoivikkoja, haavikkoja ja tuomija pihlajalehtoja. Hailuodolle tyypillisiä erityispiirteitä ovat lentohiekkavallit ja rantavallit sekä lentohiekkavallien salpaamat glojätvet. Luonnonmaisemaa rikastuttavat myös

⁵² Merilä 2003, 11–15.

⁵³ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 54.

Hanhisjärvensuon – Härkinnevan suolakeus, vanhat keidassuot, nuoret lampisoistumat ja Hannuksen rehevä ter-
valeppäluhta.⁵⁴

Hailuodossa sijaitsevat Natura 2000-alueet Hailuoto pohjoisranta, Härkinneva – Hanhisjärvensuo, Isomatala – Maasyvänlahti, Kirkkosalmi sekä Ojakylänlahti ja Kengänkari. Hailuodon ranta-alueet kuuluvat kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen (IBA) Oulun seudun kerääntymisalue. Arvokkaita tuuli- ja rantakerrostumia Hailuodossa ovat Hyypänmäki, Huikunkangas, Karvo, Mäntyniemi, Isomäki, Marjaniemi, Pajuperä, Huilunnokka ja Sunikari. Saarella on useita luonnonsuojeluohjelma-alueita: Hailuodon pohjoisosien harjualue Marjaniemi – Hiidenniemi kuuluu harjunsuojeluohjelmaan, ja Hailuodon ranta-alueet (Isomatala – Kirkkosalmi) kuuluvat lintuvesiensuojeluohjelmaan. Lisäksi saarella on lukuisa määrä luonnonsuojelu-alueita, kuten Ojakylänlahden-Kengänkarin-Ontonperän, Hannuksenrannan-Pohjoisrannan, Hailuodon seurakunnan, Havulan, Kuljunsivun, Nikulan, Marjaniemen, Mattilan, Rantakarin, Riestenkuljun, Takarannan ja Vätelän luonnonsuojelualueet.

Kulttuurimaiseman ominaispiirteiden muodostumiseen ovat aikojen mittaan vaikuttaneet saarella harjoitetut elinkeinot, maatalous, kalastus ja hylkeenpyynti sekä merenkulku. Arvioidaan, että jo 800-luvulla Hailuodon saari tarjosi levähdyspaikan Perämeren rannikon kalastajille. Saarelle syntyi pysyvää asutusta vuoden 1050 paikkeilla. Pysyvä maatalouden harjoittaminen alkoi 1200-luvulla. Vuosisatojen kuluessa vedestä vapautuneita ranta-alueita rai-
vattiin viljelysmaaksi.⁵⁵

Aina 1900-luvun puoliväliin saakka saari oli kokonaisuudessaan maatalouskäytössä. Luonnonmaat olivat niitty- ja laidunkäytössä. Saarella harjoitettiin niittytaloutta ja kasvatettiin karjaa ja lampaita. Kulttuurimaisemaan kuuluivat rantaniityt, nummet, hakamaat ja kuivat kentät. Vapaan laiduntamisen loppumisen jälkeen vanhat niitty- ja laidunmaat ovat kasvaneet umpeen, ja maiseman avoimuus on vähentynyt. Niitty- ja laiduntalouden päättymisen jälkeen tarpeettomiksi jääneet rakennukset ja rakenteet, kuten niitymökkit, kesänavetat, niityladot ja pystyaidat, edustavat katoamassa olevaa rakennusperintöä.⁵⁶ Jäänteinä niittytalouden ajasta Hailuodossa on useita perinnemaisema-kohteita. Valtakunnallisesti arvokkaita ovat Kaaranselkä, Tömpän niitty ja Pökönnokka, maakunnallisesti arvokkaita Viinikan niityt, Virpiniemen nummi ja Rautaletto. Paikallisesti arvokkaita ovat Iso Härkäsäikkä, Pirttipäri – Koninnokka, Mäntyniemen nummi, Valtasenkari, Pajuperän kalamökkikylä ja Kirkonkylän kentät.⁵⁷

Hailuodossa viljelysalueet ja asutus keskittyvät nauhamaisena kokonaisuutena Kirkkosalmen ja Ojakylänlahden rannalle. Viljelysmaisemalle ominainen erityispiirre on sen pienipiirteisyyden. Hailuodossa maanjako perustui aina 2000-luvun vaihteen tienoille saakka 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa toteutettuun isojakoon. Vanhan pirstaleisen maanjaon seurauksena viljelysmaisemaan kuuluu monimuotoisia peltokuvioita, kenttiä, ketoja, kujanteita, puuryhmiä ja pieniä metsiköitä, jotka elävöittävät maisemaa. Maatalousmaisema on elinvoimaista, välillä metsittymään päässeitä pakkettipeltoja on otettu 1990-luvulla takaisin viljelykseen ja myös uusia peltoalueita on otettu käyttöön.⁵⁸

Asutus tukeutuu saaren halki Huikusta Marjaniemeen joh-
tavaan tiehen. Asutus on nauhamainen kokonaisuus, jossa tihtyminä erottuvat Ojakylä, Keskikylä ja Kirkonkylä. Kylissä on paljon talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavia rakennuksia, joista useat on määritelty maakunnallisesti merkittäviksi.⁵⁹ Pihapiirit sijaitsevat tiiviisti tien varressa tai peltojen keskellä. Hailuodolle tyypilliseen tapaan talot sijaitsevat kahden tai kolmen talon ryhmissä, ja monissa ryhmissä taloilla on yhteinen pihamaa. Pihapiireissä asuinrakennukset ja talousrakennuksista puoji, talli ja navetta sijaitsevat nelikulmaisen, kulmista avoimen pihapiirin ympärillä, ja riihikenttä sijaitsee etäämmällä pihamaalta. Usean talon yhteispihamailla pihapiirin ympärillä on useita asuinrakennuksia. Usein yhteispihamaista on pyritty eroon sijoittamalla kuisti asuinrakennuksen toiselle puolelle, jonne on sittemmin muodostunut uusi pihapiiri.⁶⁰ Kulttuurimaisemalle aina 1900-luvun alkupuolelle saakka ominaisista tuulimyllyistä jäljellä on edelleen kolme.⁶¹ Avoimille paikoille sijoitettuna ne erottuvat maa-
merkkeinä maisemassa.

Vaikka vanhaa rakennuskantaa on huomattavan paljon, kokonaisuutena rakennuskannalle on ominaista kerroksellisuus. Tämä näkyy varsinkin Hailuodon keskustassa, missä perinteinen talonpoikainen rakennusperintö ja 1900-luvun jälkipuoliskon rakennusperintö sekoittuvat. Maatilojen pihapiireissä on nykyaikaisia kookkaita karjarakennuksia ja konehalleja. Saarella on paljon 1900-luvun lopulla rakennettuja vapaa-ajan asuntoja.

Saarelle tyypillistä omaleimaista rakennusperintöä edustavat Marjaniemen, Pajuperän, Fiskin Sunikarin, Korkean Sunikarin ja Ison Sunikarin, Rautaleton ja Matikanniemen kalamökkikylät sekä Marjaniemen entisen luotsiaseman rakennukset. Monet kalamökkikyläiden rakennuksista ovat käyttämättöminä rapistumassa ja katoamassa kulttuurimaisemasta. Marjaniemessä valtaosa kalamökkikylän rakennuksista on korjattu loma-asuntokäyttöön, mikä on muuttanut rakennusten ominaispiirteitä ja kalastajakyläksi

⁵⁴ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 54.

⁵⁵ Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 51–60; Merilä 2003, 12–13, 20–21.

⁵⁶ Merilä 2003, 12–13, 20–24, 47.

⁵⁷ Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 51–60.

⁵⁸ Merilä 2003, 20–22.

⁵⁹ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet I 1993, 63–75. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

⁶⁰ Merilä 2003, 52.

⁶¹ Merilä 2003, 62–63.

rakentuneen kokonaisuuden luonnetta. Marjaniemessä majakka, luotsiaseman rakennukset, luotsihotelli sekä satama aallonmurtajineen ja tuulivoimaloineen muodostavat yhdessä omaleimaisen, kerroksellisen kokonaisuuden.

Sekä Marjaniemessä että Santosessa satama-alueilla aallonmurtajilla sijaitsevat tuulivoimalat hahmottuvat osana kerroksellista ja monimuotoista, aikojen kuluessa muuttuvaa kulttuurimaisemaa. Hailuodossa sijaitseville tuulivoimaloille on ominaista melko pieni koko, joten ne eivät liiallisesti hallitse avointa ja laakeaa maisemaa. Santosessa lautatarannassa sijaitsevat tuulivoimalat näkyvät avoimessa maisemassa kauas Hailuotoon saapumisesta viestivinä maamerkkeinä.

Saaren merellisestä historiasta kertovat merimerkit ja majakat. Ne erottuvat maisemassa maamerkkeinä. Ensimmäiset tunnusmajakat eli pookit rakennettiin 1770-luvulla. Hailuodon vanhin säilynyt merimerkki on vuonna 1858 rakennettu Keskiniemen tunnusmajakka, joka tunnetaan myös nimellä Karvon pooki. Se sijaitsee Keskiniemessä Hailuodon pohjoisrannalla. Marjaniemessä sijaitseva majakka on rakennettu vuonna 1872.

Muinaisjäänöksiä Hailuodossa ovat keskiaikainen Hailuodon vanhan kirkon paikka sekä Hyypänmäellä sijaitsevat hakkaukset historialliselta ajalta. Hailuodon ja Kellon välisellä merialueella on useita alusten hylkyjä historialliselta ajalta, mm. Deux Celina ja Sophia Maria.

Arviointiteksti

Hailuoto on määritelty kansallismaisemaksi. Hailuodon saari ympäröivine merialueineen on arvokas ja omaleimainen kokonaisuus. Hailuodolla on erittäin vahva erityisluonne ja identiteetti. Alueen omaleimaisuus ja arvot perustuvat satojen vuosien kuluessa muodostuneeseen kulttuurimaisemaan ja sille tyypillisiin erityispiirteisiin. Kulttuurimaisemaan liittyy monipuolisia kulttuurihistoriallisia arvoja ja luonnonarvoja. Hailuodolla on arvoa myös matkailukohteena.

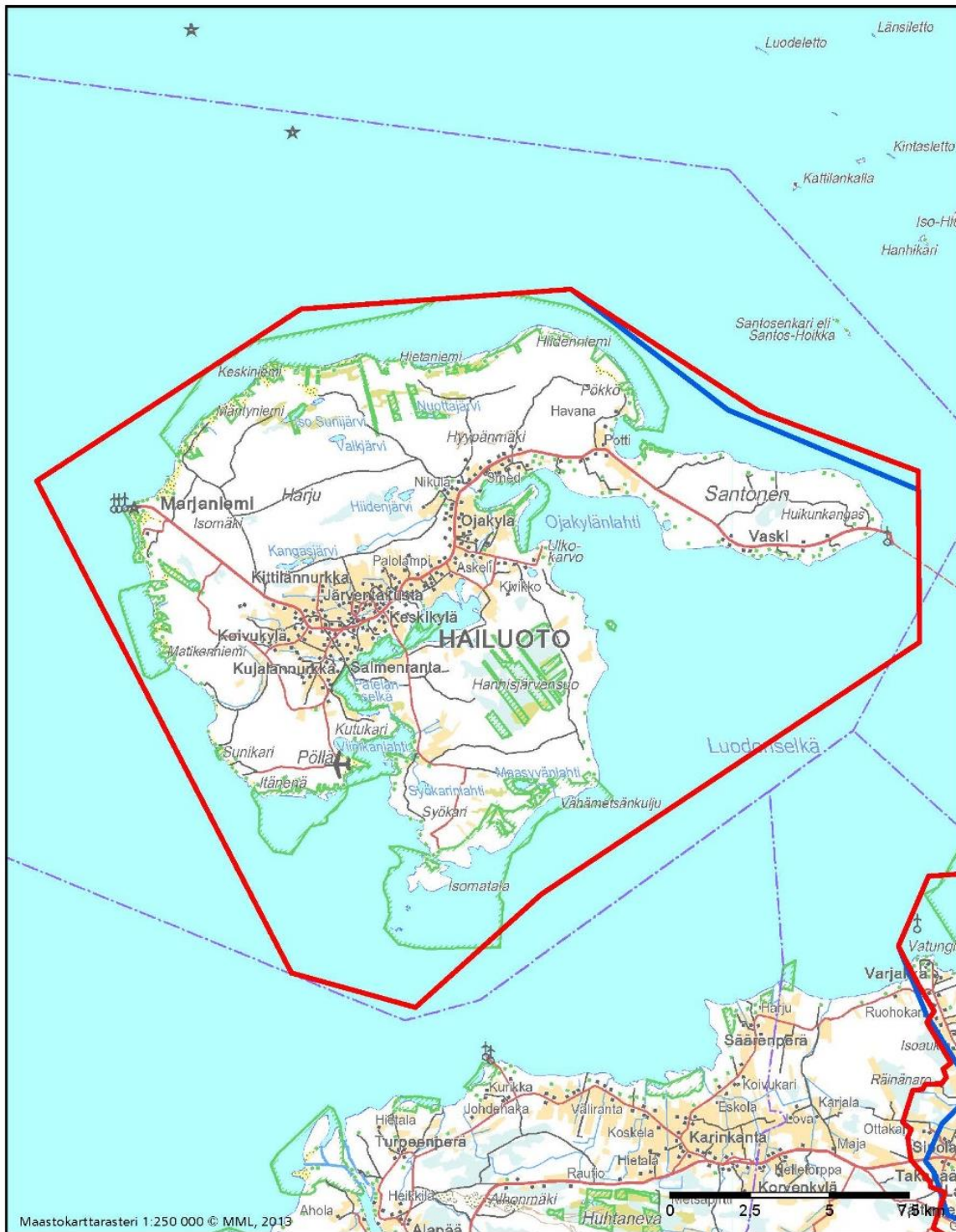
Hailuodossa maankohoamisen seurauksena muodostunut ja alati muuttuva luonnonmaisema sekä elinkeinojen muokkaama kulttuurimaisema muodostavat kerroksellisen, erityispiirteiltään ainutlaatuisen kokonaisuuden. Kulttuurimaisemassa yhdistyvät toisiinsa maatalouden muokkaama maisema ja talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustava rakennuskanta paikallisine erityispiirteineen, vanhat kalamökkikylät, merenkulkuun ja sen historiaan liittyvät rakennukset ja rakennelmat sekä uusi matkailu- ja lomarakentaminen.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Hailuodon saari kokonaisuudessaan sekä sitä ympäröivät merialueet.

Kuva:
Kalle Hellström

Maastokarttarasteri 1:250 000 © MML, 2013

Hailuoto

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Limingan lakeuden kulttuurimaisema

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Limingan lakeus. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä

Kuvailu

Limingan lakeuden maisema-alue sijaitsee Pohjanlahden rannikolla Liminganlahden kaakkoispuolella. Maisema-alue on laaja, laakea ja tasainen. Limingan lakeus on yksi maamme suurimpia tasankoja. Maanpinta nousee kymmenen metriä merenpinnan yläpuolelle vasta 15 km päässä merenrannasta.⁶² Tasaisen maiseman halki virtaavat Liminganlahteen laskevat kapeat joet: Lumijoki, Vanha Liminganjoki, Temmesjoki, Tyrnävänjoki ja Ängeslevänjoki.

Maisema-alue on vanhaa meren pohjaa. Rannikolla ja kaapeiden jokien varsilla on hienojakoisia maalajeja. Alueella yleisin maalaji on savi, jota esiintyy paikoin jopa 50 metrin paksuisina kerroksina.⁶³ Maisema-alueen reunoilla on karkearakeisia maalajeja.

Limingan lakeuden laajaa viljelytasankoa reunustavat koillisessa meren vetäytyessä syntyneet rantavallit, lounaassa loivasti kumpuileva selännealue. Alueen kaakkoisosissa jokien varsia myötäilevien viljelysalueiden lomaan rajautuu

laajoja suovaltaisia alueita. Maisemalle on ominaista avoimuus sekä pitkät ja laajat, monin paikoin silmänkantamatotomat näkymät.

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Liminganlahden alue. Liminganlahden rannikolla rantaviiva muuttuu ja siirtyy maankohoamisen seurauksena. Rannikolla erityispiirteinä näkyvät maankohoamisrannikolle luonteenomaiset kasvillisuuden sukkessiovyöhykkeet.

Rantaniittyjen merkitys maisemassa on huomattava. Maankohoamisen myötä muodostunut laaja tasankoalue on aikanaan ollut laajojen rantaniittyjen peitossa. Suurin osa niistä on aikojen kuluessa raivattu, pelloiksi. Alueella on kuitenkin edelleen runsaasti pajukkoisia niittyjä, joiden viljelyä vaikeuttaa maaperän liiallinen kosteus ja suolapitoisuus.⁶⁴ Liminganlahden rannikolla on luonnonniittyjä, jotka on määritelty arvokkaiksi perinnemaisemakohteiksi. Alueen inventoituja perinnemaisemia ovat mm. Nenännonkan ja Mäntyvaaran niityt sekä Purnunnokka Oulunsalossa (Oulussa), Nenän niitty Kempeleessä, Vanhan Liminganjo-

⁶² Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 58–59.

⁶³ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 58–59.

⁶⁴ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 58–59.

kivarren niityt Limingassa, Pitkänokka Lumijoella sekä Ängeslevänjokivarren niityt Tyrnävällä.⁶⁵

Valtaosa maisema-alueesta kuuluu kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen (IBA), Oulun seudun kerääntymisalue. Liminganlahti on Natura-alueita ja Ramsar-alueita (Ramsar 34), suojelun perusteena ovat linnusto- ja luontotyypit.

Esihistoriallisella ajalla Limingan lakeuden alue oli vielä veden alla, joten siellä on hyvin vähän arkeologista kulttuuriperintöä edustavia kohteita. Esihistorialliselta ajalta peräisin olevat asuinpaikat sijaitsivat huomattavasti kauempana sisämaassa selännealueiden reunoilla, selvästi Limingan lakeuden maisema-alueen rajojen ulkopuolella. Maisema-alueen reunalla Lumijoella on pyyntikuoppia ja Greusin vesimylly historialliselta ajalta, Limingassa Aappolan ja Heiskarin kylänpaikat historialliselta ajalta.

Limingan seudulla oli pysyvää asutusta jo 1300-luvulla. Vanhimmat viljelysalueet ja asuinpaikat sijaitsivat pitkinä ja kapeina nauhamaisina kokonaisuuksina jokien varsilla. Liminganjoen ja Temmesjoen varret olivat 1500-luvulla verraten tiheään asutut.⁶⁶ Keskiajalla Limingan pitäjä ulottui Pohjanlahden rannikolta nykyiselle itärajalle saakka. Pitäjän suurin kylä oli Limingan kylä.⁶⁷

Limingan niityt ovat olleet omaleimaisena ja arvokkaana tunnettu maisema-alue jo kauan. Limingan lakeuteen kuuluvia laajoja niittyalueita ja niille ominaisia näkymiä ovat ylistäneet mm. luonnontutkija Carl von Linné 1730-luvulla ja maantieteilijä ja professori Iivari Leiviskä 1920-luvulla.⁶⁸ Limingan niittyjen mainetta loi karjatalouden voimakas kehitys 1700-luvulla. Tuolloin laajoilta luonnontuotuilta niitettiin heinää karjan rehuksi, ja Liminkaan tuli heinäntekoaikaan työväkeä Etelä-Suomesta asti. Niittytuloutta jatkui 1950-luvulle saakka.⁶⁹

Limingan lakeus on hyvin vanhaa ja edelleen erittäin elinvoimaista maatalousmaisemaa. Alueen pääelinkeinoiksi vakiintuivat keskiajalla maanviljely ja karjanhoito – alueella oli laajoja, hedelmällisiä, viljelykseen hyvin sopivia maita ja rantaniityt soveltuivat hyvin karjan laidunalueiksi. Peltoalaa kasvatettiin myös suoviljelyllä ja soita raivamalla. Karjatalouden merkitys näkyi myös osuustoiminnassa: Limingan ja Tyrnävän osuusmeijerit olivat 1900-luvun alussa merkittäviä tuotantolaitoksia, ja kookkaat, keskeisillä paikoilla kylissä sijaitsivat meijerirakennukset erotuivat maisemassa maamerkkeinä.

Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet muodostavat laajan, avoimen maisemakokonaisuuden, joka on yksi Suomen laajimpia yhtenäisiä viljelysalueita. Viljelysmaisemassa näkyvät maataloudessa aikojen kuluessa tapahtu-

neet muutokset. Esimerkiksi aikaisemmin maisema-alueelle luonteenomaiseksi piirteeksi hahmottuneet lukuisat ladot ovat katoamassa maisemasta tarpeettomina.

Asutus keskittyy kapeina nauhoina jokien ja pääteiden varalle. Merkittävimpiä asutus- ja palvelukeskittyviä alueella ovat jokien varsilla sijaitsivat Limingan, Lumijoen ja Tyrnävän taajamat. Taajama-alueet ovat 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa laajentuneet, keskusta-alueiden ympärille on rakennettu laajoja asuinalueita. Taajamat ovat luonteva osa maisemakokonaisuutta. Niiden reuna-alueilla asutus ja viljelysalueet lomittuvat toisiinsa, paikoin asutuksen lomaan rajautuu edelleen viljelyskäytössä olevia peltoalueita. Viheralueet pehmentävät paikoin asuinalueiden ja viljelysalueiden välisiä reunapintoja. Asutustihentymistä erottuvat myös Ala-Temmes, Ängeslevä ja Murto.

Maisema-alueella on runsaasti vanhaa, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia ja niiden muodostamia kokonaisuuksia on mm. Ängeslevän- ja Tyrnävänjokivarsilla, Ala-Temmeksellä, Keskikylässä, Hirvasniemessä, Virkkulassa, Rantakylässä, Lapinkylässä sekä Limingan, Lumijoen ja Tyrnävän kirkonkylissä.⁷⁰ Valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009) määriteltyjä kohteita ovat Kankaanpääntien kylämaisema, Lapinkylän tuulimyllyt -kokonaisuuteen kuuluvat Penttilän, Erkkilän, Granlundin ja Kyrön tuulimyllyt, Pohjanmaan rantatie -kokonaisuuteen kuuluva Äijänseläntie, Limingan kirkko ympäristöineen, Limingan ranta, Ala-Temmesen jokivarsitalot sekä Tyrnävän meijerikatu.⁷¹

Limingan lakeuden alueella rakennetulle kulttuuriympäristölle kokonaisuutena on ominaista kerroksellisuus. Maatalousmaisemaan kuuluvat vanhojen, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavien rakennusten ohella myös nykymaataloudelle tyypilliset kookkaat ja korkeat tuotantorakennukset. Limingan lakeuden avoimessa ja alavassa maisematilassa kauas näkyvinä maamerkkirakennuksina erottuvat perinteisten maamerkkirakennusten, kuten kirkkojen ja tuulimyllyjen, ohella maatilojen konehallit, karjasuojat, viljankuivaamot ja rehusiilot.

⁶⁵ *Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat* 1997, 125–128, 223–224.

⁶⁶ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 58–59.

⁶⁷ Kuorilehto 2013, 9–11.

⁶⁸ Kuorilehto 2013, 3.

⁶⁹ Hämeenaho et.al. 1993, 22–23.

⁷⁰ *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 2 1993, 25–47, 60–75. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivitysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

⁷¹ *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt* RKY, 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (9.9.2013).

Maisema-alueen halki kulkee vilkasliikenteinen valtakunnallinen päätie, valtatie 4. Valtatieltä avautuu komeita, laajoja näkymiä ympäröiville viljelysalueille. Valtatien varrella Tupoksella on liikerakentamista, ja sen määrä on tulevaisuudessa edelleen lisääntymässä. Avoimen viljelysalueen ympäröivät liikerakennukset ja varsinkin niiden korkeat mainostornit näkyvät avoimessa ja tasaisessa maisemassa maamerkkeinä laajalle ja kauas. Samaan tapaan Limingassa uusien liikerakennusten rakentaminen näkyvällä ja liikenteellisesti keskeisellä paikalla sijaitsevalla Liminganportin alueella valtatie 8 varrella vaikuttaa maiseman ominaispiirteisiin. Toisaalta liikerakentaminen kertoo osaltaan alueen elinvoimaisuudesta, ja liikerakennukset ovat olennainen osa muuttuvaa kulttuurimaisemaa.

Arviointiteksti

Limingan lakeuden maisema-alue on laaja, omaleimainen ja monipuolinen kokonaisuus. Maisemalle tyypillisiä ominaispiirteitä ja alueen merkittävimpiä identiteettitekijöitä ovat elinvoimaiset maatalousalueet ja taajama-alueet sekä Liminganlahden luonnonympäristö, rannikon maankohoamisalueet ja sukkessiovyöhykkeet. Avoimelle ja alavalle maisema-alueelle tyypillinen, omaleimaisuutta luova erityispiirre ovat pitkät ja laajat, paikoin silmänkantamattomat näkymät. Maisemakuva on pääpiirteissään yhtenäinen ja vaikuttava. Liminganlahden alue on kansainvälisesti arvokas luontokohde, johon liittyy merkittäviä luontoarvoja.

Maisema-alueen arvot perustuvat sen pitkään historiaan elinvoimaisena, yhtenäisenä ja omaleimaisena viljelysmaisemana ja erityispiirteistään tunnettuna maisemanähtävyytenä. Kulttuurimaisemalle ominaiset laajat peltoalueet, maiseman halki kapeissa uomissa kiemurtelevat joet, jokivarsia myötäilevä asutus ja vanha tiestö sekä taajama-alueet muodostavat kerroksellisen kokonaisuuden. Viljelysmaisemassa jokien varsilla on runsaasti vanhaa, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Alueella on useita valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaita kohteita ja kokonaisuuksia.

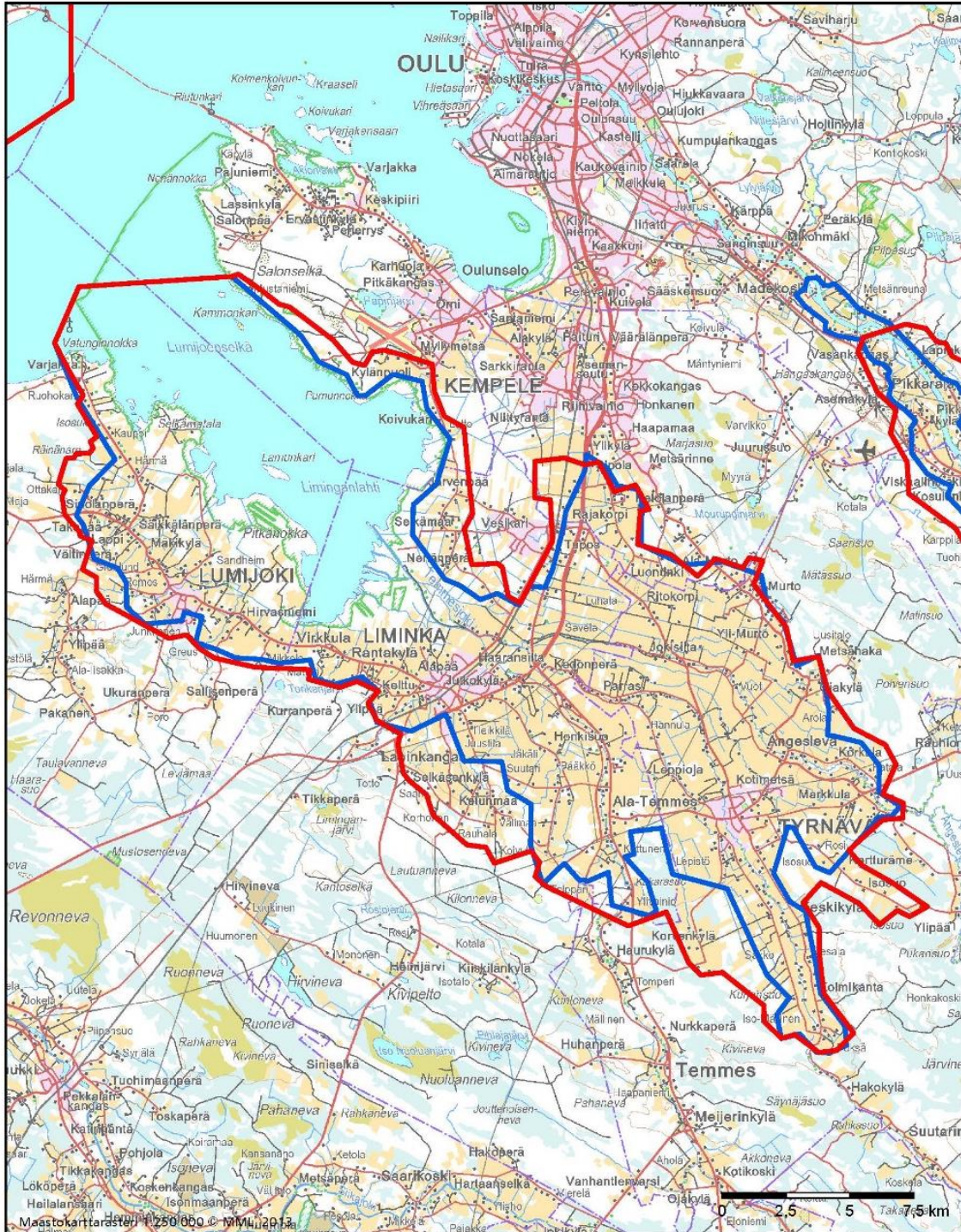
Maisema-alueen halki kulkevat vilkasliikenteiset päätiet, valtatie 4 ja valtatie 8. Limingan lakeuden kulttuurimaisema avautuu teille laajana, alavana ja avoimena kokonaisuutena. Teiltä niitä ympäröivään kulttuurimaisemaan avautuvat näkymät ovat tiemaisemassa vahva omaleimaisuutta luova erityispiirre.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Liminganlahden kaakkois- ja lounaispuolella tasaisen maisema-alueen halki virtaavien jokien ympärillä sijaitsevat laajat, avoimet viljelysalueet, niiden keskellä sijaitsevat taajamat sekä Liminganlahti ja sen ranta-alueet.

Maisema-alueen rajauksiin on tehty paikoin tarkistuksia. Laajoja viljelysalueita reunustavat taustametsät muodostavat maisema-alueelle selkeän rajan. Maisema-alueen rajausta on tarkennettu siten, että taustametsien reuna-alueet tulevat mukaan maisema-alueeseen. Lapinkankaan – Selkäsenkylän – Ketunmaan alue hahmottuu osaksi maisemakokonaisuutta, joten se on rajattu mukaan maisema-alueeseen. Aikaisemmassa inventoinnissa alue oli määriteltä maakunnallisesti arvokkaaksi⁷². Tupoksen pohjoispuolella valtatie 4 varrella avoimen peltomaiseman ja metsäalueen raja hahmottuu maisemallisena porttikohdantana. Maisema-alueeseen on otettu mukaan valtatie molemmin puolin rajaavat viljelysalueet. Liminganlahden pohjois- ja itärannoilla maisema-alueen rajauksia on tarkistettu, rajauksissa on huomioitu rannikolta lahdelle ja lahdelta rannoille paikoin avautuvat näkymät sekä rannikon sukkessiovyöhykkeet. Oulunsalossa lahden pohjoisrannalla maisema-alueeseen on rajattu mukaan ranta-alueita reunustavan metsän reuna sekä Kylänpuolen rannan tuntumassa sijaitsevat viljelysalueet, Limingan pohjoispuolella Nenänperällä ja Selkämaalla maisema-alueeseen on otettu mukaan rannan ja sitä myötäilevän tien välissä sijaitsevat ranta-alueet ja viljelysalueet.

⁷² Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 60–61.

Limingan lakeuden kulttuurimaisema

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Oulujokilaakson kulttuurimaisema

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Oulujoen laakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Muhos, Oulu

Kuvailu

Maisema-alue tukeutuu kaakko-luode-suunnassa maiseman halki virtaavaan Oulujokeen ja siihen Muhoksen taajaman kohdalla laskevaan kapeaan Muhosjokeen. Oulujoki virtaa matalassa uomassa. Muhosjoen kanjoni on paikoin yli 20 m syvä.⁷³ Jokien risteyskohdan pohjoispuolella Oulujoki tekee jyrkän mutkan ja laajentuu Muhoslammeksi ja Montanlammeksi.

Jokilaakso on Muhoksen taajaman luoteispuolella kapea ja selkeästi rajautuva. Pohjoispuolella jokilaaksoa rajaa selkeä metsäinen selännealue. Maisema on voimakkaasti kumpuilevaa. Paikoin korkeimmilta paikoilta avautuu vaihtelevia näkymiä joelle sekä joen yli sen toisella puolella näkyvään viljelysmaisemaan. Joen eteläpuolella on avointa peltomaisemaa, jota rytmittävät kunnat, kankareet, metsäsaarekkeet ja syvät puroumat. Muhoksen taaja-

man lounaispuolella jokilaakso laajenee alavaksi ja avoimeksi viljelystasangoksi, jolla maisemalle ovat ominaisia avoimet, pitkät ja laajat näkymät. Oulujokilaaksoa erottaa Limingan lakeuden viljelystasangosta matala vedenjakajaselänne.⁷⁴

Muhoksen taajama sijaitsee savikivistä koostuvan ns. Muhoksen muodostuman alueella. Muodostuman paksuus on 475 m ja maalajikerroksen paksuus 53 m. Graniittinen peruskallio on runsaan 500 m syvyydessä. Oulujoen mutkassa on Kieksin konglomeraattipaljastuma, joka on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla.⁷⁵

Muhoksen taajaman eteläpuolella sijaitsevat alavat viljelysalueet kuuluvat kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen (IBA), Oulun seudun kerääntymisalue. Pyhäkosken voimalaitoksen tuntumassa Oulujoen pohjoisrannalla sijaitsevat Pyhäkosken luonnonsuojelualueet, Pyhäkosken

⁷³ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

⁷⁴ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

⁷⁵ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

arvokas kallioalue sekä lehtojensuojeluohjelmaan kuuluvat Pyhäkosken lehdot.

Oulujoen laaksossa on jälkiä esihistoriallisen ajan asutuksesta. Esihistorialliselta ajalta peräisin olevat asuinpaikat sijaitsevat jokilaaksoa rajaavien selännealueiden reunoilla. Muhoksen tienoilla maisema-alueen kaakkoisosassa asuinpaikat ovat kivikautisia, maisema-alueen keskiosassa varhaismetallikautisia. Alueen luoteisosassa lähempänä rannikkoa asuinpaikat ovat peräisin varhaismetallikaudelta, pronssikaudelta tai historialliselta ajalta.

Oulujokilaakson pysyvä asutus alkoi muodostua 1300-luvulla. Varhaisin asutus sijoittui lämpimille ja kuiville rantatöyräille joen partaille harvana, nauhamaisena kokonaisuutena.⁷⁶ Asutus lisääntyi ja viljelysalueet laajentuivat ajan mittaan. 1900-luvun alussa Oulujokea reunusti yhtämittainen asutusvyö varakkaine taloinen ja hyvin hoidettuine peltoineen ja niittyineen. Jokilaaksoa ympäröivät autiot saloseudut.⁷⁷

Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet reunustavat Oulujokea yhtenäisenä nauhana. Maisema on kumpuilevaa, maisemakuvaltaan vaihtelevaa ja monivivahteista. Sille ovat tyypillisiä joelle ja sen yli avautuvat vaihtelevat näkymät, maamerkkeinä hahmottuvat kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset sekä viljelysmaiseman ympäröimiin pihapiireihin johtavat puukujat. Viljelysmaisema on elinvoimaista. Monin paikoin viljelysalueet ovat 1990-luvun jälkeen laajentuneet.

Oulujokivarressa vanha asutus tukeutuu maastonmuotoihin, jokeen ja jokiuomaa myötäileviin vanhoihin maanteihin. Maisemassa erottuu edelleen selvästi Oulujoen eteläpuolella kulkevan vanhan, alun perin jo 1610-luvulla valmistuneen Oulu – Kajaani -maantien linjaus. Alueen nykyiset maantiet noudattavat monin paikoin vanhan tien 1700- ja 1800-luvuilla laadituille kartoille merkittyä linjausta. Alueella on paikoin käytöstä poistuneita sekä mm. pihateinä ja metsäautoteinä toimivia tieosuuksia, joilla on edelleen näkyvissä vanhalle tielle aikanaan ominainen mittakaava.⁷⁸ Asuinpaikat sijaitsevat joen partaalla sekä jokea reunustavien kumpareiden ja selännealueiden jokea kohti viettävillä rinteillä. Paikoin asutus reunustaa jokea pitkänä katkeamattomana nauhana. Yhtenäisinä kyläkokonaisuuksina ja asutustihentyminä erottuvat Pikkaraisen kylä, Päivärinne, Kosulankylä – Rova, Laitasaari – Laukka, Riihikylä – Soso, Kopsa, Laitilankylä – Lehtoselkä, Suokylä ja Hyrkäs.

Jokivarressa vanhat, talonpoikasta rakentamisen perinnettä edustavat rakennukset ja 1900-luvulla rakennetut rakennukset muodostavat kerroksellisen kokonaisuuden.

Uusi rakentaminen sopii pääsääntöisesti hyvin maisemaan, vaikka rakennusten ominaispiirteet poikkeavat vanhalle rakennuskannalle tyypillisistä piirteistä. Poikkeuksena ovat muutamat Muhoksen taajamaa ympäröivillä alueilla sijaitsevat asuinalueet. Muhoksen taajamaa hallitsee pääasiassa 1900-luvun jälkipuoliskon kuluessa rakennettu rakennuskanta. Taajaman alueella on myös maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjä rakennuksia ja pihapiirejä, joihin liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.⁷⁹

Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) Päivärinteen parantola, Muhoksen kirkko, museosiltoihin kuuluva Ponkilan silta sekä kokonaisuuteen Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset kuuluvat Pyhäkoski ja Montta sekä Pikkaralan sähköasema ja muuntamo.⁸⁰ Alueella on myös lukuisia maakunnallisesti arvokkaita rakennusperinne- ja kulttuuriympäristökohteita.⁸¹

Oulujokilaakson maisema-alueella sijaitsevat Oulujoen voimalaitokset, Montta ja Pyhäkoski, ja niihin liittyvät patorakennelmat sekä voimalaitoksille johtavat voimajohdotolinjat ovat olennainen osa maisemaa. Voimalaitosten rakentaminen muutti aikanaan huomattavasti jokimaisemaa. 1900-luvun jälkipuoliskon kuluessa voimalaitoksista ja niihin liittyvistä rakennelmista on tullut merkittävä osa kulttuurimaisemaa. Ne kertovat osaltaan sotien jälkeen tapahtuneesta kasvusta ja taloudellisesta kehityksestä. Nykyään ne hahmottuvat Oulujoen maisemalle luonteenomaisina erityispiirteinä ja identiteettitekijöinä.

Arviointiteksti

Oulujokilaakson maisema-alue on sekä historiallisesti että maisemallisesti monivivahteinen kokonaisuus. Se on edustava esimerkki Oulujokivarren vanhasta, historiallisesti kerroksellisesta, edelleen elinvoimaisesta maisemasta. Alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisema, taajamamaisema ja voimatalouden muokkaama maisema.

Oulujokilaaksossa maaseudun kulttuurimaisemalle tyypillisiä erityispiirteitä ovat kumpuilevat viljelysalueet, maisemassa maamerkkeinä erottuvat vanhat rakennukset ja pihapiirit sekä viljelysalueille ja jokimaisemaan avautuvat vaihtelevat näkymät. Maisema-alueella sijaitseva viljelysmaiseman ympäröimä Muhoksen taajama on olennainen osa maisema-aluetta.

Maisema-alueen runkona toimiva Oulujoki on historiallisesti arvokas vesiväylä. Maisema-alueen ominaispiirteet ilmentävät joen merkitystä eri aikoina. Joki on ollut tärkeä kulkuväylä, jonka varrelle viljelykseen parhaiten soveltuvat

⁷⁶ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

⁷⁷ Lackman et.al. 2002, 213.

⁷⁸ Oulu – Kajaani -maantie Oulussa ja Muhoksella 1785, 2004.

⁷⁹ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 30–62, 150–164. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden

päivitysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

⁸⁰ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (9.10.2013).

⁸¹ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 30–62, 150–164.

maat ja asutus ovat aikojen kuluessa sijoittuneet. Vanhaan joki tunnettiin lohijokena, lohenpyynti on jokilaakson elinkeinoista vanhin. 1600-luvulta aina 1900-luvun alkuun saakka Oulujoki oli merkittävä tervan kuljetusreitti, ja 1800-luvulla joki toimi tukkien uittoväylänä. Oulujoella ja sen koskilla on ollut merkitystä myös matkailukohteina.

Jokiympäristöön ovat 1940- ja 1950-luvuilta lähtien kuuluneet voimalaitokset. Arkkitehti Aarne Ervin suunnittelemat Montan voimalaitos sekä Pyhäkosken voimalaitos ja sen lähistöllä sijaitseva Leppiniemen asuinalue ovat historiallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaita. Voimatalouden rakennukset ja rakenteet hahmottuvat alueelle ominaisina identiteettitekijöinä.

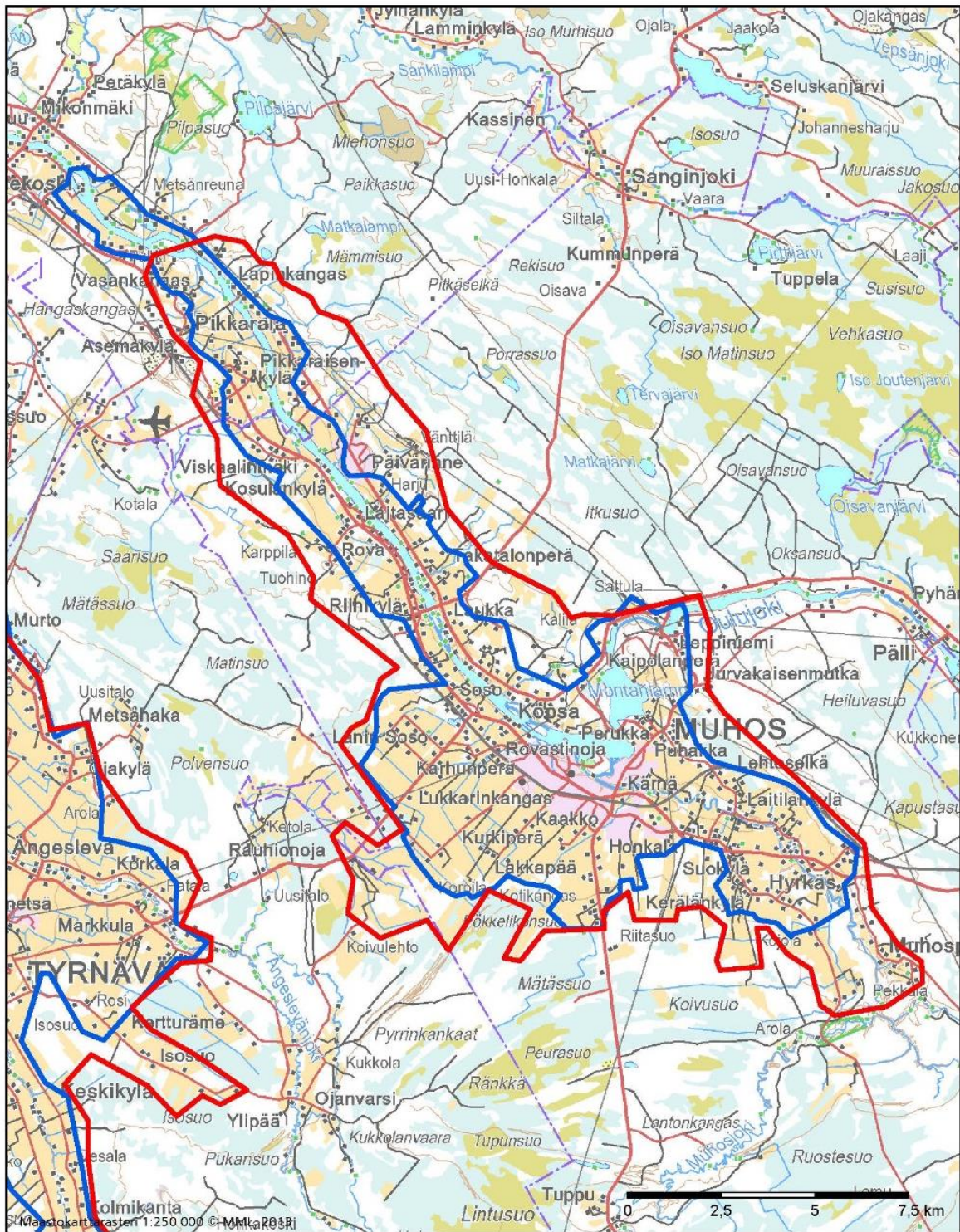
Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Oulujokea ja Muhosjokea ympäröivät viljelysmaisemat Pikkaralan ja Hyrkäksen kylien väliin rajautuvalla alueella, Muhoksen taajaman alue sekä Pyhäkosken ja Montan voimalaitosalueet.

Oulujokivarressa maisema-alueen rajausta on tarkennettu siten, että kokonaisuuteen on otettu mukaan jokilaaksoa reunustavien selännealueiden reuna- ja lakialueet. Selännealueet näkyvät kauas ja laajalle jokilaaksoon ja sen poikki avautuvien näkymien taustamaisemina.

Maisema-alueen luoteisosassa alueen rajausta on tarkennettu. Oulujoen Turkansaassa sijaitseva Turkansaaren ulkomuseo, joka on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009), on rajattu maisema-alueen ulkopuolelle, maisema-alueen raja sijaitsee Lapinsaaren kohdalla Pikkaralan kylän luoteispuolella.

Oulujokilaakson kulttuurimaisema

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.4. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu

Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Aittojärvi – Kyngäs. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Pudasjärvi

Kuva: Taimi Mahosenaho

Kuvailu

Maisemakokonaisuus sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudulla. Pääpiirteisään alueen pinnanmuodostus on laakeaa. Järvien ja jokiuomien ympärillä on harjanteita ja pieniä kumpareita, jotka elävöittävät tasaista maisemaa. Pudasjärven ja Aittojärven pohjoispuolitse kulkee harju muodostuma. Paikoin harju on jyrkkärinteinen ja selänemäinen, paikoin laakea ja kangasmainen. Aittojärven länsipäässä on luode-kaakko-suuntainen harju, Siljakan gas. Harjun puoleinen ranta on karua hiekkarantaa, joten sillä rannalla ei ole juuri viljelyksiä. Kangas on porojen laidunalueita.⁸² Maisema-alueen ympärillä on laajoja suoalueita. Soiden aluejaossa maisema-alue kuuluu Pohjois-Pohjanmaan aapasuovyöhykkeeseen.

Maisema-alueeseen kuuluvat Iijokeen laskeva Livojoki, joka tekee Kynkään kylän pohjoispuolella tiukan mutkan, sekä kaksi järveä, Aittojärvi ja Ypykkäjärvi. Aittojärvi on yhteydessä Livojokeen Aitto-ojan kautta, ja Ypykkäjärvi laskee Iijokeen Isojärven kautta kulkevien purojen välityksellä. Livojoessa on Kynkään kylän kohdalla vapaana virtaava Kynkäänkoski.

Suuri osa ranta-alueista on asumatonta luonnonmaisemaa tulvaniittyneen, soineen ja metsineen. Tulvan ulottuvilla olevilla alavilla rannoilla kasvipeite on rehevää. Alueella on tulvaniittyjä, jotka niiton loputtua ovat pensoittumassa, pensaikkoisia luhtia, lettorämettä, hieskoivuvaltaisia runsasruohoisia tulvametsiä sekä lehtomaisia kangasmetsiä tavanomaisten kangasmetsätyyppien ohella. Laajimmat tulvaniityt ovat Härmänjoen ja Siikahaaran väliin rajautuvassa Livonsaaressa. Aittojärven rannoilla on myös karuja hiekkarantoja.

Iijokivarressa on ollut asutusta jo esihistoriallisella ajalla. Maisema-alueella Aittojärven ympärillä on useita kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia. Seudulle alkoi muodostua pysyvää asutusta 1500- ja 1600-lukujen kuluessa. Asutus sijoittui hedelmällisille viljelykelpoisille maille kulkureitinä toimivien vesistöjen varsille ja järvien rannoille.⁸³

Aittojärven ympärillä ja Livojokivarressa asutus ja viljelysalueet sijaitsivat maisemassa pieninä, selkeästi rajautuvina ja maastonmuotoihin tukeutuvina kokonaisuuksina. Asutus sijaitsi vesistöjen – järvien ja jokien – rannoilla maiseman

⁸² Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 100.

⁸³ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 100.

korkeimmilla kohdilla harjanteilla ja kumpareilla, viljelysalueet rinteillä asutuksen ympärillä. Aittojärven pohjoispuolella sijaitsevassa Aittojärven kylässä asutus ja pienet peltoalueet sijaitsevat yhtenäisenä ja selkeärajaisena kokonaisuutena rannan myötäisellä harjanteella. Aittojärven etelärannalla on muutaman pihapiirin ja niitä ympäröivien pienten peltoalueiden muodostama kokonaisuus. Ypykkäjärvellä asutus ja viljelysalueet keskittyvät järven ympärillä sijaitseville kumpareille. Kynkään kylässä asutus on sijoittunut Livojoen varteen ja teiden varsille, kylässä on myös uudehkoa asutusta. Maisema-alueella sijaitsee valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) määriteltyyn kokonaisuuteen pyramidikattoiset kesänavetat kuuluva Mannila.⁸⁴ Maisema-alueella on myös maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjä kohteita.⁸⁵

Arviointiteksti

Maisema-alue edustaa Pohjois-Pohjanmaan nevalakeudelle tyypillistä järvenranta-asutusta. Maisemakokonaisuus on pienipiirteinen. Kylät erottuvat maisemassa selkeärajaisina erillisinä kokonaisuuksina. Aittojärven kylässä ja Ypykkäjärvellä on säilynyt vanhaa, perinteistä rakennuskantaa, johon liittyy rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Harjanteilta avautuu näkymiä järville.

Maisema-alueen elinvoimaisuus viljelysmaisemana on edellisen inventoinnin laatimisen jälkeen 1990- ja 2000-lukujen

mittaan selvästi vähentynyt. Viljelyskäytössä olevien pelto-alueiden määrä on vähentynyt erityisesti Kynkään kylässä Livojoen varsilla. Viljelyksestä poistuneet peltoalueet ovat vähitellen kasvamassa umpeen, mikä vaikuttaa maisemakuvaan ja maisema-alueelle ominaisiin näkymiin. Osa alueella sijaitsevista vanhoista rakennuksista on huonokuntoisia. Paikallisilla asukkailla on kuitenkin paljon kiinnostusta ja intoa aloittaa maiseman hoito, jotta alue voisi säilyä valtakunnallisesti arvokkaana maisema-alueena.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Aittojärvi ja sen pohjoisrannalla sijaitseva Aittojärven kylä, Aittojärven eteläpuolella sijaitsevat viljelysalueet ja asutus, Ypykkäjärvellä ja sen ympärillä sijaitsevat viljelysalueet ja asutus sekä Livojoen varrella sijaitseva Kynkään kylä. Maisema-aluekokonaisuuteen on rajattu mukaan taustamaisemina merkittäviä selännealueita.

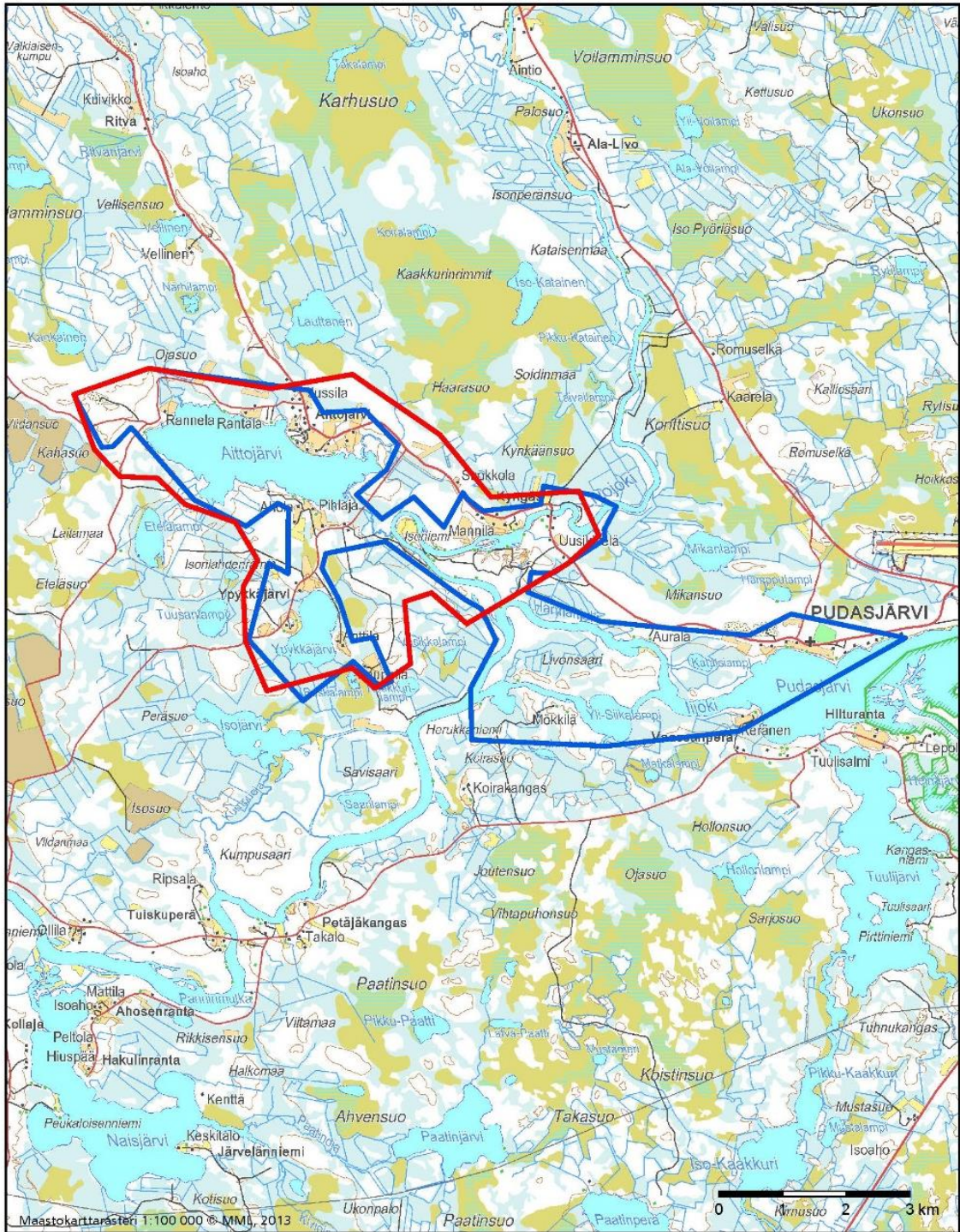
Maisema-alueen rajausta on inventoinnin perusteella tarkennettu. Pudasjärven kirkonkylä ja Hilturanta, jotka kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi RKY 2009 määriteltyyn kokonaisuuteen Pudasjärven kirkkomaisema, eivät hahmotu osaksi maisema-aluetta, joten ne on rajattu maisema-aluekokonaisuuden ulkopuolelle. Pudasjärven kirkonkylän ja Kynkään kylän välissä Iijoen haarojen, Siikahaaran ja Härmänjoen, ympärillä on laajoja suovaltaisia alueita, jotka eivät hahmotu valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi.

Kuva: Taimi Mahosenaho

⁸⁴ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (9.10.2013).

⁸⁵ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 192. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivitysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivytysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Olvassuo

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Pudasjärvi, Utajärvi, (Puolanka)

Kuvailu

Olvassuon alue sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakuntien rajalla. Alue on laaja erämainen maisemallinen kokonaisuus, johon kuuluu useita suursoita ja Palovaara – Käväsvaaran pitkä harjajakso. Alueen soita ovat mm. Olvassuo, Oravisuo, Näätäsuo, Verkkolamminsuu, Koirasu, Ahmasuo, Viimasuo, Iso Karkusu, Kärppäsu ja Leväsu. Pääosa soista on aapasoitia. Ne ovat paikoin hyvin märkiä ja vaikeakulkuisia, paikoin niiden keskellä on moreenisaarekkeita sekä kapeita, pitkiä ja matalia hiekkaharjanteita⁸⁶. Soiden halki virtaavat kapeat Piltuanjoki ja Nuorittajoki, jotka kuuluvat Kiiminkijoen vesistöalueeseen. Alueella on muutamia pienehköjä järviä ja lampia.

Maastonmuodot ovat tasaisia ja alavia. Laajaa suoaluetta reunustavat matalat vaarat ja harjanteet. Suoalueen halki kulkee itä-länsisuuntainen harjajakso, johon kuuluvat Kälväsvaara ja Kirkkaanlamminharju sekä Iso Palovaara ja

Petäjävaara. Harjajakso on reunamuodostuman luontainen selänne, jonka korkein kohta Isolla Palovaaralla on 190 m. Muodostumaan kuuluu erilaisia harjanteita, rantavalleja ja suppia sekä Isolla Palovaaralla myös dyynejä ja rantakivikoita. Harjualueella on paljon erikorkuisia rantatasseja.⁸⁷ Pohjoisessa suoaluetta rajaavat Syrjävaara ja Kiviharju.

Maisema-alue on pääosin aapasoiden ja kivennäismaasarekkeiden muodostamaa mosaiikkia. Valtaosa alueen metsistä (lukuun ottamatta metsätalouden aluetta) on luonnontilaisia ja suojelullisesti arvokkaita. Soiden linnusto on monipuolinen ja edustava aapasoiden yleisimmistä lajeista harvinaisiin erämaisiin lajeihin. Laajan erämaaluonnon ansiosta alueen lajistoon kuuluvat myös suurpedot. Etenkin lähteisillä, rehevillä lettoalueilla esiintyy useita vaateli- ja uhanalaisia kasvilajeja.⁸⁸

⁸⁶ Rautiainen 2006, 4.

⁸⁷ Rautiainen 2006, 4.

⁸⁸ *Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamis- edellytyksistä* 2013, 9.

Maisema-alue on valtaosaltaan suojelualuetta. Olvassuo on Natura 2000-alueita, Natura-alueen keskuksena on Olvassuon luonnonpuisto. Olvassuo on mm. IBA-alue ja Euroopan neuvoston soidensuojeluohjelmakohde sekä kansainvälisen soidensuojeluohjelman Project Telma -kohde. Se kuuluu kansainväliseen kosteikkoluontoa suojelemaan RAMSAR -ohjelmaan. Olvassuo on erityisen merkittävä linnustonsuojelu-kohde (SPA) sekä luontotyyppien ja lajien suojelun kannalta tärkeä alue (SCI). Natura-alueeseen kuuluvat myös Kälvsvaaran ja Iso Palovaaran harjunsuojeluohjelma-alueet. Natura-alueen länsiosassa on pieni yksityinen Ryömän luonnonsuojelualue. Alueella sijaitsevat soidensuojelualueet Oravisuo-Näätäsuo-Sammakosuo ja Leväsuo-Kärppäsuo. Olvassuon alueella vallitsevista luontotyypeistä aapa- ja keidassuot on luokiteltu edustavuudeltaan ja luonnontilaltaan pääosin parhaaseen mahdolliseen luokkaan.⁸⁹

Olvassuolla ja sen lähiympäristöllä on pitkä historia paikallisten ihmisten nautinta-alueena. Alueella on edelleen nähtävissä vanhoja pitkospuureittejä ja polkuja, jotka ovat toimineet yhdysreitteinä talolta toiselle. Aluetta on käytetty eräalueena, siellä on poltettu tervaa ja siellä on useita vanhoja tulva-, suo- ja rantaniittyjä.⁹⁰ Suolla on jälkiä esihistoriallisen ajan asutuksesta Iso Olvasjärven rannalla sekä Piltuanjoen varrella. Vanhimmat asuinpaikat ovat mahdollisesti jopa ajalta 7000 eaa. Piltuanjokivarressa ja Kälvsvaaran reunalla Kirkaslammen ympärillä on useita historialliselta ajalta peräisin olevia tervahautoja. Lisäksi alueella on niittylatojen, niittysaunojen, hautapirttien ja savotta/uitto-kämpin jäänneitä sekä muutamia pyyntikuoppia, jotka kertovat alueella aikanaan harjoitetuista elinkeinoista. Olvassuon suo- ja jokivarsiniittyjä niitettiin vielä 1940-luvulla, ja erämaataloja asuttiin 1960-luvulle saakka. Olvassuon arvokkaimmat perinnemaisemat sijaitsevat Leväoan ja Piltuanjoen varressa. Myös alueen paikannimistö, kuten esim. Kärppäsuo, Ahmasuo ja Oravisuo, kertoo alueen käytön historiasta.⁹¹

Alueella on edelleen huomattava porotalousmerkitys hyvien laidunmaiden ja porokarjojen käsittelyyn sopivien paikkojen ansiosta. Kälvsvaara on tunnettu poroerotuspaikka. Luonnonpuistoa lukuun ottamatta alueella metsästetään. Metsästystapa on tietömyyden ja vaikeakulkuisuuden takia perinteinen.

Olvassuolla on merkitystä retkeilykohteena. Suolla on kaksi lyhyttä luontopolkua: Sammakkosuon luontopolku ja Kirkaslammen luontopolku. Reittien varsilla on opastauluja ja retkeilyä palvelevia rakennuksia ja rakennelmia, kuten laavuja ja lintutorneja.⁹² Iso Kirkaslampi on nimensä mukaisesti kirkasvetinen ja syvä, ja soveltuu harrastajasukeltamiseen.

Arviointiteksti

Pohjois-Pohjanmaan on soiden maakunta, ja Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueella suomalaiset ovat olennainen osa maisemakuvaa. Olvassuo on merkittävä, poikkeuksellisen laaja, erämainen ja ehea esimerkki Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueelle tyypillisestä aapasuoluonnosta. Se on maisemakokonaisuutena ja maisemanähtävyytenä ainutlaatuinen ja edustava. Olvassuo edustaa ensisijaisesti luonnonmaisemaa, mutta suolla on myös kulttuuriarvoja. Olvassuuta on esitetty kansallispuistoksi, ja sitä on tarkoitettu kehittämään luontomatkailemiskohteena.

Olvassuohon liittyy huomattavia ja monipuolisia luontoarvoja sekä kulttuurihistoriallisia arvoja. Erityisesti aapasuot ja pohjavesivaikutteiset lettosuot ovat valtakunnallisesti arvokkaita. Alueen tärkeimpiä luontoarvoja ovat laajat ja yhtenäiset suoalueet ja harvinainen suokasvillisuus, luonnontilainen metsäluonto, erityisesti koivulettojen runsaus ja vanhat ikimetsät, sekä harvinainen ja uhanalainen kasvi- ja eläinlajisto, johon kuuluvat mm. suurlinnusto ja suurpedot. Suolla on nähtävissä alueelle tyypillistä kulttuuriperintöä pitkältä ajanjaksolta, aina esihistorialliselta ajalta lähtien.

Rajaus

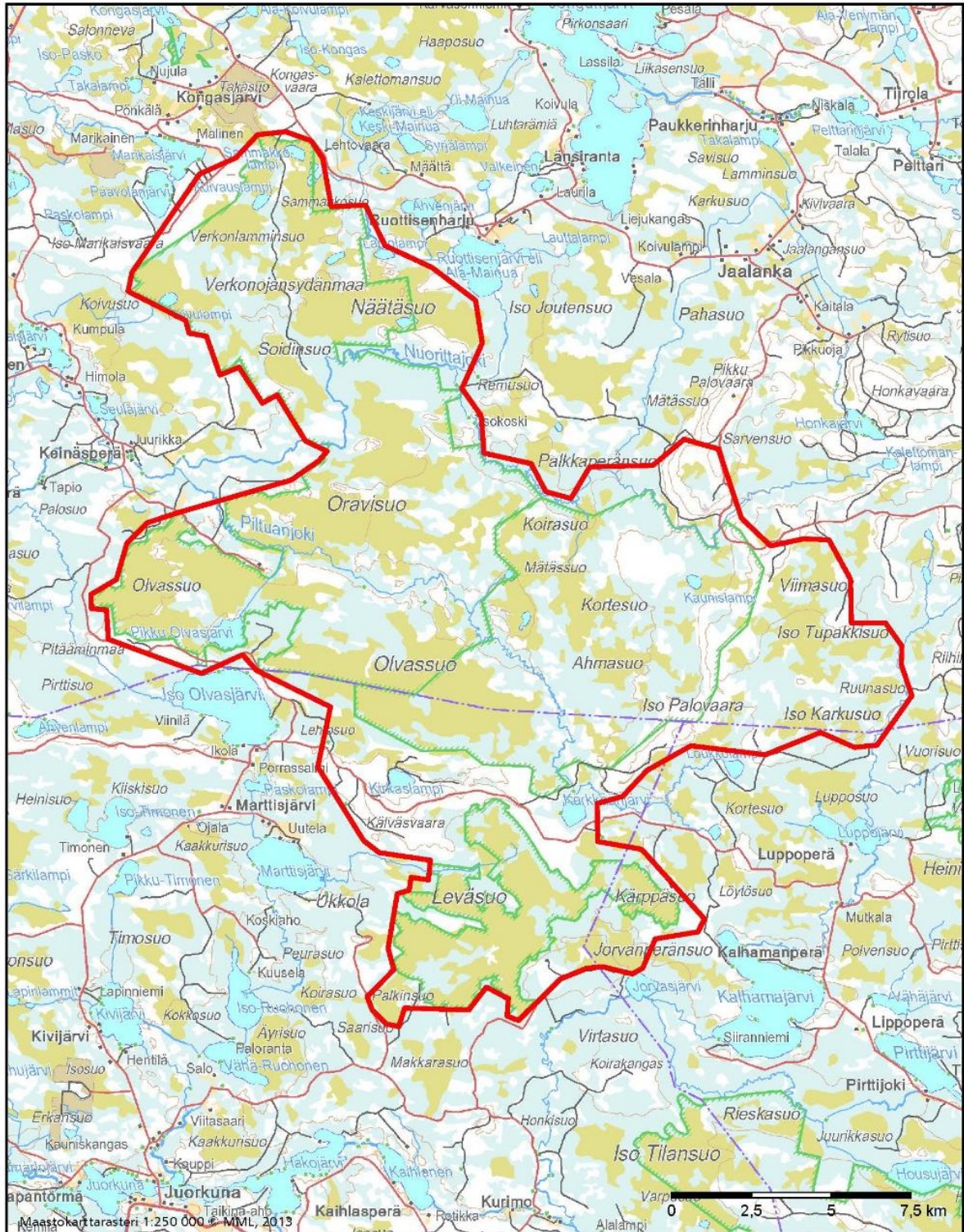
Maisema-alueeseen kuuluvat yhtenäisen laajan suoalueen muodostavat suot: Olvassuo, Oravisuo, Näätäsuo, Verkko-lamminsuu, Koirasu, Ahmasuo, Viimasuo, Iso Karkusu, Kärppäsuo ja Leväsuo. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään kansallispuistoksi esitetyn alueen rajausta, mukaan luettuna Olvassuon luonnonpuiston alue. Maisema-alueeseen on rajattu mukaan alavaa suomaisemaa reunustavia selännealueita, vaaroja ja harjanteita.

⁸⁹ *Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä* 2013, 5-6.

⁹⁰ Rautiainen 2006, 5.

⁹¹ *Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä* 2013, 12; Rautiainen 2006, 5.

⁹² *Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä* 2013, 13.

Oivassuo

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Rokuanvaara

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Ahmas – Rokua. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997).

Kunta: Muhos, Utajärvi, Vaala

Kuvailu

Rokuanvaara on alavan suomalaisen keskellä kohoava, noin 20 km pitkä ja 5 km leveä harju- ja dyynimuodostuma. Se on osa Sotkamosta Oulujärven kautta Hailuotoon ulottuvaa harjujaksoa, joka muodostui viimeisen jääkauden vetäytyessä, mutta Rokuan näkyvimät pinnanmuodot muodostuivat vasta, kun maasto nousi veden pinnan yläpuolelle. Alueella on lukuisia kirkasvetisiä järviä, jääkauden synnyttämiä suppia ja Itämeren varhaisempien vaiheiden rantavalleja.⁹³

Rokuanvaara säilyi pitkään asumattomana, koska se ei karuutensa vuoksi sovi viljelyyn. Rokuan karuissa kangasmetsissä maata peittävät laajat, valkeina hohtavat jäkäläkankaat. Ne olivat aikanaan porolaitumina, aina 1800-luvun puoliväliin saakka.⁹⁴

Rokuanvaaran länsirinteellä kulkee pohjois-eteläsuuntainen Keisarin tie, joka rakennettiin 1600-luvulla yhdistämään Kajaanin ja Oulun linnoja. Tie kulki Oulusta Säräisniemelle Oulujärven länsirannalle, josta matka kohti Kajaania jatkui Oulujärven yli joko vesitse tai jäitse. Keisarin tie kulkee Säräisniemen kylästä Rokuan harju-

vyöhykkeen etelälaitaa Neittävälle ja Rokuanjärven eteläpuolitse nykyisen Rokuan kansallispuiston rajalla edelleen Muhokselle.⁹⁵

Rokuanvaara hahmottuu osin matkailumaisemana. Vaaran pohjoislaidalla on majoitus-, kylpylä- ja kuntoutuspalveluita sekä lomarakentamista.

Rokuanvaaran etelälaidalla sijaitsee Rokuan kansallispuisto, jonka metsät ovat luonnontilaisia vanhoja männiköitä. Rokuanvaara on osa laajempaa Rokuan Geopark-alueetta. Geoparkit ovat UNESCO:n suojelussa olevia, ainutlaatuisia geologisia kohteita.⁹⁶

Arviointiteksti

Valtaosa Rokuanvaaran maisema-aluekokonaisuudesta sijaitsee Kainuun maakunnassa Vaalan kunnassa. Rokuanvaaraa on Kainuussa tehdyssä päivitysinventoinnissa esitetty valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Rokuanvaara on ainutlaatuinen harju- ja dyynimuodostuma. Se on osa harjujaksoa, joka ulottuu Sotkamosta

⁹³ Muhonen & Savolainen 2013.

⁹⁴ Muhonen & Savolainen 2013.

⁹⁵ Muhonen & Savolainen 2013.

⁹⁶ Muhonen & Savolainen 2013.

Oulujärven kautta aina Pohjanlahden rannikolle ja Hai-
luotoon saakka. Rokuanvaaran arvot perustuvat sen har-
juluonnolle ominaisiin erityispiirteisiin. Rokualla kaikki
harjuluonnon ominaispiirteet ovat kehittyneet poik-
keuksellisen laajoiksi ja selkeiksi. Rokuanvaaralla on eri-
tyisen paljon teräväpiirteisiä suppakuoppia. Niistä huo-
mattavin on Syvyydenkaivo, joka on pinta-alaltaan Suo-
men suurin suppa. Useissa suppakuopissa on karuja,
kirkasvetisiä järviä tai lampia. Suppien ja dyynien rin-
teillä tavataan erikoisia kasvillisuustyyppejä. Lakialuei-
den karut jäkäläköt ovat Suomen mittakaavassa ainutlaa-
tuiset.⁹⁷

Rajaus

Maisema-alueen rajaus noudattaa Kainuun arvokkaiden
maisema-alueiden inventoinnin yhteydessä määriteltyä
rajausta.

Kuva: Kalle Hellström

⁹⁷ Muhonen & Savolainen 2013.

4.5. Kainuun vaaraseutu

Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Pudasjärvi, Taivalkoski

Kuvailu

Maisema-alueen runkona on kapeassa uomassa virtaava, eloisasti mutkittileva Iijoki. Joelle ovat luonteenomaisia lukuisat kosket, virtapaikat ja suvannot. Joki putoaa noin 50 km matkalla noin 60 m. Joki laajenee monin paikoin lammiksi, maisema-alueella sijaitsevat Jurmunlampi, Kellolampi, Lapinlampi ja Kurjenlampi. Iijoen vesistön keski- ja yläosat on suojeltu koskiensuojeluilla.

Jokilaakso on kapea. Sitä ympäröi kumpuileva vaaramaisema. Maisema-alue sijaitsee kahden maisemaseudun, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudun ja Kainuun vaaraseudun, vaihettumisalueella. Maisema-alueen länsipäässä Sotkajärveä ympäröivillä alueilla maisema on nevalakeuden seudulle tyypilliseen tapaan loivapiirteistä ja suovaltaista. Sotkajärven itäpuolella maiseman pinnanmuodot muuttuvat Kainuun vaaraseudulle ominaisiksi kumpuileviksi moreenimaiksi. Sotkajärveltä itään avautuvia näkymiä hallitsevat jokilaakson molemmin puolin kohoavat Hirvasvaara ja Sotkavaara.

Joen varsilla korkeimpina maastonkohtina kumpuilevassa vaaramaisemassa erottuvat Kokkovaara, Näätävaara, Pisamovaara ja Lapinvaara sekä jokilaaksoa nauhamaisena rivistönä reunustavat Iso Kellovaara, Pikku Kellovaara, Koivukulma, Koivukangas, Haapuanvaara, Toinenvaara, Ketunpesäharju, Käpylautakangas, Kisosvaara ja Kuivikkovaara.

Iijoen varressa on paikoin rantaniittyjä ja tulvametsiä. Joessa on useassa kohdassa pieniä niittyjä. Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti arvokkaat perinnetuomakohdet Haukiojan suun – Kurjenlammen laidunniityt ja Jurmun tulvasaaret, maakunnallisesti arvokkaat Kurjenkosken tulvaniittyäsaaret, Sotkajärven Pöllänjokisuisto ja Puiroonsaari sekä paikallisesti arvokkaat

Kurjenlammen tulvaniittysaaret, Kellonlammen tulvaniittysaaret, Kurjen Säkkinen rantalaidun, Vasikkasaari ja Kotiniemi, Takasaari ja Pajalan niitty.⁹⁸

Sotkajärvi on poikkeuksellisen edustava sisämaan suistojarvi. Se on matala, rehevä ja laajoilta alueilta vesiniittyjen vallassa. Järveä ympäröivät suot, niityt, luhdat ja tulvametsät. Sotkajärvi on valtakunnallisesti arvokas lintujärvi, se on Natura-aluetta ja kuuluu Sotkajärvi ja Helkalansuo – Kalettomansuo Natura 2000-alueeseen (SPA/SCI) sekä valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan. Jurmunlammen pohjois- ja koillisranta kuuluvat arvokkaaseen Pahkakurun – Porraslamminkankaan harjualueeseen, joka rajoittuu jyrkänteenä Jurmunlampeen. Jurmunlammessa on harvinaisen hyvin kehittynyt sisämaan delta. Jurmunlampi kuuluu Natura 2000-alueeseen Pahkakuru – Jurmunlampi (SCI).

Iijokivarressa on ollut asutusta jo kivikaudella. Esihistoriallista ja historiallista aikaa edustavat kohteet sijaitsevat lähellä jokea. Maisema-alueen länsiosassa Sotkajärven ympäristössä on kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia. Iijoen varrella on muutamia kivikautisia asuinpaikkoja ja kuoppia sekä useita historiallista aikaa edustavia tervahautoja.

Saamelaiset antoivat aikanaan nykyiselle Iijoelle nimeksi Iddijohka, Yöjoki, ja suomalaisasukkaat käänsivät nimen myöhemmin Iijoksi. Seutu oli hämäläisten eräaluetta yli tuhat vuotta sitten, ja Perämeren rannikon asukkaat käyttivät aluetta eräretkillään 1200-luvulta alkaen.⁹⁹ Iijoen varsille muodostui vakinaista asutusta 1500-luvun lopulta lähtien.¹⁰⁰ Asutuksen sijaintiin vaikuttivat joen tarjoamat liikkumis- ja kalastusmahdollisuudet sekä viljelyyn ja karjan laiduntamiseen sopivien maa-alueiden sijainti joen varrella. Asutus sijoittui hedelmällisille viljelykelpoisille maille kulkureitteinä toimivien vesistöjen varsille ja järvien rannoille. 1600-luvun alussa pysyvää asutusta oli mm. Sotkajärven ja Kuren kylissä.

Ennen tieyhteyksien rakentamista Iijoki oli tärkeä kuljetusreitti. Aikanaan se oli tärkeä idän ja lännen välinen kulkureitti, jota käyttivät mm. vienalaiset ja pohjalaiset. Se on ollut myös merkittävä puutavaran uittoväylä aina 1900-luvun lopulle saakka.

Asutus Iijoen varrella ei ole yhtenäistä, vaan se sijoittuu pieniin, asumattomien jokiosuuksien toisistaan erottamiin kyliin. Joen varrella sijaitsevia kyläkokonaisuuksia ovat Hirvaskoski, Sotka, Ervasti, Kurki, Yli-Kurki, Haapua, Elkonniemi, Parviainen, Hautakylä ja Jurmu. Kylien lisäksi jokivarressa on yksittäisiä tiloja ja muutamien tilojen muodostamia asutusryppäitä viljelyksineen. Perinteinen asutus sijaitsee Iijoen törmillä lähellä jokea, joen kulkua myötäilevien maanteiden varsilla sekä teiden ja

joen väliin rajautuvilla alueilla. Suuri osa rakennuksista on peräisin sotia edeltävältä ajalta. Alueella sijaitsevia maakunnallisesti arvokkaita rakennusperinne- ja kulttuuriympäristökohteita ovat Sotkan maisemakokonaisuuksien, Hirvaskosken ruukin alue ja Hirvaskosken rukoushuone Pudasjärvellä sekä Jurmun kylä ja Elkonniemi Jurmun Parviaisessa Taivalkoskella.¹⁰¹ Jokivarteen on viime aikoina rakennettu myös vapaa-ajan asuntoja, jotka kaikki eivät ominaispiirteiltään sopeudu ympäristöönsä.

Iijoen pohjoispuolella jokiuomaa ja maastonmuotoja myötäillen kulkevalta maantieltä avautuu vaihtelevia näkymiä joen varressa sijaitseviin kyliin. Paikoin tie kulkee lähellä jokea. Joen yli kulkevat sillat erottuvat maisemassa solmukohtina.

Asutusta ympäröivät viljelysalueet ovat pinta-alaltaan melko pieniä. Joen varressa on avoimia viljelykäytössä olevia peltoja ja niittyjä. Paikoin viljelysalueet sijaitsevat joen rannoilla vastapäätä toisiaan, ja kapean joen yli avautuvat näkymät elävöittävät maisemakuva. Maatalouden muutosten ja rantaniittyjen hoidon lopettamisen myötä niityt ja osa pelloista on kasvamassa umpeen, mikä muuttaa maisemaa. Paikoin viljelysalueet ovat 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa myös laajentuneet.

Arviointiteksti

Iijokivarsi on vaikuttava ja arvokas maisemakokonaisuuksien, johon liittyy runsaasti sekä luonnonarvoja että kulttuurihistoriallisia arvoja. Maisema-alue on edustava esimerkki Iijokivarren harvasta, erämaiden katkomasta asutuksesta. Maisema-alueella yhdistyvät toisiinsa luonnonmaisemat ja maaseudun kulttuurimaisemat. Kokonaisuuksien muodostuu Iijokea harvana nauhana reunustavista ja luonnonmaisemien toisistaan erottamista pienistä kylistä ja asutuskeskittymistä viljelysalueineen. Kyläkokonaisuuksille ja viljelysmaisemille on ominaista pienipiirteisyyttä. Kylissä on talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavia, kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Olenaisena osana maisemakokonaisuuteen kuuluvat asumattomat alueet, erämaat, metsäalueet ja suot joen varressa.

Maisema-alueen runkona on historiallisesti ja maisemallisesti arvokas Iijoki. Iijoella on historiallista merkitystä kulkuväylänä, uittoväylänä, matkailukohteena ja virkistyskäytössä. Jokimaisemaa elävöittävät kosket, virtapaikat ja suvannot. Iijoen vesistöön kuuluva Sotkajärvi on luontoarvoiltaan merkittävä ja monipuolinen kokonaisuuksien.

⁹⁸ *Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat* 1997, 148–161, 205–215.

⁹⁹ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 100.

¹⁰⁰ *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1 1993, 202.

¹⁰¹ *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1 1993, 190–208. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivitysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

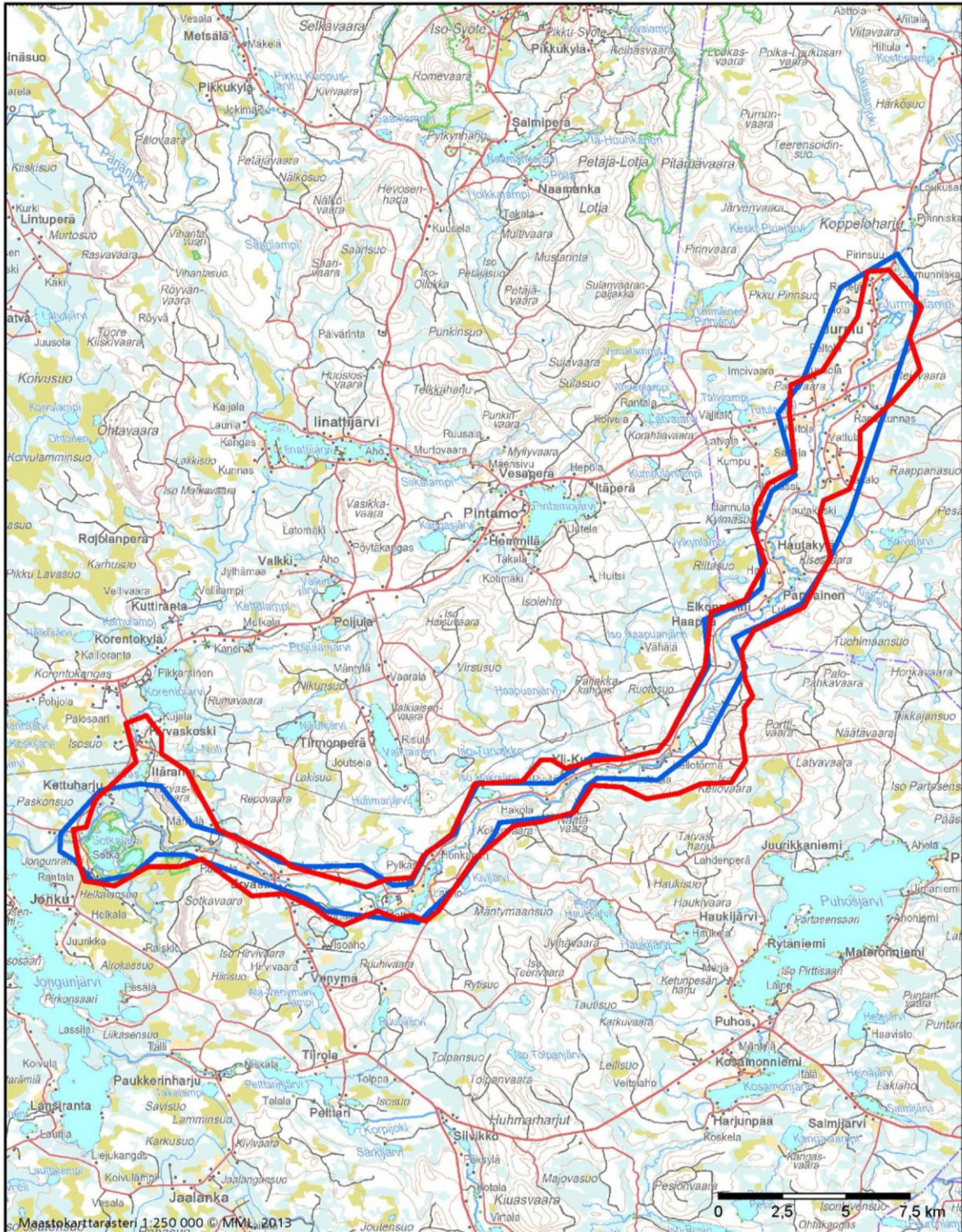
Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Iijoki ja sitä tiiviisti reunistavat kylät viljelysalueineen. Lounaassa maisema-alue rajautuu Sotkajärven ympäristöön, koillisessa Jurmun kylän pohjoispuolelle.

Maisema-alueen rajausta on täsmennetty paikoin siten, että maisema-alueeseen on otettu mukaan jokilaaksoa

rajaavat, taustamaisemana merkittävät vaarat ja kumpareet. Sotkajärven pohjoispuolella sijaitseva Hirvaskosken kylä on otettu mukaan maisema-aluekokonaisuuteen. Hirvaskoski on edustava esimerkki alueelle tyypillisestä maaseudun viljelysmaisemasta. Kylässä on rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokasta rakennuskantaa.

lijoikivaren kulttuuri- ja luonnonmaisemat

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Tyräjärven kulttuurimaisema

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Tyräjärven kulttuurimaisemat. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995). Tyräjärvi – Jokijärvi. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997).

Kunta: Taivalkoski

Kuvailu

Maisema-alueella ovat näkyvissä Kainuun vaaraseudulle ominaiset piirteet. Seudulle tyypillisiä ovat kumpuilevat moreenimaat ja soiden runsas määrä. Alueella on suuria reittimäisiä järvivesistöjä, pienempiä järviä, puroja ja jokia. Alue on harvaan asuttua. Asutus sijaitsee vesistöjen rannoilla, kumpareilla ja vaarojen rinteillä.

Maisema-alue keskittyy Tyräjärven ympärille. Noin 2500 ha laajuinen Tyräjärvi kuuluu Iijoen vesistöön. Tyräjärveä ympäröi kumpuileva vaaramaisema, vaarojen ja kumpareiden väleissä on alavia suovaltaisia alueita. Järveä ympäröivät Vasikkavaara, Tyrävaara, Hiltusenvaara ja Hyvävaara. Maisemassa selkeimmin erottuu Tyräjärven pohjoispuolella sijaitseva muita vaaroja korkeampi ja laajempi Tyrävaara.

Tyräjärven ja sen lähistöllä sijaitsevien järvien rannoilla on useita muinaisjäänneksiä. Maisema-alueella on muutama

kivikautinen asuinpaikka. Tyräjärven ja Koviojärven välisessä salmessa on esihistorialliselta ajalta peräisin oleva lapinpato.

Tyräjärvellä asutus tukeutuu selkeästi maastonmuotoihin. Asutus ja viljelysalueet sijaitsevat Tyräjärven pohjoisrannoilla, vaarojen etelään kohti järveä viettävillä rinteillä. Vaarojen väliin rajautuu asumattomia suovaltaisia alueita. Järven eteläpuoliset rannat ovat harvaan asuttuja.

Tyräjärven luoteisrannalla sijaitseva Tyrämäen kylä on kokonaisuutena tiivis ja selvästi hahmottuva. Kylällä on pitkä historia, vanhimmat kylän tiloista on perustettu jo 1600-luvulla. Pienipiirteisessä kulttuurimaisemassa kumpuileva viljelysmaisema, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustava rakennuskanta, eloisasti kaartuileva kylänraitti sekä raittia myöten ja raitilta järvelle avautuvat näkymät muodostavat omaleimaisen kokonaisuuden. Viljelysalueet sijaitsevat Tyrämäen laella, missä korkeimmalla kohdalla maamerkinä erottuu vanha tuulimylly. Pihapiirit sijaitse-

vat Tyrämäkeä kiertävän, järven rantaan myötäilevän vanhan kylätien varressa. Paikoin raitti kulkee pihapiirien läpi, asuinrakennukset ja talousrakennukset sijaitsevat tien eri puolilla. Osa vanhoista, kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista on huonokuntoisia, mikä uhkaa kylälle ominaisten arvojen säilymistä.

Tyrävaaran kylä on maisemallisesti upea kokonaisuus. Asutus sijaitsee järven pohjoispuolella vaaran etelärinteellä, maastonmuotoja mukaillen kulkevan maantien ja järven väliin rajautuvalla alueella. Viljelysalueet ulottuvat paikoin järven rantaan saakka. Rakentaminen tukeutuu tiehen väljänä, nauhamaisena kokonaisuutena. Kylässä on hyvin säilynyttä perinteistä rakennuskantaa ja paljon myös uutta rakennuskantaa.

Hutunniemessä asutus ja viljelysalueet keskittyvät Hutunvaaran länsirinteelle järven työntyvälle kapeakarkiselle niemelle. Järven koilliskulmassa Pahkoniemessä on viljelysalueita ja asutusta järven rannassa, etelään järveä kohti viettävällä rinteellä.

Tyräjärven ympärillä sijaitsevissa kylissä viljelyskäytössä olevien peltoalueiden määrä on kylien laidoilla ja ranta-alueilla jonkin verran vähentynyt 1990-luvulta lähtien. Maatalouden merkitys elinkeinona näkyy kuitenkin edelleen selkeästi maisemassa. Viljelysmaisemalle on ominaista elinvoimaisuus ja omaleimaisuus.

Arviointiteksti

Tyräjärven maisemakokonaisuus on maisemakuvultaan vaikuttava ja edustava esimerkki Kainuun vaaraseudulle tyypillisistä maisemista. Maisema-alueella yhdistyvät toisiinsa luonnonmaisema ja maaseudun viljelysmaisema. Alueelle ominaisia piirteitä ovat vanhat, pitkään viljelyskäytössä olleet peltoalueet ja talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavat rakennukset.

Tyräjärven pohjoispuolella sijaitsevat kylät, Tyrämäki ja Tyrävaara, ovat edustavia esimerkkejä Kainuun vaaraseudulle tyypillisestä vaara- ja järvenranta-asutuksesta. Kylissä on runsaasti vanhaa, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Tyrävaaran kylästä avautuvat poikkeuksellisen upeat pitkät ja laajat näkymät Tyräjärvelle. Tyräjärvi on maisemallisesti komea järvi. Järvessä on lukuisia erikoisia, luonteeltaan erämaisia saaria.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Tyräjärvi ja sitä ympäröivillä vaaroilla sijaitsevat kyläkokonaisuudet, Tyrämäki, Tyrävaara ja Hutunniemi. Maisema-alueen rajausta on tarkennettu, rajaukseen on otettu mukaan järvi kokonaisuudessaan sekä maisema-alueen taustamaisemina merkittävät selännealueet. Tyräjärven luoteispuolella sijaitseva Joki-järvi on maakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Tyrjärvän kulttuurimaisema

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.6. Kuusamon vaaraseutu

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kuusamon kosket. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).
Oulanka – Kitka. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Oulankajoki ja Kitkajoki virtaavat jylhäpiirteisessä vaaraismaisemassa Kuusamon koillisosassa. Joet kuuluvat Venäjän puolella sijaitsevaan Paanajärveen laskevaan Koutajoen vesistöön. Maisema-alue on osa Oulangan kansallispuistoa. Oulanka- ja Kitkajokien maisemalle tyypillisiä erityispiirteitä ovat rotkolaaksot, kosket ja putoukset. Jokia ympäröivät pitkään luonnontilassa olleet metsät.

Kitkajoessa Ala-Juumajärven itäpuolella sijaitsevat Niskaosken, Myllykosken, Aallokkosken ja Jyrävän kosket. Jyrävässä joki virtaa yhdessä maamme suurimmista rotkomuodostumista useiden kilometrien matkalla lähes yhtämittaisena koskena. Ala-Juumajärven pohjoisrannalla oleva Juuman kylä on maakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Oulankajoki virtaa Kitkajokea avoimemmassa laaksossa voimakkaasti mutkitellen. Joen uoma on muuttanut ajoittain paikkaansa ja jokilaaksolle ovat tyypillisiä vanhat, sivuutetut uomanpätkät. Oulankajoessa on useita koskia, joista suurin on Kiutakönkään putous. Sen pohjoispuolella sijaitsevat Hepokoski, Taivalköngäs ja Oulanganköngäs.

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat -maisema-aluekokonaisuus kuuluu Oulangan kansallispuistoon. Se on Ramsar-aluetta ja Natura 2000-aluetta (Oulanka, SPA/SCI). Maisema-alueella on runsaasti arvokkaita luontokohteita. Alue kuuluu Oulanka – Sukerijärven kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen. Oulankajokilaaksossa olevat hiekkamuodostumat kuuluvat valtakunnalliseen harjijensuojeluohjelmaan. Jyrävänjärven ympärillä on arvokas kallioalue Jyrävänjärven kalliit ja Pessanvaaran arvokas tuulikerrostuma. Koutajoen vesistön valuma-alueet on suojeltu koskiensuojelulailla. Oulanka- ja Kitkajo-

kien alue on kasvistoltaan arvokas ja omaleimainen. Kasvistollisesti arvokkain alue on Jyrävän läheisyydessä sijaitseva Juuman vuomat. Siellä rotkojen poikkeuksellisissa ilmasto-olosuhteissa on säilynyt arvokasta reliktikasvillisuutta.¹⁰²

Kiutakönkäällä Oulankajoen varrella sekä Savilammen pohjoisrannalla on useita kivikautisia asuinpaikkoja. Ne sijaitsevat aivan joen partaalla. Maisema-alueen lähistöllä Kitkanjoen varrella Yli-Juumajärven ja Ala-Juumajärven rannoilla on useita kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia.

Jokimaisemiin liittyy myös kulttuurihistoriaa. Oulankajokea on käytetty 1900-luvun alussa Venäjälle myydyin puutavaran uittoväylänä. Tuolloin metsää on hakattu myös Oulankajokeen laskevan Kulmakkopuron varresta. Alueella on edelleen jäljellä jälkiä metsätöistä, mm. savottakämppien raunioita.¹⁰³

Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti arvokkaat perinnemaisemakohteet Rytipuron paiseniitty, Haaralammen tulvaniitty, Kiutakankaan niitty ja Isoniemi sekä maakunnallisesti arvokkaat Runsuniitty ja Kiutavaaran tulvaniittysaari. Niityillä on useita latoja. Jokien varsilla on myös paikallisesti arvokkaita perinnemaisemakohteita.¹⁰⁴

Kuusamon kosket liittävät myös voimatalouden rakentamisen historiaan. Kitkajoen koskiosuuksista käytiin voimatalousyhtiöiden välistä kamppailua 1950-luvulla. 1960-luvun kuluessa koskisota muuttui voimatalouden ja luonnonsuojelun väliseksi kiistaksi. Lopullinen päätös Kuusamon koskisodalle oli vuonna 1987 säädetty koskiensuojelulaki.

Kuva: Kalle Hellström

Arviointiteksti

Oulankajoen ja Kitkajoen koskien arvot perustuvat alueen luonnonmaisemalle tyypillisiin erityispiirteisiin. Jokimaisemat jylhine rotkolaaksoineen ja putouksineen ovat olennainen osa Kuusamon vaaraseudun monipuolista maisemaa. Koskimaisemat ovat Kuusamossa myös merkittävä identiteetti- ja imagotekijä. Oulankajoen luonnonmaisemat ja kulttuurimaisemat on nimetty yhdeksi Suomen kansallismaisemista. Kohteeseen liittyy myös kulttuurihistoriallisia arvoja. Maisema-alueella jokien varsilla on perinnemaisemakohteita ja niitylatoja.

Koskilla on merkitystä matkailukohteena. Tunnettu retkeilyreitti, Karhunkierros, kulkee jokien vartta myöten Savilammelta Kiutakönkäälle ja edelleen Juumaan. Karhunkierros-reitti on historiallisesti arvokas retkeilyreitti. Se merkittiin maastoon 1950-luvun puolivälissä. Se linjattiin osittain vanhoille poromiesten ja kalamiesten reiteille, ja reitin varrella olevia poromiesten ja metsäyhtiöiden kämppejä otettiin retkeilijöiden käyttöön. Mittava virkistyskäyttö kuluttaa ulkoilureitin lähimaastoa.

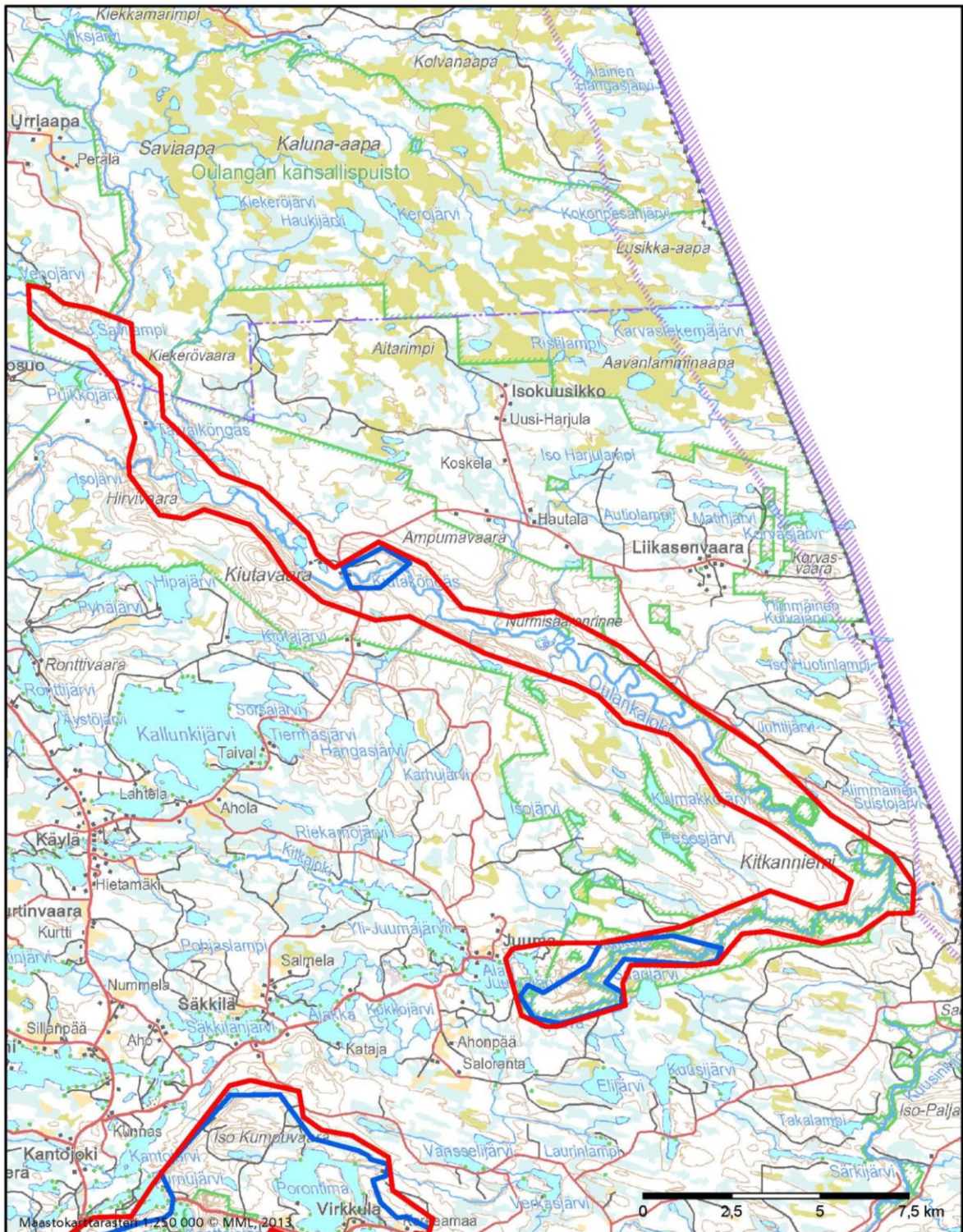
Rajaus

Maisema-alueen rajauksia on merkittävästi laajennettu. Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Oulankajoki Oulankankönkäältä itään ja Kitkajoki Juumasta itään, idässä maisema-alue rajautuu jokien yhtymäkohtaan. Maisema-alueeseen on rajattu mukaan jokia reunustavia selännealueita, polkuverkostoja ja perinnemaisemakohteita. Valtaosa maisema-alueesta sijaitsee Oulangan kansallispuiston alueella. Osa maisema-alueesta sijaitsee Lapin maakunnassa Sallan kunnan alueella.

¹⁰² Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 148.

¹⁰³ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 148.

¹⁰⁴ Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 90–120.

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Määttälänvaaran kulttuurimaisema

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Määttälänvaara – Vuotunki. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Määttälänvaara. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (RKY 1993).

Vuotungin kylä. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Määttälänvaaran kylä sijaitsee Kuusamon itäosassa. Maiseman muodoissa näkyy selvästi mannerjäätikön aiheuttama luode-kaakko -suuntainen kulutuskorkokuva. Maisemassa vaihtelevat muodoiltaan rikkonaiset järviolueet ja luode-kaakko -suuntaiset vaarajaksot. Vesistöjen muodoille ovat tyypillisiä pitkänomaiset lahdet ja pitkät ja kapeat, teräväkärkiset niemet.

Kylä sijaitsee Suininkijärven pohjoispuolella Määttälänvaaralla. Suininkijärvessä on pieniä luonnontilaisia saaria. Järveä ympäröi vaaramaisema. Määttälänvaaran kylän ympärillä sijaitsevat Veskelvaara, korkeudeltaan 350 m merenpinnasta, sekä sitä matalammat Kautiaisenaho, Soukeloaho, Piippuaho ja Pitkäselänne. Metsäinen Veskelvaara näkyy Suiningin eteerannalta kylää kohti avautuvan näkymän taustana.

Suininki kuuluu valtakunnalliseen rantojensuojeluohjelmaan. Suininki on Natura 2000-alue (SPA/SCI). Kylän edustalla ranta-alueella on Kylänniemi, noin 200 m pitkä hiekkasärkkämuodostuma.

Alueella on ollut asutusta esihistorialliselta ajalta lähtien. Esihistoriallisen ajan muinaisjäännöksiä on alueen eteläosassa Suininkijärven rannalla. Suiningin Ruumissaarella on historiallisen ajan hautapaikkoja.

Kylässä asutus ja viljelyalueet sijaitsevat Määttälänvaaran järveä kohti viettävällä rinteellä. Asutus sijaitsee maastonmuotoja myötäilevän vanhan kylätien, Alatien, varrella. Kylässä on runsaasti arvokasta, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa. Maakunnalli-

sesti merkittäviksi kohteiksi on määritelty Alatalo, Härkönen ja Uutela¹⁰⁵. Pihapiirit ovat perusmuodoiltaan pohjoispohjalaiselle rakentamisen perinteelle tyypilliseen tapaan nelikulmaisia, kulmista avoimia ja joko kolmelta tai neljältä sivulta rakennusten rajaamia. Pihapiirien muodoissa näkyvät myös sijaintipaikan vaikutukset: rakennukset on sovitettu maastoon järveä kohti viettävän rinteeseen muotoja mukaillen. Pihapiirejä ympäröivät edelleen viljelyskäytössä olevat peltoalueet sekä niittyalueet.

Hallitsematon uudisrakentaminen muodostaa merkittävimmän uhkatekijän maiseman ominaispiirteiden ja arvojen säilymiselle. Keskeisille ja näkyville paikoille edellisten vuosikymmenien kuluessa rakennetut uudisrakennukset eivät kaikki sopeudu ominaispiirteiltään kokonaisuuteen. Järven rannassa on muutamia loma-asuntoja, jotka ovat lehtipuuvaltaisen rantametsikön suojassa.

Arviointiteksti

Määttälänvaaran kylässä maisemakokonaisuudelle ominaiset arvot pohjautuvat luonnonmaiseman ja kulttuurimaiseman ominaispiirteisiin, asutuksen pitkään historiaan ja paikalliseen omaleimaisuuteen. Kylä on edustava esimerkki Koillismaan rivikylämäisestä vaaranlakiasutuksesta. Se on pienikokoinen, pienipiirteinen ja elinvoimainen

kokonaisuus. Perinteinen koillismaalainen viljelysmaisema ja kylässä sijaitsevat talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavat rakennukset muodostavat vaikuttavan kokonaisuuden. Kylämaisemalle ovat ominaisia kohteet näkymät kylästä Suininkijärvelle sekä järveltä ja sen takaa Määttälänvaaran rinteillä sijaitsevaan kylään. Kylän taustamaisemana näkyvä Veskelvaara on olennainen osa maisemakokonaisuutta.

Rajaus

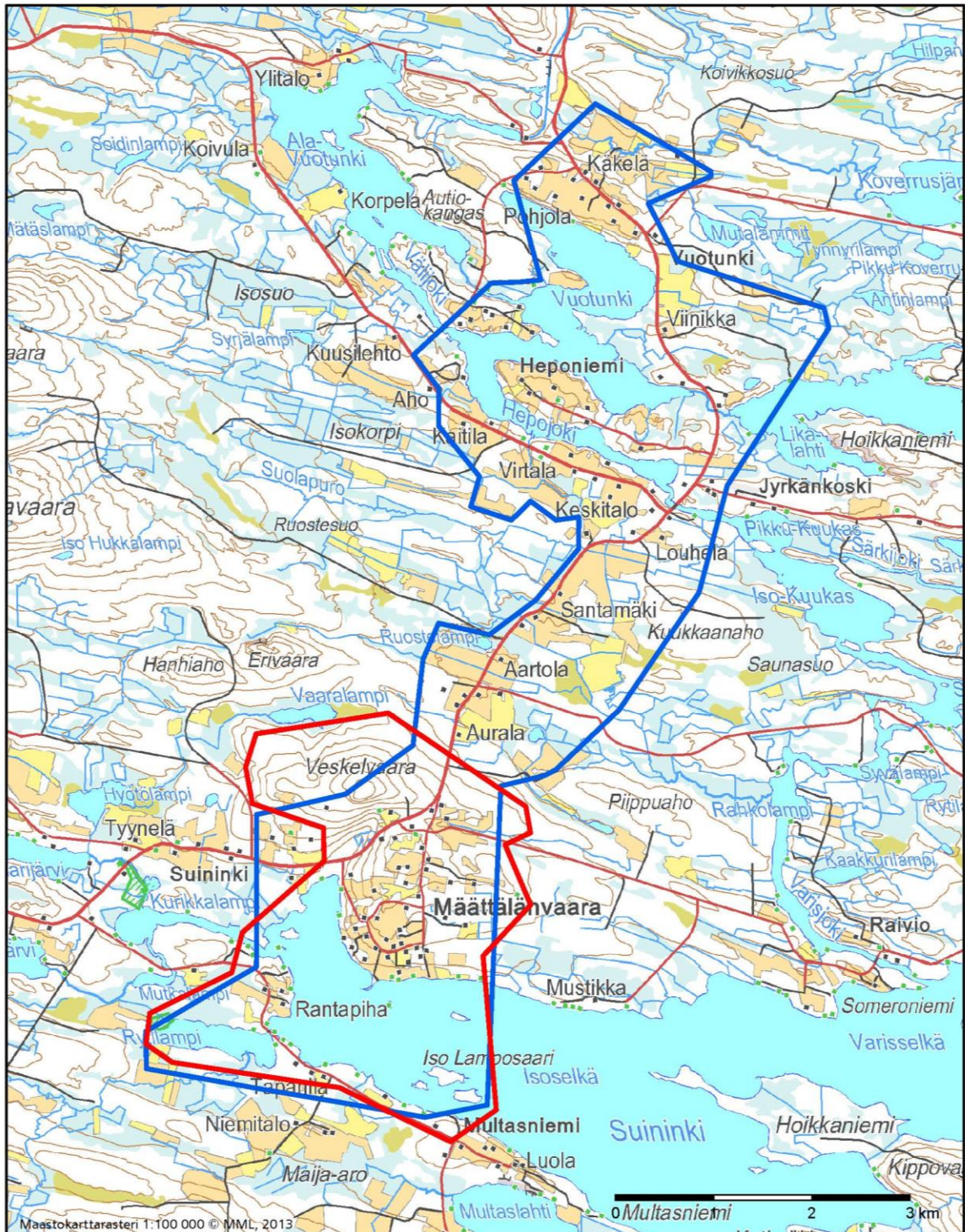
Maisemakokonaisuuteen kuuluu Määttälänvaaran kylä, kylän luoteispuolella sijaitseva taustamaisemana merkittävä Veskelvaara sekä kylän eteläpuolella Suininkijärven ranta-alueet ja järvessä sijaitsevat saaret.

Alueen rajaus on määritelty päivitysinventoinnin perusteella aikaisemmasta rajauksesta poikkeavaksi. Määttälänvaaran kylä hahmottuu selkeästi omana erillisenä kokonaisuutenaan. Määttälänvaaran pohjoispuolella sijaitseva Vuotungin kylä on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi RKY 2009, joten se on rajattu maisema-alueen ulkopuolelle. Määttälänvaaran ja Vuotungin väliin rajautuvalla alueella sijaitsevat viljelysalueet eivät hahmotu osaksi Määttälänvaaran kylää, eikä niillä ole merkitystä valtakunnallisesti arvokkaana maaseudun kulttuurimaisemana.

Kuva:
Kalle Hellström

¹⁰⁵ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 184. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivitysinventointi on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

Mänttälänvaaran kulttuurimaisema

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivytysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Virkkula. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Virkkula – Ruka. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Maisema-alueella näkyy Kuusamon vaaraseudulle ominainen jylhyys. Maisemassa vaihtelevat vaarat ja niiden välissä sijaitsevat järvet ja jokikanjonit. Maastonmuodoissa näkyy mannerjäätikön vaikutuksesta syntynyt luode-kaakosuuntaisuus.

Maisema-alueella hallitsee lounas-koillisuuntainen vaarajono, johon kuuluvat Pyhävaara, Rukatunturi, Valtavaara, Väliavaara, Valkeaisenvaara, Pessarinvaaara, Konttainen, Massorinvaaara, Hopeavaara ja Iso Kumpuvaara. Ruka-Valtavaara on Pohjois-Pohjanmaan korkein alue, Rukan korkeus on 500 m ja Valtavaaran korkeus 492 m merenpinnasta. Korkeusero vaarajakson juurella oleviin järviin on noin 200 m. Erityisen jyrkkiä kohtia ovat Rukan Juhannuskallio ja Konttaisen länsirinne. Juhannuskallion pahta on maisemallisesti arvokas jyrkänne, Rukatunturin maisemallinen tunnus, ja se on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla. Vaarojen välissä on useita pieniä järviä ja lampia, niistä suurimpia ovat Konttaisenjärvi, Ala-Pessari ja Ylä-Pessari.

Vaarajonon rinteet viettävät kohti niiden itäpuolella sijaitsevaa Porontimajärveä. Järveä jakaa kahteen osaan Koira-kallion hallitsema Pitkäniemi. Järven itäisen osan muodostavan Pitkälahden rannat ovat hyvin jyrkät ja paikoin kalloiset. Jyrkänteitä on varsinkin järven koillisreunalla Porontimajoen suussa.

Rukan – Valtavaaran alue sijaitsee valtaosaltaan muuta Kuusamoa korkeammalla, joten siellä on paljon erilaisia luontotyyppisiä. Valtavaaran suojelualueella on paljaita kallioita, kuusimetsiä sekä soisia painanteita. Kallioperän kalkkipitoisuudesta sekä pienilmaston kosteusoloista johtuen alueen kasvillisuus on rehevää ja lajisto monipuolista. Tunturikasvien kirjo on laaja, alueella on tyypillisiä etelävuori-kallioita, joiden olosuhteet vastaavat alppikasvien vaatimuksia. Näillä kallioilla kasvaa Suomessa ainutlaatuisen pohjoisten ja eteläisten lajien sekoitus. Tunturivihvilä, sielikkö, kurjenkanerva ja riekonmarja ovat Valtavaaralla esiintyviä tunturikasveja.

Maisema-alueella on useita suojelualueita. Valtavaara kuuluu Natura 2000-alueeseen Valtavaara – Pyhävaara

(SPA/SCI) sekä kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen Valtavaara – Pyhävaara (IBA). Maisema-alueen pohjoisosassa sijaitsevat Natura 2000-alueet Kumpuvaaran suot (SCI). Porontimajärvestä erkaneva Myllylampi ja Porontimajokea reunustavat Joenniskankalliot kuuluvat Natura 2000-alueeseen Valtavaara – Pyhävaara. Maisema-alueella sijaitsevat erittäin arvokkaat kallioalueet Valtavaara – Porontiman kanjoni, Konttainen – Mossorinvaara ja Valtavaara – Valkeisenvaara.

Rukatunturilla on pitkä historia matkailu- ja laskettelukohteena. Nykyään se on kansainvälisesti merkittävä matkailukohde. Ruka alkoi saada merkitystä matkailukohdeena jo 1930–1940-luvuilla. Tuolloin alueella harrastettiin murtomaahiihtoa ja ”mutkamäenlaskua”. Ruka alkoi kehittyä laskettelukohteeksi 1950-luvulla. Tunturiin raivattiin ensimmäinen laskettelurinne 1950-luvun puolivälissä. Tämä rinne on ajan mittaan laajentunut nykyiseksi eturinteeksi. Rukalla pidettiin ensimmäiset pujottelukilpailut vuonna 1955. Tunturiin rakennettiin ensimmäinen hiihto-hissi sekä ensimmäiset majoitus- ja ravintolatilat 1950-luvun puolivälin jälkeen. Rinnealueet laajentuivat tunturin takana oleville alueille 1960-luvun alkupuoliskon kuluessa. Rukan suuri hyppyrimäki on valmistunut vuonna 1964. 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa Rukan alueelle rakennettiin uusia rinteitä ja hissejä, matkailu- ja majoituspalvelurakennuksia sekä lomarakennuksia.¹⁰⁶ Nykyään

Rukalla on 34 laskettelurinnettä, 21 hissiä ja kaksi hyppyrimäkeä sekä majoitus- palvelu- ja ravintolarakennuksia. Maisemassa etäälle näkyvä tehokas rakentaminen keskittyy varsin suppealle alueelle Rukan kylään tunturin länsirinteelle. Maastonmuotoja on muokattu voimakkaasti tunturin länsipuolella Rukan kylän yläpuolella sijaitsevilla rinteillä.

Valtavaaran, Konttaisen ja Ison Kumpuvaaran alueet ovat säilyneet luonnontilaisina. Merkittävä retkeilyreitti, Karhunkierros, kulkee Rukan, Valtavaaran ja Konttaisen maastoja Oulangan kansallispuistoon. Karhunkierrosreitti merkittiin maastoon 1950-luvun puolivälissä. Reitin merkitsemisellä oli suojelullinen tarkoitus, sen avulla retkeilijät ohjattiin käyttämään samoja polkuja ja vältettiin luonnonympäristön kulumista.¹⁰⁷ Se linjattiin osittain vanhoille poromiesten ja kalamiesten reiteille, ja reitin varrella olevia poromiesten ja metsäyhtiöiden kämppiä otettiin retkeilijöiden käyttöön.

Virkkulan kylä on pieni, selkeästi hahmotettava kokonaisuus. Se sijaitsee Porontimajärven rannalla Pitkänien eteläosassa. Viljelyalueet ja asutus sijaitsevat vaaran laella ja sen Porontimajärvelle ja Pikku-Porontimajärvelle viettävillä rinteillä. Kylässä on 1800-luvun, 1930-luvun ja 1950- ja 1960-lukujen asuinrakennuksia talousrakennuksineen. Korkeimmalla kohdalla sijaitseva Ylänteen talo erottuu maisemassa maamerkkirakennuksena. Se on hieno

¹⁰⁶ Selkospitäjästä luonto- ja matkailukaupungiksi 2006, 60–61.

¹⁰⁷ Selkospitäjästä luonto- ja matkailukaupungiksi 2006, 61.

esimerkki 1800-luvun koillismaalaisesta rakennustyylistä. Pihapiirissä on asuinrakennuksen lisäksi useita vanhoja talousrakennuksia. Pihapiirejä ympäröivät pelto- ja niittyalueet. Virkkulan kylään on edellisten vuosikymmenien kuluessa rakennettu muutamia uusia asuinrakennuksia, jotka eivät ominaispiirteiltään ja sijainniltaan suhteessa maisemaan sovi kokonaisuuteen parhaalla mahdollisella tavalla.

Arviointiteksti

Maisema-alue, johon kuuluvat Pyhävaaralta Iso Kumpuvaaralle ulottuva vaarajono ja Virkkulan kylä viljelysalueineen on maisemakovaltaan monimuotoinen ja vaikuttava kokonaisuus. Maisema-alueella yhdistyvät toisiinsa erämaaisemalle, matkailumaisemalle ja maaseudun kulttuurimaisemalle ominaiset piirteet. Vaarajono on maisemallisesti erittäin arvokas kokonaisuus. Sen korkein huippu, Rukatunturi, on suurmaisemaa hallitseva maamerkki, joka näkyy kauas.

Valtavaaran ja Konttaisen erämaaisemat ovat alueen identiteetin ja imagon kannalta merkittävä erityispiirre. Alueen luonnonympäristö on monimuotoista, alueella on paljon erilaisia luontotyyppisiä. Lajisto on monipuolista, ja alueella kasvaa myös harvinaisia kasvilajeja.

Rukatunturi on paitsi merkittävä maisemanähtävyys, myös kansainvälisesti tunnettu matkailukeskus, ja sillä on matkailu- ja talviurheilukeskuksena pitkä historia. Matkailutoimintojen alueella maiseman arvot pohjautuvat alueen

elinvoimaisuuteen matkailukohteena. Matkailualueen sijainti valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella on paitsi vahvuus ja voimavara, myös identiteetti- ja imagotehtävänä merkittävä.

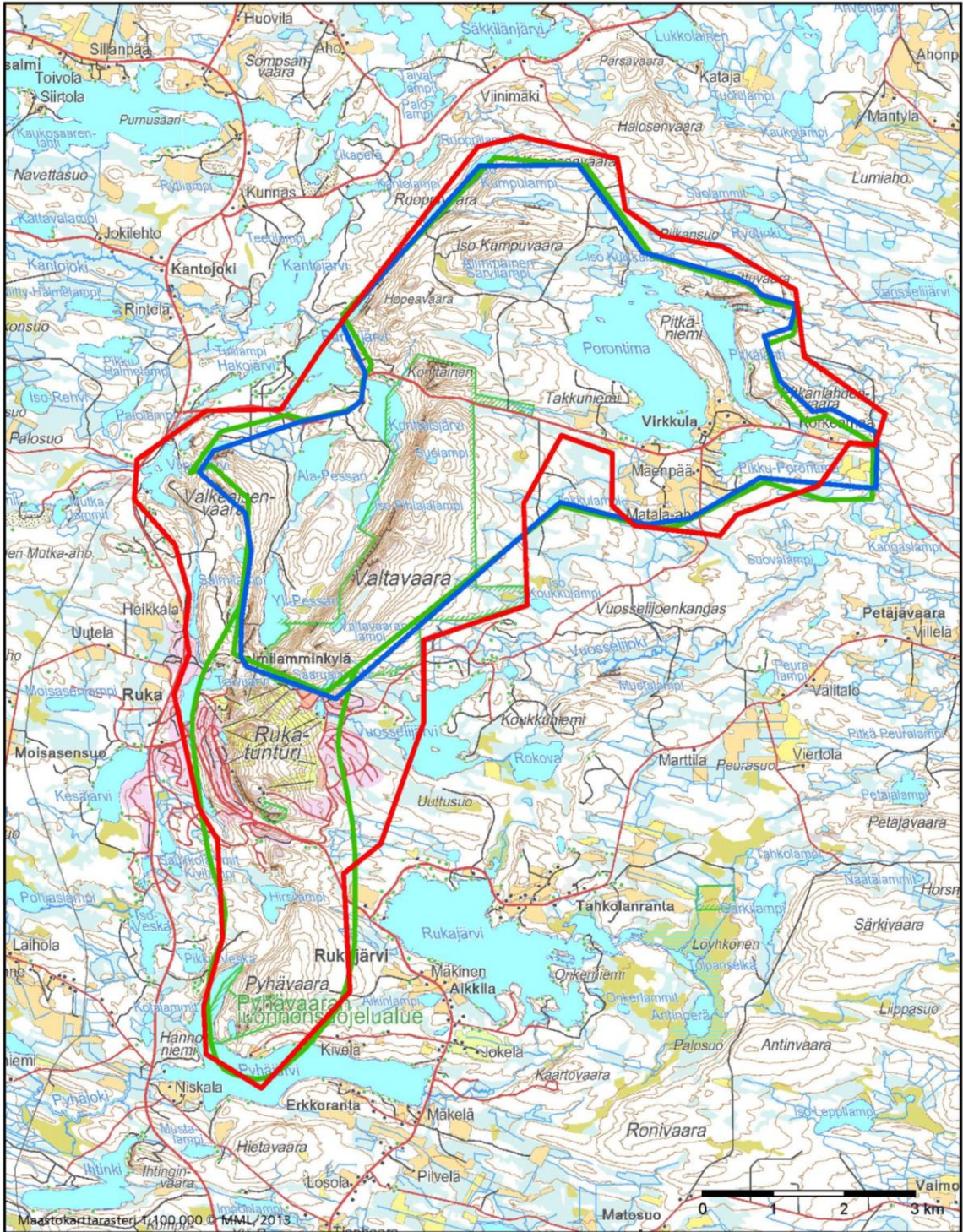
Virkkulan kylä on komea ja edustava esimerkki Kuusamon vaaramaan kannas- ja mäkiasutuksesta. Kylässä on paljon talonpoikasta rakentamisen perinnettä edustavia arvokkaita rakennuksia. Kylälle ovat tyypillisiä jyhkeät ja omaleimaiset erämaa- ja vaaramaisemat Porontimajärven yli Rukan, Valtavaaran ja Konttaisen suuntaan.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Pyhävaaran, Rukatunturin, Valtavaaran, Konttaisen ja Ison Kumpuvaaran muodostama vaarajono sekä sen koillispuolella Porontimajärven rannalla sijaitseva Virkkulan kylä. Alueen rajausta on muutettu siten, että aluekokonaisuuteen on otettu mukaan Rukatunturi ja Pyhävaara, jotka ovat olennainen osa yhteistä, lounas-koillisuuntaista vaarajonoa.

Valtakunnallisesti arvokkaaksi esitetyn maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään edellisen inventoinnin yhteydessä määriteltyä Virkkula – Ruka-maisema-alueen rajausta.¹⁰⁸ Tuolloin alueesta osa oli määritelty valtakunnallisesti ja osa maakunnallisesti arvokkaaksi. Mainittua rajausta on inventoinnin perusteella paikoin tarkennettu maastonmuotojen ja maiseman ominaispiirteiden perusteella.

¹⁰⁸ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 135.

Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono

- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- ▭ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- ▭ Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Lähteet

- Alajoki, Sari & Salo, Petri. *Kirkoilta kareille. Ylivieskan seutukunnan kulttuuriympäristöstä*. Ylivieskan seutukunta, Alavieska, Kalajoki, Merijärvi, Oulainen, Sievi, Ylivieska. Pohjois-Pohjanmaan TE-keskuksen julkaisuja 22, Iisalmi, 2005
- Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II*. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992, Helsinki, 1992
- Hirvonen, Sari. *Kärsämäen Miilurannan asutustilakylän asuinrakennusten korjaustapaohjeita ja kyläkuvan kohentamisedotuksia*. Taajamien vetovoimaisuus-hankkeen internet-sivut, <http://www oulu.fi/taajamat/p8.htm> (12.8.2013)
- Hämeenaho, Raimo; Markkola, Juha; Ohtonen, Arvo; Ojanen, Mikko; Pessa, Jorma & Siira, Jouko. *Liminganlahti*. Pohjoinen, Oulu, 1993
- Inventointiohje*. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit. Maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. Ympäristöministeriö, MAPIO-työryhmä, 10/2010. http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/inventointiohje_fi_300910.pdf (7.10.2013)
- Kalajoen kunnan internet-sivut, <http://www.visitkalajoki.fi/fi/meren-kavijoille/kalajoen-meriselitys/hiekkasarkkien-historia#II> (16.10.2013)
- Kalajokilaakson kotiseutukemisto*. Kalajokilaakson kotiseutuliitto, 2004
- Kaukoniemi, Tapani & Tikkanen, Hannu. *Kulttuurimaiseman kasvot. Nivalan Kotila*. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Suomen ympäristö 14, Helsinki, 1996
- Kemi, Asta (toim.). *Kylä keskelle korpea*. Miilurannan kyläyhdistys, Jyväskylä, 1998
- Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet*. Keski-Pohjanmaan liitto, Sigma Konsultit Oy, Kirjapaino Antti Välikangas Oy, 2001
- Kuorilehto, Markku. *Limingan asutuksen synty keskiajalta 1600-luvulle*. Oulun yliopiston historiatieteet, Suomen ja Skandinavian historia, Pro gradu -tutkielma, 2013. <http://herkules oulu.fi/thesis/nbnfioulu-201302221051.pdf> (27.9.2013)
- Kyllönen, Matti. *Kalajoen ja Raution historia 1865–1975*. Kalajoen kunta, 1980
- Lackman, Matti; Tervonen, Antero; Vahtola, Jouko & Hiltunen, Mauno. *Muhoksen kunnan historia 1865–1995*. Muhoksen kunta, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2002
- Maijala, Juha (toim.). *Reisjärven kirja*. Gummerus oy kirjapaino, Jyväskylä, 1987
- Maisemanhoito. Maisema-aluetyöryhmän mietintö I*. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992, Helsinki, 1992
- Merilä, Eino. *Toisten nurkista. Hailuodon kulttuuriympäristöohjelma*. Hailuodon kunta, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2003
- Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä*. Metsähallituksen selvitys, asianro MH 949/2013/06.02.05
- Muhonen, Matleena & Savolainen, Mervi. Kainuu. Maisema-alueiden inventointi. Kaikki inventoidut kohteet – ehdotukset 16.10.2013. http://lapinmaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/12/Kainuu_inventointi_kooste_16.10.2013.pdf (21.11.2013)
- Oulu – Kajaani -maantie Oulussa ja Muhoksella 1785*. Tieinventointi, Muhoksen kunta, Tekniset- ja ympäristöpalvelut, Oulun kaupunki, Keskusvirasto, Suunnittelupalvelut, 2004
- Plassi – Kalajoen vanha kaupunki -internet-sivut.

- <http://www.vanhaplassi.fi/index.php/kohteet/kalastusmuseo/4-lisaetietoruudut/lisaetietoja/98-rahjansaaristo>
(21.11.2013).
- Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet.* Pohjois-Pohjanmaan liitto, Oulu, 1997
- Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1. Oulun kaupunkiseutu, Iijokisuu, Oulujokilaakso, Koillismaan seutukunta.* Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993
- Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2. Lakeus, Siikalatva, Raahen seutukunta.* Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993
- Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3. Oulaisten-Haapaveden seutukunta, Ylivieskan seutukunta, Haapajärven-Pyhäsalmen seutukunta.* Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993
- Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavan uudistuksen selvityksiä. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisemien päivitysinventointi – valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rajamuutosten suhde uudistustyöhön.* Pohjois-Pohjanmaan liitto, Oulu, 2012
- Pudasjärvi, Iijokivarren rantayleiskaava, kulttuuriympäristö.* Selvitysraportti 18.10.2011. Airix Ympäristö Oy, Oulu, 2011
- Pudasjärvi, Iijokivarren rantayleiskaava, maisemaselvitys.* Airix Ympäristö Oy, Oulu, 2011
- Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt.* Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Museovirasto, Ympäristöministeriö, Helsinki, 1993
- Rautiainen, Pirjo. *Olvassuon Natura-alueen ja sen lähialueiden arkeologinen inventointi 2006. Utajärvi, Pudasjärvi ja Puolanka.* Metsähallitus, Pohjanmaan luontopalvelut, Pudasjärvi, 2006
- Salmela, Anneli. *Lakeuden kulttuurimaisema.* Lakeuden seutukunta, Liminka, Lumijoki, Rantsila, Temmes, Tyrnävä, 1996
- Selkospitäjästä luonto- ja matkailukaupungiksi. Kuusamon kulttuuriympäristöohjelma.* Kuusamon kaupunki, Kuusamo, 2006
- Tikkanen, Hannu; Hongell, Harri & Polso, Anne. *Keski-Pohjanmaan perinnebiotoopit.* Alueelliset ympäristöjulkaisut 112. Länsi-Suomen ympäristökeskus, Kokkola, 1999
- Vainio, Maarit & Kekäläinen, Hannele (toim.). *Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat.* Alueelliset ympäristöjulkaisut 44. Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Oulu, 1997
- Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx
(7.10.2013)
- Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä* 1.5.1995.
http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Maisemat/Arvokkaat_maisemaalueet (7.10.2013)

